

תולדות שלמה מימון

כתובות בידי עצמו בשפת אשכנז.

(עם המונתו).

תרגם לעברית על ידי

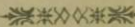
י. ח. טביוב.

חלק ראשון.

ספר ראשון.

הוצאת „תושיה“.

ווארשא. תרנ"ט.

ברפוס כו. י. האלטער ושותפו, נאלעווקי 7.

ТОЛДОТЪ ШЛОМО МАЙМОНЪ

т. е.

Автобіографія Соломона Маймона.

Перевелъ съ нѣмецкаго

И. ТАВЪЕВЪ.

Часть первая. Книга I.

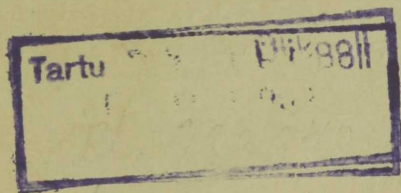
Изданіе „ТУШІЯ“.

ВАРШАВА. 1898.

Типографія М. И. Гальтера и Комп., Палеяки 7.

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

Дозволено Цензурою
Варшава, 1-го Декабря 1898 г.

— .05

הקדמה .

הפלוסוף של מ י מ ו ן , אשר את תולדותיו אנחנו נותנים
בספר הזה כפי אשר ספרן בעצמו בספרו הכתוב אשכנזית , —
הוא חזיון לא נפרץ בישראל , לא רק בגלל כשרונותיו הנפלאים ,
כי אם גם בגלל מקרי חייו המשוניים . אמנם ארץ פולין (גם מדינת
ליטא נחשבה אז לפולין) , מקום לדתו וגדולו של החכם החריף
הזה , הצמיחה לנו בכל הדורות המון אנשים מצוינים בעלי שכל
עמוק וחריף , כידוע לכל מי שבקי מעט או הרבה בספרות
הרבנית . אבל יען כי כמעט כל גאוני פולין הקדישו את כחותיהם
הרוחניים אך ורק לעיונים תלמודיים , ל"פלפולא דאורייתא" , זה
פר-צד ומצוטצם שאי אפשר לרוח כביר להתהלך ולהתפתח בו
ברחבה , — לכן לא נגלו לנו כשרונותיהם וגבורת שכלם רק
מצד אחד , קטן מאד לפי ערך , ואין אנחנו יודעים עד כמה היו
מגדילים לעשות בשכלם ובחריפותם בעניני מחקר ומדע כלליים
הנוסדים לא רק על פלפול-טלים ועל קושיות ותירוצים הפורחים
באוויר . ואולם שלמה מימון הראה לנו את גבורת שכלו בכל רחבו
ובכל עמקו בתור פלוסוף וחוקר מעמיק , ובו ראינו
בפעם הראשונה עד היכן מגיע כח השכל של יהודי פולני
מחוץ לארבע אמות של הפלפול התלמודי , ועד היכן מגיע כח
החריפות של יהודי פולני מעבר לגבול החרודים וה"גלייך-
ווערטלעך" של הרבנים והדרשנים והקבצנים , שבהם יוכו יהודי-
פולין לפרסום גדול בכל העולם עוד יותר מאשר בתורתם ו"למדתם".
והאבמוביוגרפיה של החכם הגדול הזה נכבדה בעינינו מפני

טעמים רבים, והם שהמריצונו לתרגמה עברית בעד קהל הקוראים הגדול של ה"ביבליותיקה העברית". ואלה טעמינו: (א) יען כי כדאי הוא הפלוסוף היהודי, בעל "גבעת-המורה", שיכתבו ספורי מאורעותיו בספר עברי, גם אלו לא היו מקרי חייו נפלים ומלבנים. (ב) יען כי חיי מימון הם רבי-עלילה ומלאים ענין וחפץ לכל קורא, וכיחוד לקורא העברי. (ג) יען כי המחבר דנן אשר כתב את תולדותיו בעצמו אצל על ספרו מרוחו החריף, והוא מתאר את התמונות בכשרון ציר אמן ומתבל את דבריו בחדודים יפים מאד, וספרו נעים למקרא עד מאד. (ד) יען כי בספר תולדותיו נגלו לפנינו תמונות חיות ואמתיות מדרכי החיים של היהודים בפולין ובאשכנז בעת ההיא בכלל, ומקורות ה"השכלה הברלינית" בפרט. אבל יותר מכל הטעמים המספיקים האלה עורר אותנו עוד טעם יותר נכבד לתרגם את הספר עברית. כל הבקי במנהגי החיים והחנוך של אחינו הפולנים והליטאים יכיר ויודה, כי כל אותן התמונות המעציבות אשר יעביר מימון על פנינו מחיי בני דורו, מתאימות היטב, לדאבון לבנו, אל תמונת החיים אשר תחזינה עיני כל איש ברוב ערי פולין וליטא בזמן הזה. החדרים הנאלחים, המלמדים הפראים, סדרי הלמוד והחנוך המקולקלים, נשואי בסר, וכל יתר התמונות המעציבות אשר יתאר מימון בלעג טר מחיי בני דורו, — כל הדברים האלה עודם מצויים וקיימים בדורנו, כמעט בלי כל שנוי. לכן יש לספר התולדות הזה לא רק ערך ביוגרפי, וגם לא רק ערך קולטורי היסטורי, כי אם גם ערך חנוכי ומוסרי גדול מאד. כי הוא בא לא ללמד על עצמו, על קורות ימי המחבר ודורו, כי אם על הכלל כולו, על הליכות היהודים גם בזמן ההוא. בשוט לשונו יעיר על החסרונות הגלויים גם בדרכי חיינו עתה ויעורר את הקוראים לתקן את המצות המכלה אותנו מנפש ועד בשר — זה המצות בחנוך בנינו! (ובאמת היה מימון מביא תועלת גדולה לבני עמו לו כתב את ספרו עברית, תחת אשר בכתבו אותו אשכנזית הועיל רק להבנות את אָחיו בעיני הגויים...).

האכטוביוגרפיה של מימון מכילה את כל המאורעות היותר נכבדים בחיי הפלוסוף החריף הזה, את דברי ימי ילדותו, נעוריו

זימי שחרותו; אבל איננה כהובה בסגנון של ביוגרפיה המתחלת מיום הולדה והולכת ומספרת את המקרים על פי הסדר וברשימת הזמן והמקום. לכן נחשוב לנו לחובה, בטרם נכניס את הקורא לפני הספר, לספר בקצור נמרץ את תולדות שלמה מימון בסדר כרונולוגי, למען יקל לקורא אח"כ להפנות לבו לספורי מימון בעצמו.

ש ל מ ה מי מ ון נולד בשנת הקי"ד באחד הכפרים (אחת האחוות של הנסיך רדיוויל) במדינת ליטא. בתחלה למד תורה כפי אביו ואח"כ נשלח לעיר מירו (מיר?) אל מלמד מפורסם, ומשם לעיר איוניץ. עוד בילדותו יצא לו שם כאחד ה"עלויים" הגדולים ולכן רבו הקופצים עליו לקחתו ל"חתן". ובשנת הי"א לחייו הובא בכרית הנשואין, והנער — האיש הוכרח לתור פרנסה לכרכלת ביהו, ויהי — ל"מלמד". ואולם סוף סוף קצה נפשו בחיי המלמדות (אשר יתאר לנו בספרו בכל עצם שפלותם); ויקם וימוש את צאן מרעיתו ויהי נע ונד בארץ. עוד בילדותו הציץ בספרי סדע הכתובים עברית, ושכלו הכביר החל לחקור במה שטופלא ממנו, ואחרי אשר "מלא כרסו" בש"ס ופוסקים ואחרי אשר השפיק זמן מה גם בהבלי הקבלה והחסידות, גמר בלבו לעזוב את ארצו החשוכה וללכת לארץ אשכנז אשר בה פרחתה או ההשכלה המגדלסונית. בשנת תקל"ז, בהיותו בן כ"ג שנה, עזב את ארצו ואת אשתו ה"ארורה" ואת הילדים אשר ילדה לו וילך לארץ אשכנז. ראשונה בא לעיר קניגסברג, ויתפלאו הצעירים המשכילים על כשרונותיו המצוינים ועל ידיעותיו בפלוסופיה, אבל מנהגיו החיצוניים היו להם לזרא. מקניגסברג הלך, על פי עצת הצעירים האלה, ברלינה, ושם נאסף אחרי השתדלות רבה אל — ה"הקדש". אבל רק ימים אחדים ישב בהקדש, ואח"כ יצא מברלין ויהחבר אל אחד ה"קבצנים" אשר למדהו את אומנתו, וילכו יחדו לעיר פוזנא. שם קבלו הרב דמתא (ר' הירש חריף חתנו של הר"ר רפאל מהמבורג) ברצון וימציא לו מנוחה בבית איש עשיר אשר לקחו למלמד לבנו. שתי שנים ישב מימון בפוזנא, אבל לסוף נבאש ריחו בעיני היראים וההמימים, בגלל דעותיו החפשיות, ומלבד זאת חזקה התשוקה בלבו ללכת לברלין להשתלם במדעים.

לכן עזב את פוונא (בשנת תקל"ט) וישב וילך ברלינה. כברלין התודע אל מנדלסן אשר קבלו בסבר פנים יפות וגם המליץ עליו לפני עשירי הקהלה והם דאגו לכל מחסוריו. כברלין השתלם מימון ביריעות הפלוסופיה וגם החל ללמוד מלאכה המחיה את בעליה (מלאכת הרוקחים), וגם החל ללמוד את הלמודים הראשיים הנחוצים לכל חכמה ומלאכה (ידיעת הלשונות, חשבון וכו'). בלמודיו אלה היו לו צעירי המשכילים כברלין לעזרה, אבל הם למדוהו גם לעשות תועבות, וישחיתו את נפשו אשר היתה טהורה למרות חנוכו המקולקל. ויהי כאשר נכאש ריחו גם בעיני היהודים כברלין, ויקם ויעזוב את העיר הזאת ובירו כתבת-עודה מאת מנדלסן. מברלין הלך להמבורג ומשם לאמשטרם. אחרי נדודים רבים שב להמבורג, ובצר לו, בראותו כי אחיו היהודים פונים לו ערף, ואומנות אין בירו וגם שפה חיה לא ידע אל נכון, גמר בלבו להמיר דתו למען היטיב מצבו בחיים. אבל הכהן האשכנזי, אשר נגש מימון לפניו, היה איש ישר ונכון, וימאן להביאו בכרית החדשה, בהכירו בו כי איש חוקר ופלוסוף הוא אשר לא יחויק בעיקרי הדת. ובכן נשאר מימון ברתו הישראלית.

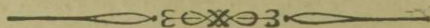
בהמבורג נועץ מימון סוף סוף להתחיל ללמוד את הלמודים הראשיים בסדר נכון, ויכנס לבית הגימנוזיום של העיר אלטונא, והוא או כבן שלשים שנה. שם השלים חק הלמודים הגימנוזיים והמורים נתנו לו כתבת-עודה כדת. בהיותו בהמבורג הומינו אותו לבית דין (לפני הר"ר רפאל הכהן אב"ד בקהלות אה"ו) על כי עזב את אשתו מבלי לפרנס אותה. הרב איים עליו כי יחרימנה, ומימון שחק לו על פניו — ויגרשהו הרב. בחרי אף. מהמבורג שב מימון לברלין, וייעצוהו אוהביו לעסוק בתרגום ספרים לועזים לשפת עבר, ויחל לתרגם ספרים אחרים, וספר אחד (בחכמת ההנדסה) הרגם בשלמות. אבל בינותים נוכחו יועציו כי אין שום תועלת בעבודתו זו ולא אבו לתמוך בירו. ובכן עזב מימון עוד הפעם את ברלין וילך לעיר ברסלוי. שם התרועע עם המשורר אפרים קזה אשר השתדל לטובתו וימציא לו „הוראות ישעה" בבתי עשירי העדה. בהיותו בכרסלוי

באה שמה אשתו עם בנה הגדול ותכריחהו לתת לה ספר כריתות. ע"י ביאת אשתו והמסכות הבלתי־נעימות בנתינת הנט הורע מצבו בכרסלוי, וישב וילך לברלין בפעם הרביעית. מנדלסן לא היה עוד בחיים, אבל חכמים אחרים תמכו בימין הפלוסוף המסכן באופן שיכול לחיות במסכנות. בעת ההיא שם מימון מעיניו בשיטת הפלוסופיה החדשה של קאנט, וגם כתב השגות על השמה הזאת. ההשגות נשלחו בכ"י אל קאנט, וקאנט אמר על מימון כי „מעטים הם אנשים חריפים בשכלם ויורדים לעומק החקירה כמר מימון“. בעת ההיא הרפס מימון את חברו הנודע „גבעת המורה“ (נדפס בשנת תקנ"א). הספר הזה נראה כעין פירוש ל„מורה הנבוכים“ של הרמב"ם, ובאמת נוסד הוא על מושגי הפלוסופיה החדשה. מני אז היה מימון כמעין המתגבר ויעש ספרים רבים יקרי הערך בפלוסופיה (כלם כתובים אשכנזית), ושמו נודע לתהלה בין חכמי אשכנז, עד כי גם המשורר גיתה, אשר לא היה מאוהבי ישראל, הרבה להלל את עומק חכמתו ומחקריו. ובכל זאת הוסיף מימון לחיות חיי עוני ומסכנות. לאחרונה חמל עליו אחד מנדיבי אוה"ע, השר קלקרייט ויאספהו אל ביתו ויתן לו את כל מחסוריו. באחוזת השר הזה (אשר נשא ונטל את שגעינותיו וזר מעשהו בסבלנות גדולה) מת מימון בשנת הק"ס, בשנת מ"ו לימי חייו. גויתו הובאה לעיר גלוגא ושם נקבר — „קבורת־חמור“.

ספר תולדותיו אשר כתב בעצמו בשפת אשכנז נדפס בשנת תקנ"ב, ומאז לא נדפס הספר שנית, וכעת הוא יקר המציאות עד מאד.

ויתר דברי הפלוסוף האמלל הזה וכל פרטי מקרי חייו הלא הם כתובים בספר הזה. קום קרא בו, ידידי הקורא, ושחקת ורגזת גם יחד... ואם יפלא בעיניך איככה נתנו משכילי היהודים באשכנז (אשר בימי מימון כבר רב מספרם) לחכם הגדול הזה לגוע ממש ברעב? גם בעיני יפלא הדבר, ותשובה מספקת אין בידי.

י"ח מביוב.

מבוא.

את יושבי מדינות פולין נוכל לחלק לשש מפלגות, או מעמדים: אצילים רמים, אצילים שפלים, אצילים למחצה, אורחים, אכרים ויהודים.

למפלגת האצילים הרמים יחשבו בעלי האחוות העשירים, ופקידי הממשלה העליונים. אמנם גם לאצילים השפלים יש הצדקה לרכוש נכסים ואחוות ולכהן בכל פקודות הממשלה, אך יען כי עניים הם לכן מונעים אותם מכבוד כזה. ואולם האצילים למחצה אינם רשאים לרכוש אחוות או לכהן בכל פקודה גבוהה במדינה, וכזה הם נבדלים לרעה מיתר האצילים. אמנם יש אשר גם האציל למחצה בעל אחות־שרה הוא אציל גם או עוד מרם יעמוד ברשות עצמו, כי עליו לשלם מס שנתי לארון החבל אשר ברשותו נמצא שדה אחוהו.

האורחים הם העניים והבזויים בכל המפלגות. אמנם האורחים אינם עבדים לאצילים, וגם זכויות אחדות נתנו להם, וגם שופטיהם מקרבם יצאו; אבל באשר אין ידם משנת לרכוש נכסים הנותנים פרי למדי, ומכלתי עסקם באומנות ובכל מלאכה בחפץ כפים, לכן לא יתרוטמו ממצבם הדל והבזוי.

שני המעמדים האחרונים: האכרים והיהודים, הם המועילים בכל יושבי הארץ. האכרים עוסקים בעבודת האדמה, בגדול צאן ובקר, בתרבות דבורים ובכל אשר תוציא האדמה. והיהודים עוסקים במסחר, עושים בכל מלאכה: הם האופים, המווגים והמוכרים כל משקה אשר ישתה האדם. הם רק הם חוכרים את השרות בערים ובכפרים, מלבד שדות הכהנים: כי הכהנים החסידים הושבים להם לעון להמציא פרנסה לאדם מישראל, ולכן הם נותנים את שדותיהם בחכירה לאכרים. ואמנם חסידוהם זאת גורמת להם הפסד מרובה, כי האכרים אינם חרוצים ורזיזים כיהודים, ושרות החכירה ידלו ויאבדו בידיהם — אבל הכהנים הצדיקים נושאים

בארך־רוח את הנזק הזה .

בקץ המאה שעברה ירדו החכירות בפולין פלאים, בגלל הבערות של רוב האצילים הפולנים, בגלל העני והלחץ של עם הארץ, ומחסר ידיעה בכלכלה ובחשבון; ויוול מאד מחיר החכירות עד כי החכירה המביאה עתה בפריה אלף זהובים, נתנה אז ליהודי במחיר עשרה זהובים, ובכל זאת לא מצא לחמו גם בחכירה בזול כזו, מחסר כינה ומפני עצלותו הגדולה. אבל מקרה אחד שנה כליל את מצב הדברים: שני אחים, מיהודי גליציה הערומים והחריפים שבעתים מיהודי ליטא, חכרו בתור חוכרים ראשים („רערוצוועס“) את כל אחוזת הנסיך רדווייל, ובידיהם החרוצות ובחשכונם הטוב הצליחו לא רק להיטיב את מצב האחוזת ולרפא את הריסותן, כי אם גם לעשות עשר גם הם במשך זמן לא רב. הם העלו את שכר החכירות, מבלי פנות אל צעקת אחיהם, ויגבו את כסף החכירה מאת אריסיהם בתקף ומבלי חנות. לעתים קרובות הלכו לבקר את החכירות העומדות ברשותם, ובמצאם שם את אחד האריסים המבלה את יומו בחכוק ידים או בשכרון, החת לעבוד עבודתו בשקירה ובחשכון לטובת אדון האחזה ולטובתו גם הוא, ויורידוהו מן ההנור אשר שכב עליו בעצלתים, וייסרוהו בשבטים להעירהו מתרדמת עצלותו. אמנם בדבר הזה העלו עליהם את חמת בני עמם, אשר קראו לחוכרים הראשים „עריצים ואכזרים“, אבל „עריצותם ואכזריותם“ הביאה ברכה רבה גם להם גם לאריסים אשר תחת ידיהם. החוכר, אשר לפניו נבצר ממנו לשלם בסוּעֶדו גם את השכר המצער, ואשר בעד עשרה זהובים בא עד הכור ויאָסֶר באויקים, — הנה עתה, עקב נגישת החוכרים הראשים, צלחה עליו רוח־עבודה, ויחרץ וישקוד על עבודתו, עד כי תחת עשרת הזהובים שלם על נקלה חמש מאות וגם אלף זהובים מחיר חכירתו, וגם כלכל את ביתו ברוחה ובאין מחסור כל דבר.

היהודים גם הם יחלקו לשלש מפלגות: לאנשים לא מלמדים העושים בכל מלאכה, ללומדים אשר תורתם פרנסתם, וללומדים שאינם עושים תורתם קרדום לחפור בה, ואשר פרנסתם מוטלת על העובדים הבורים. אל המפלגה השנייה יחשבו הרבנים, הדינים

ראשי הישיבות, המגידים, המלמדים ודומיהם. אל המפלגה השלישית יחשבו „עלויים” אשר בכשרונותיהם המצוינים ובתורתם הרבה מצאו חן בעיני האנשים מהמפלגה הראשונה, ויתנו להם את בנותיהם לנשים, והם סמוכים על שלחן חותנם שנים אחדות, הם ונשיהם וילדיהם. ואחרי אשר יפסק הזמן, אחרי תם שנות הארחה על שלחן החותן, נמל על אשת העלוי לפרנס את בעלה הבטלן הנארר בקדש, ואת צאצאיה הרבים (כי המפלגה הזאת פרה ורבה עד לבלי חק); וכמוכן היא חושבת לה את העבודה הזאת לצדקה גדולה, לכבוד ולגאון.

כמעט אין ארץ בעולם, אשר בה גברו חרות הדת ושנאת הדת גם יחד, כבארץ פולין — מעבר אחד יהנו בה היהודים מכל זכויות האזרחים, ואין מפריע אותם לעבוד את אלהיהם ולעשות את כל חקות דתם, וגם בכל דבר משפט הם משועבדים רק לבית דין של ישראל. ומעבר השני גברה מאד שנאת הדת בארץ הזאת, השם „יהודי” לחרפה ולקלסה הוא, והמשפטים הקדומים אשר הכו שרשם בלב העם הפולני בימי החשך, בימי הביניים, עודם חיים וקיימים עד היום הזה. ודרך תהפוכות כזה לא יפלא בעינינו, בחקרנו לדעת את מקור חרות הדת ואת מקור שנאת הדת השוררות גם יחד במדינה הזאת. הזכויות הדתיות והאזרחיות אשר נתנו ליהודים בפולין, אינן תולדות הכרה פנימית שהכירו הפולנים לחשוב ולכבד את משפט האדם וזכויותיו הטבעיות; וכמו כן גם שנאת הדת והרדיפות אינן תולדות פוליטיקה בחשבון ודעת, המתאמצת להכחיד מקרב הממלכה את כל היסודות המרעיעים והמוזיקים לטובי החיים ולמוסר יושביה, כי כאלה כן אלה הן רק תולדות הבערות והעצלנות הפוליטית השוררות בארץ הזאת. בהיות היהודים, למרות כל מנרעותיהם, המפלגה היחידה בפולין המשכיחה בכל דבר מסחר ומלאכה, נא רצו הפולנים לתת להם כל מיני זכויות, למען יבנה העם הפולני מהם ולמען ישיג על ידם את צרכיו ומחסוריו; ואולם הבערות המוסרית של היהודים ועצלותם היו מחויבות להוליד ולהצמיח את שנאת הדת, ואת הרדיפות אשר בעקבה.

אבי זקני והליכות המשק שלו.

אבי זקני, היימן יוסף, לקח בחכירה כפרים אחדים בקרבת העיר מירו, אשר על אדמת הנסיך רדזיוול; וישם משכנו בכפר סוקוביארג, על שפת הנהר נימן. בכפר ההוא היו מלבד חצרות אברים אחדים, גם בית־דריחים, נמל קטן ואוצר סחירות בעד האניות הבאות מקניגסברג. כל אלה, עם הגשר אשר מאחרי הכפר מעבר מזה, ועם המעברה התלויה אשר על פני ה"נימן" מעבר הכפר השני — היו שייכים להחכירה, אשר מחירה היה בימים ההם כאלף זהובים, ואשר היתה "חוקה" לזקני. החכירה הזאת נתנה פרי טוב לחוכרה, בגלל אוצר הסחורות אשר בכפר ובגלל הנוסעים הרבים אשר עברו בו. לו היה זקני איש פעלים ויודע לכלכל את הליכות המשק בחשבון וחשכון, כי עתה היה לאל ידו לא רק לפרנס את ביתו ברוחה, כי אם גם לעשות הון ועשר. אבל הסדרים המקלקלים אשר שררו במקום ההוא, וחסר כל ידיעה איך להוציא תועלת מן האדמה, היו לו לשמן ולא נתנוהו להשגיא פעלו.

זקני הושיב את אָחיו, בתור אריסים, בכפרים השייכים לחכירתו. אך הם ישבו כל הימים בבית זקני, באמתלא כי חפצים הם לעזור לו בעסקיו הרבים; וכתם השנה מאנו גם לשלם לו את שכר החכירה.

הבנינים השייכים לחכירת זקני, היו נופלים ורעועים מרב ימים, וגם הנמל והגשרים היו במצב גרוע מאד. ואמנם על פי כתב האמנה נמל על אדון האחוה לתקון כל מגרעת ולרפא את

כל ההרום; אבל הארון הגדול ישב כל ימיו בַּיָּדָה, כמשפט האדונים הפולנים, ולא יכול לשים לב אל נחלותיו לתקנו ולהיטיב מצבן. והסוכנים אשר על אחותיו דאגו לטובת עצמם ולהקנת מעמדם הם, ולא לתקנת נכסי אדוניהם. הם לחצו את נתיני אדוניהם במסים, ויוניחו את פקודי אדוניהם אשר צוה לתקנת האחזה, ואת הכסף הנועד לתקון הנחלה הוציאו לטובתם ולהנאתם. אמנם אבי זקני הוכיח יום יום את הסוכנים על דרכם זה, ויאמר כי אם לא ישארו דברי האמנה ולא יתוקן הכל כראוי, אין לאל ידו לשלם את כסף החכירה; אך דבריו לא הועילו לו. הסוכנים הבטיחו לעשות כדבריו, אבל מעולם לא קימו את הבטחתם. ובכן לא רק כי ירדה ותדל החכירה מיום ליום, אלא עוד צרות אחרות השיגו את זקני עקב העוובה הזאת.

כאמור, היה הכפר ההוא מקום מעבר לנוסעים רבים; זכהיות הגשרים במעמד רעוע מאד, קרה לפעמים כי בעבור עליהם אחד האדונים הגדולים עם אנשי לויתו הרבים, נשבר הגשר תחתיהם וסוס ורוכבו טבעו בבזך, אז יביאו את החיבר האמלל והניחו אותו ליד המעברה וחרשו על גבו, עד התנקם נפשם בו די שבעה. אבי זקני ידע תמיד להזהר ולהנצל מרעה זו, כי על כן הפקיד את אחד מגרי ביתו לעמוד המיד על המצפה ליד הגשר, והיה בראות הצופה כי אחד האדונים הגדולים רוכב על הגשר, וכי צרה קרובה לבא, ומהר הצופה ורץ והודיע את הדבר אל זקני, למען יחיש מפלט לו ולבני ביתו, בין סכני היער הקרוב. או ינוסו כלם מן הבית בחרדה גדולה, ויש אשר ישבו ביער כל הלילה, ורק מטחרת היום ערכו את לבם לשוב חרש אל ביתם, איש אחרי רעהו.

כה חיו אבותי במשך דורות אחדים. פעם אחת, כאשר קרה מקרה כזה, וכל בני הבית מהרו להמלט על נפשם אל החרשה, ויהי בהחפזם לנוס וישכרו לקחת אתם את אבי, אשר היה אז ילד כבן שמונה שנים. ואבי ישב וישתעשע אז מאהרי התנור, ונפשו לא ידעה עד מה מכל המהומה והמבוכה והמנוסה, והנה בא הארון הגדול עם אנשי לויתו אל בית זקני, ובראותם כי אין איש בבית לכלות חמתם בו ולנקום נקמתם ממנו, ויחלו

לחפש בכל פנות הבית, וימצאו את אבי יושב מאחרי התנור. וישאלהו הארון: „התאבה לשתות יי"ש?" וימאן אבי. או קרא הארון בחמתו: „שתה אפוא מים, אם אינך הפיץ לשתות יי"ש!" ויצו ויביאו דלי מלא מים, ויאנוס את אבי לשתות את כל המים עד תמס. ע"י השתיה באונס הזאת הוכח אבי ב„קרחתרביעית" אשר נמשכה כשנה תמימה, ואשר הכשילה כחו לכל ימי חייו. מקרה הדומה לזה קרני גם אותי, בהיותי כבן שלש שנים. בעת המנוסה לקחתני שפחתנו על זרועותיה ותנס. ובראותה כי עבדי הארון רודפים אחריה, נבהלה ונחפזה מאד, ובהחפזה לנוס הפילתני מעל זרועותיה ארצה. זמן רב שכבתי על הארץ ואילול ואהימה, אך לאָשרי עבר אכר אחד על פני, וירימני מעל הארץ, וישאני לביתו. והי אחרי עכור המהומה, וכל בני ביתנו שבו לאט לאט לביתם, ויראו והגה נפקד הילד. ותזכר השפחה כי נפלתי מידיה בנוסה, ותחרד חרדה גדולה, ותפרש כפיה ותמרר בכבי. וישומו ככל הכפר לבקשני ולא מצאוני, ורק כעבור שעות אחדות השיבני האכר לאבותי.

אך לא רק פחד ומהומה, כי גם הפסד מרובה הביאה מנוסה כזאת בעקבה. כי הארון ועבדיו בוו וישסו את הבית העווב מיושביו, ויכלו חמתם בשכר, ביי"ש וככל המשקים אשר מצאו בבית. ויש אשר בעברתם הקשה, פתחו את מגופות החביות, למען יזוכו המשקים עד תמס. גם דגן ומכלת, גם תרנגולות ואווים וכל מיני עופות לקחו המתנקמים אתם.

אמנם, לולי התעקש זקני לדון עם הסוכן התקיף ממנו, לו ותר על זכותו ויתקן את הגשרים על הוצאותיו, כי עתה לא באתהו כל הרעה הזאת. אך הוא עמד על דעתו, בהשענו על דברי כתב האמנה, והסוכן לא שעה לדבריו וישחק על משבתו. — עתה אדבר נא דברים אחדים על הליכות המשק בבית זקני. ארחות חיי ביתו היו פשוטים מאד. תבואת השרות, הכרים וגני הירק השייכים לחכירתו הספיקו ברוחה לא רק לכלכלת הבית, כי אם גם למצרף השכר ולמשרפות היי"ש, ועוד נותר הרבה בר וחציר לממכר. ותרבות הדבורים אשר לו, היתה די והותר לכשול יין דבש. גם צאן רב היו לו.

המוזנות הראשיים למכלת הבית היו: לחס־דגן גרוע מעורב בסובין, מאכלי קמח וחלב, וירקות; ואולם מאכלי בשר עלו על השלחן רק לעתים רחוקות. הבגדים היו סבד גרוע וכאמון גם; רק מלבוש הנשים היה טוב מעט מזה, וגם אבי, אשר היה "תלמיד חכם", נבדל לטוב מיתר בני הבית, בארחות חייו. מצות הכנסת־אורחים נשמרה בבית זקני בוריות יתרה. כל איש יהודי אשר עבר דרך הכפר (ובהיות הכפר מקום מעבר לנוסעים, והיהודים הרבו לנסוע בעגלותיהם ממקום למקום, קרה כדבר הזה לרנעים) סר אל בית המרוח של אבי, ושם קבלו אותו באהבה, וכל אנשי הבית יצאו אל הפתח לקדם פניו. בימינם נתנו לו "שלום" ובשמאלם הושיטו לו צנצנת יי"ש, ואחרי כן רחץ האורח את ידיו וישב אל השלחן, אשר היה ערוך יומם ולילה.

ואולם גם כלכלת משפחתו הגדולה, גם הכנסת אורחים במדה גדולה כזו, לא יכלו להרע ברב למעמד הונו, לו רק ידע לכלכל מעשיו בחשבון וחשבון. אבל הליכות המשק בביתו היו בלי חשבון ודעה, על כן לא הצליח, ואחריתו היתה מרה. זקני היה חושב ומדקדק בקטנות, ועל כן הונוח דברים רבי הערך. למשל, הוא חשב לפורנות להדליק בביתו נרות שעות או נרות חלב, ובמקומם השתמשו בביתו בשחיפי עץ דקים, אשר קצם האחד היה תקוע בסדקי קיר הבית וקצם השני דלק למאור. לעתים לא רחוקות הסבו המאורות האלה בערות והפסד מרובה, אשר כאין היה נחשב לעמתם שמוש הנרות. החדר אשר בו נאצרו השכר, היי"ש, יין־דבש, דגים־מלוחים, מלח, וסחורות אחרות העומדות להמכר בכל יום, היה בלי חלונות, רק החורים אשר בקירות הבית הגיהו את חשבו הדבר הזה נתן יד לפושעים, למלחים ולעגלונים אשר ישבו בבית המרוח, להתגנב דרך החורים אל חדר האוצר ההוא, ולשתות שם לשכרה מן היי"ש ויין הדבש, חנם בלי כסף. ועוד רע מואת, כי בשמוע השכורים האלה קול צעדים, ומיראתם פן יתפשו ביד, סהרו להמלט החוצה דרך החורים, מבלי התעכב בסתימת המגופות, והמשקים נגרו מן החביות עד אשר יבא איש החדרה.

ויש אשר יזוכ כל המשקה מן החבית המלאה, במרם יבא איש
החררה .

האסמים לא היו סגורים על מסגר כראוי, ורק בריחי עין
נעלו את דלתותיהם; לכן היה נקל לכל איש לקחת מקרבם ככל
חפצו, וגם להוציא מהאסמים עגלות טעונות בר; ומה גם בהיות
האסמים רחוקים מעט מבית הדירה. גדרות הצאן היו מלאות
חורים, על כן היה נקל לזאבים אשר ביער הקרוב, לההגנב אל
הצאן ולטרוף די שבעם .

הפרות שבו לפעמים מן המרעה ועמיניהם ריקים: זאת
היתה פעולת כשפים, לפי האמונות הטפלות אשר שררו
בעת ההיא. ולכן לא נעשה דבר לתקן את המעות .

אמי זקנתי, אשר היתה אשה טובה ופשוטה, שככה
לפעמים על התנור לישון אחרי עמל היום, מבלי התפשט את
בגדיה; וצלחות שמלותיה היו מלאות כסף, אשר לא ידעה
מספרו; וזאת ראתה השפחה ותרק את צלחות זקנתי עד החצי,
בישנה, וזקנתי לא ידעה את דבר הגנבה, אם רק לא הגדישה
השפחה את הסאה עד מאד .

אמנם נקל היה להעביר את כל הרעות האלה, ע"י תחבולות
פשוטות מאד: צריך היה רק לתקן את הבנינים, את החלונות,
את דלתות החלונות, ואת המנעולים; צריך היה רק להשגיח בעין
פקוחה על העסקים השונים והמרובים השייכים לחכירה, ולהביא
בחשבון מדויק את ההוצאות וההכנסות. אבל לדברים הנחוצים
האלה לא שם אבי זקני לב. אך תחת זאת גדל חשכונו ודייקנותו
בדברים קלי הערך. ולמשל מלא פיו תוכחות בקנות אבי
למלבושו בגד יפה וטוב מבגדי יתר בני הבית; כי בהיות אבי
תלמיד חכם, ובהיותו אָמון בעיר, נמל עליו להתהדר במלבושו
יוהר, וללבוש בגדים כאשר ילבושו תלמידי החכמים. אז יתאונן
אבי זקני על פורנות בני הדור החדש, ויטיף מוסרו על הבלי
העוה"ז; וכה היה אומר לבנו: אבותינו לא ידעו מאומה ממלבושים
ומקדרות כאלה, ובכ"ז הלא הם היו אנשים חסידים וצדיקים .
ואתה הנך דורש ממני „לייבסערדאק" יפה, וגם מכנסיעור, ודוקא
עם כפתורים, ועוד בגדי תפארה כאלה. הן בעבורך אנא עד

כבר להם, עד בית הכלא. אוי לי איש אמלל! מה תהי אחריתי?

או ישתדל אבי להוכיח כי לתלמידי חכמים כמהו יש צדקות וזכויות יותר מאשר ליתר האדם, וגם הראהו לדעת כי בכלל איש את עסקיו בחשבון ודעת, ובחשבון נכון, אין הוצאות המשק מעלות ומורידות את מצב הונו, וכי מקור הרעה איננה ברבוי הוצאות ביהו, כי אם כאשר הוא מוניה את עסקיו ונותן לאחרים לנצלו ולהקנות כחרכנו. אבל זקני אמם אוננו משמוע דברים כאלה; הוא לא יכול כלכל כל "חדשה", ולכן נשאר הכל כמקדם.

אבי זקני נחשב לעשיר גדול בקום מושבו, לכן קנאו בו וישנאוהו כל שכניו (וגם בני משפחתו), גם ארון האחזה עזבהו ולא עזרהו, והסוכנים הציקו לו וירעו לו בכל, וגם זרים גם משרתיו ופקידיו רמזוהו ויגנבו ממנו דים. בקצרה, הוא היה העשיר העני בכל הארץ.

מלבד כל זאת קרוהו אסונות גדולים, אשר לא אוכל לעבור עליהם בשתיקה! הכהן הרוסי אשר ישב בכפר ההוא, היה איש בער ופותה, אשר גם קרא וכתב לא ידע בלתי אם בכבודות. הוא ישב כל היום בבית המרוח של זקני, וישת וישכר עם צאן מרעיתו, עם האברים; ואת כסף המשתה צוה תמיד לזקוף עליו במלוה, עד עת מועד. אבל עברו ערן ועדנים, והכהן הנכבד מרם יתעשת לשלם את נשיו; ותקצר רוח זקני מחכות עור, ויחדל לתת לו י"ש בהקפה. על זאת חרה אף הכהן עד מאד, ויחרש מזמות לעשות נקמה בזקני אשר פגע בכבודו.

עד מהרה מצא הכהן תחבלה להנקם מאיש מצתו. התחבלה הזאת אמנם איומה ונוראה היא, ולזכרה ינוע וירגז כל איש ישר, אבל כהני פולין השתמשו בה בימים ההם לעתים קרובות: הלא היא התחבלה להעליל על יל תידם. וזה הדבר אשר עשה הכהן: במסבי הכפר ההוא התגורר איש נוצרי אשר עסק בציד ביכרים על שפת הניעמאן, והאיש הזה היה בא לפעמים, חרש, אל זקני למכור לו ביכרים (כי ציד הביכרים היה מזכויות המלך, ועל הצידים נטל להביא את הביכרים לחצר המלך). פעם אחת בא

האיש אל בית זקני, בחצי הלילה, ויקרא לו לצאת אליו החוצה. שם הראהו שק מלא וכבד מנשא, ויאמר אל זקני, ופניו העידו כי דבר סתר יצוק בו: הנה הבאתי לך סחורה הגונה. זקני אמר להעלות נר, לשים עין על הביכר, ולקצוב את מחירו; אך האכר הניאו מעשות זאת באמרו: קח את הביכר אתך, ובדבר המהיר נאות מחר. זקני, אשר לא עלה על לבו כל מחשבת השד נשא את השק הביתה, ויניחהו באחת הפנות, וילך לשכב על משכבו. אך כמעט נם שנתו והנה אנשים דופקים על החלון ברעש גדול, וייקץ זקני ויקם ויפתח את הדלת.

והנה בא הכהן הנ"ל עם אחרים מאכרי הכפר, ויחלו לחפש בכית, ועד מהרה מצאו את השק. זקני רמה בראשונה כי הלשינו אותו אל חצר הנסיך, כי הוא עוסק במסתרים במסחר הביכרים, ולכן חרד מאד כי נגלה הדבר לעיני עדים ולא יוכל לכחש. אך מה גדלה בלהתו, כאשר נפתח השק, ותחת הביכר נמצאה בו נבלת חלל! — או אסרו את ידי זקני בחבלים אל גבו, וישימו את רגליו בסד, וישליכוהו על העגלה, ויביאוהו עירה מירו אל השופט. שם אסר בנחשתים ויגשב בכית כלא צר ואפל.

זקני עמד על צדקתו וישרו, ויספר לשופט את כל המאורע, דברים כהויתם; וידרוש מאת השופט להביא במשפט את הצד ביכרים, למען יחקר גם הוא. ויבוקש הציד בכל הארץ ולא נמצא. ותקצר רוח השופט השואף לדם, לחכות עה המצא הניד, ויגם להציל מפי זקני תודה על עונו, בעניינים קשים. שלש פעמים ענה את זקני באכזריות נוראה, אך זקני עמד בדבורו כי נקי הוא מהאשמה אשר מפלו עליו, וכי ידיו לא שפכו את הדם. לסוף נמצא הציד. בתחלה כחש, ויכויב את כל דברי זקני, אך כאשר החלו לענותו, הודה מיד על עונו. הוא ספר כי לפני ימים רבים משה מן המים גוית איש מת, ויביאהו הכפרה לקברו. ויהי בכאו אל הכהן אמר לו הלז: אל נא תאיץ לקבור את המת. הלא ידעת כי היהודים עם סורר ומורה הם, וארורים הם עד עולם. הם המיתו את נואלנו, ועד היום הם שואפים לדם הנוצרים, כי הם נותנים את הדם בעגות המצות לחג פסחם,

זה החג אשר קבעו לזכר הנצחון אשר נצחו את גואלנו, ובכן, אם חפץ אתה לעשות הטוב בעיני ה', קח את גוית המת הוזה והשלך אותו אל בית החוכר היהודי הארור. אמנם עליך אז לברוח מזה, אבל הלא כל הארץ לפניך לצוד ביכרים כאשר הסכנת.

על פי התורה הזאת נוסר האכר בשומים, וזקני יצא לחפשי. ואולם הכהן נשאר בכהנתו עד יום מותו. לזכר התשועה הגדולה הזאת חבר אבי שיר ארוך בשפת עבר, ויספר בו לדורות את כל המאורע, וכי בחסד ה' נצל זקני כמות. גם הושם לחק את היום ההוא בקהל מושפחתנו, ולקרא בו את דברי השירה הזאת, כקריאת המגלה בימי הפורים.

ב.

זכרונותי הראשונים מימי ילדותי.

כה חי זקני ימים רבים במקום מגורי אבותיו. בכח ה"חוקה" התנחלה החכירה הזאת במשפחתנו, טאבות לבנים. ומשפט ה"חוקה" (זוהי הזכות שיש ליהודי על דבר שהחזיק בו שלש שנים) היה קדוש ונחשב מאד גם בעיני היהודים גם בעיני הנוצרים, במדינות האלה, ואסור היה לאדם מישראל להוציא את החכירה מידי המחזיקים בה, ע"י "הוטפה" על דמי הטכירות — פן יפגע בו להט ה"חרם" הנורא. ואם גם תלאות רבות טצאו את זקני בחכירתו, בכ"ז הנה נשאה לו פרי טוב, עד כי היה לאל ידו לחיות כאחד העשירים, וגם להעמיד במרחב את בנו ולבנות להם בתים בישראל.

את שלש בנותיו השיא לאנשים, ויתן להן גרה כיד רחבה. גם שני בניו, יהושע אבי ומשה דודי, לקחו להם נשים בחייו; ויהי כאשר זקן, וכחו עזבהו מרוב עמל החיים, וימסור את הנהגת

משק הבית לשני בניו. אפס כי שני האחים לא יכלו לשבת בשלום יחדו, כי שונים היו בתכונתם ובנמיות רוחם (דודי היה בעל גוף חזק ורוח רפה, ואבי היה ההפך מזה), לכן נתן זקני לדודי כפר אחר לשבת בו ולנהלו, ואת אבי עצר אתו. בהיות אבי הלמיד חכם לא היה כשרונו רב לכלכל את עסקי הבית, לכן הושם עליו רק לערוך את החשבונות, לכתוב אַמנות, לעמוד במשפט בכל דבר ריב, ועוד כאלה. ואולם אמי היתה אשה חיה ורבת פעלים מאד, ולא היה עסק אשר שגב ממנה. היא היתה שפלה קומה, ובעת ההיא עודנה צעירה לימים.

על מקרה אחד לא אוכל לעבור בשתיקה, יען כי הוא הזכרון הראשון מימי ילדותי. אני הייתי אז כבן שלש שנים. הסוחרים אשר ישבו ישיבת קבע בכפרנו, וביחוד ה"שאפֿפֿערס", אלה האצילים השפלים אשר עסקו בהנהגת האניות, בקנית סחורה ובממכרה, על חשבון "האדונים הגדולים", אהבוני מאד בגלל חריצותי ומהירותי, וירכו להשתעשע אתי ולברח דעתם בי. האדונים העליונים האלה כנו את אמי בשם "קוזה" (פתרונו בשפת פולין "סיח קטן"), בגלל קטנה ומהירותה. וכשמעי את השם הזה מפייהם פעמים רבות, ומבלתי דעתי את פתרונו, קראתי לה גם אני "אמי קוזה". אמי גערה בי על זאת, ותאמר: יסר ייסר ה' את הקורא לאמו "קוזה". ואחד האדונים ההם, האדון פיליצקי בא אל ביתנו יום ליום לשתות תה, וירע לתפוש אותי בלבי, בתתו לי לפעמים חתיכת צוקר. פעם אחת בבקר, ואני נגשתי אל שלחנו לקבל סידו את חתיכת הצוקר כפעם בפעם, ויאמר לי האדון: אינני נוהן לך צוקר רק בתנאי כי תאמר "אמי קוזה". ויען כי אמי היתה אז בחדר, מאנתי לעשות כדבריו, או רום האדון אל אמי לצאת אל החדר השני. וכאשר יצאה אמי נגשתי אל האיש ואלחש באזנו: אמי קוזה. אך הוא דרש ממני לקרא את שתי המלות האלה בקול רם, ויבטיח לתת לי חתיכות צוקר במספר הפעמים אשר אקרא את המלים האלה בקול. או אמרתי בקול: "האדון פיליצקי דורש ממני לאמר אמי קוזה, אבל אני אינני חפץ לאמר אמי קוזה, כי יסר ייסר ה' את הקורא לאמו קוזה — ובכן קבלתי שלש חתיכות צוקר כאשר

הותנה בינינו .

אבי הנהיג בכיתו ארחות חיים יותר יפים וערוכים יותר בטוב מעם ; כי לרגלי עסקיו נסע לעתים קרובות אל הערים הגדולות , וגם סחר אל העיר קניגסברג , ושם למד לדעת דברים רבים יפים ומועילים . אז עלו על שלחנו כלי ברזל וכלי נחשת צהובה . גם מאכלנו גם מלבושנו הוטב מבראשונה , ואותי הלבישו בגדי כרום .

ג.

חנוך ביתי ולמדתי לנפשי .

בשנה הששית לחיי החל אבי ללמדני תורה . „בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ“ . פה הפסקתי את אבי ואשאלהו : אבל , אבי , מי ברא את ה' ?

א ב י : ה' לא נברא , כי הוא היה מראש מקדם .

א נ י : ההיה ה' גם לפני עשר שנים ?

א ב י : בודאי ! גם לפני מאה שנה היה .

א נ י : אם כן אולי הוא כבר בן אלף שנה ?

א ב י : חלילה ! אלהים מעולם הוא .

א נ י : אבל הלא נולד בזמן ידוע ?

א ב י : לא , פותה קמין ! הוא היה מקדמות דנא , מעולם ,

מעולם .

המענה הזה אמנם לא השלים את כל חפצי , אבל נחמתי את נפשי ואמר אל לבי : מסתמא יודע אבי את הדבר יותר ממני , ולכן עלי להאמין לו ולבלתי העמק שאלה .

דרך מחשבה כזאת מיוחדת לנו עפ"י הטבע בקדמות נעורינו , בעוד אשר השכל עוד טרם יתפתח , וכח הרמיון כבר הגיע למרום קצו .

השכל מתאמץ רק להבין ולהשיג , ואולם כח הרמיון

מתאמץ להקיף ולתפוס הכל; כלומר, השכל מבקש רק להכין את אופן ההתהוות של הדבר, מבלי דאג אם נוכל גם לציר בדמיונו את הדבר שנודע לנו אופן ההווה, אם אין. ואולם כח הדמיון מבקש, להפך, לתפוס בציור שלם את הדבר שכבר נודע לנו אופן ההווה. למשל, מערכת מספרים בלי תכלית, ההולכת וגדולה עפ"י חק קבוע, נחשבת לשכל כדבר נמצא, לא פחות ממערכת מספרים אשר קץ לה, ואשר גם היא הולכת וגדולה על פי החק ההוא. ואולם הדמיון יחשוב רק את האחרונה כדבר נמצא, אבל לא את הראשונה, יען כי אותה לא יוכל לתפוס כדבר שלם.

המחקר הזה הוליד בלבי, ימים רבים אחרי כן, בימי שכתי בכרסלוי, מחשבה חדשה, אשר נתנה לי חומר למאמר גדול המכיל את יסוד הפלוסופיה של קאנט. אם גם בעת ההיא עוד פרס ידעתי דבר מפלוסופיתו. וזה היה תכן מאמרי בקצור: דעות החוקרים במה שאחרי הטבע מחויבות להיות מלאות, התנגדות ותהפוכות. הנה חק השתלשלות הסבות, ועלת העילות, הוא לדברי לייבניץ, חק הנוסד על הנסיון. ואמנם נדע עפ"י הנסיון כי לכל דבר יש סבה, אבל יען כי לכל דבר יש סבה, הנה אי אפשר להאמין בסבה ראשונה, שהיא סבה שאין לה סבה. ואיך אפוא יוכלו הטפיזיקים להוכיח מהחק הנסיוני הזה, את מציאות הסבה הראשונה?

אחרי כן מצאתי את הטענה הזאת, בהרחבת באור, בספרי קאנט. הוא אומר: בשטת "הסבות", אשר על ידה נמצא את היחס שבין הנמצאים שבטבע, בדרך היקש מן המוקדם אל המאוחר (מן המפורש על הסתום), נוכל להשתמש רק בענינים נסיוניים. ה"סבה הראשונה" איננה ענין לשכל, כי אם רעיון הגיוני, או לפי שטתי אני, ציור של כח הדמיון, שאיננו מסתפק ביריעת החק גרידא, כי אם מתאמץ לתפוס ולצמצם בציור אחר את החזיונות השונים המשוועבדים לחק ההוא, אעפ"י שהציור מתנגד לחק ההוא.

אך אשוב לספורי. פעם אחרת קראתי בספר התורה את מעשה יעקב ועשו, ויספר לי אבי על פי מדרש אנדה, לאמר:

יעקב ועשו התחלקו את קניני העולם, עשו לקח לו את קניני העוה"ו, ויעקב בחר בקניני העוה"ב, ולכן אין לנו בני יעקב כל צדקה לדרוש לנו קנינים עוברים. או קראתי בקצף: אכן הסכיל יעקב לעשות כי לא בחר בקניני העולם הזה. על זאת ענני אבי שתי תשובות; התשובה האחת הכילה רק את הקריאה: הוי בליעל! והתשובה השניה היתה — מכת לחי הגונה. התשובות האלה לא הסירו אמנם את ספקותי, אבל לידי שתיקה הביאוני בכל זאת.

ויהי היום ויבא אל כפרנו, לצוד ציד, הנסיך ראדווייל עם בתו ועם אנשי לויתו הרבים, ועם כל הכבודה אשר בחצר נסיכותו וישימו משבנם בביתנו. אחרי ארוחת הצהרים באה בת הנסיך אל החדר אשר ישבתי שם מאחרי התנור, ואחריה הלכו כל נערותיה, סריסיה ומשרתיה. ואשתומם למראה ההוד וההדר הסובב אותה, ואתפעל מאד מיפי האנשים והנשים, ומתפארת בגדיהם המרוקמים בכסף ובוזה, ועיני לא שבעו מראות. בגדל עליצותי והתפעלותי לא יכלתי לעצור בעד רגשותי, ומפי התמלטה הקריאה: האח! מה יפה! — ואבי אשר בא ברגע ההוא החדרה שמע את קריאתי; ולמען הרגיע רוחי, וגם למען חוק את אמונתי, לחש באוזני: פותה קטן! הן בעולם הבא תשיק הנסיכה הזאת את הנורנו! — לא אוכל לתאר כמו את ההרגשות הסתנגדות, אשר העירו דברי אבי אלה בקרב לבי. מעבר מזה האמנתי לרברי אבי ואשמח מאד על העתידות הגדולים האלה, השמורים לנו לעוה"ב; אם גם נדתי בלבי לנסיכה האמללה, הצפויה לבזיון גדול כזה, ומעבר מזה, קשה היה לי להאמין כי הנסיכה היפה והעשירה הזאת, ההדררה בכנדי תפארת כאלה, תשיק את התנור ליהודי עני! רגשותי נלחמו בקרב נפשי זמן רב, עד אשר נודמנו לזרי שעשועים אשר הסבו לבי מהמחשבות האלה.

בימי ילדותי היה לי כשרון ונטיה עזה למלאכת הציור. אמנם בבית אבי לא ראו עיני כל תמונה וכל ציור, מלבד פתוחי עץ תמונת עצים, עופות וכו' על שער ספרים ישנים; ואולם הפתוחים ההם לכבוני מאד, ואתאמץ לחקות אותם בנתר או בנחלת. וביחוד המריצני למלאכה הזאת ספר משלים בשפ"ע,

אשר בו נחקו בפתוחי עץ המונות החיות הצובאות במשלים. אני חקיתי את התמונות בדיוק גדול. ואבי התפלא אמנם על חריצותי, ובכל זאת נער בי ויאמר: התאמר להיות עיר? עליך ללמוד גמרא ולהיות לרב בישראל. הוודע את התלמוד יודע הכל. בימים ההם העתיק אבי את משכנו לכפר N. ושם היה ארמון גדול ובו חדרים רבים אשר קירותיהם ספונים ביריעות־נֶרֶךְ יפות. ויען כי הארמון היה תמיד ריק מאדם, כי ארון האחוה ישב בחו"ל ורק לעתים רחוקות היה בא לפקוד ארמונו, לכן ככל עת מצא התנגבתי מביתנו ואלך אל הארמון לחקות את הציורים היפים אשר על פני ספון הקירות. ופעם אחת, בימי החרף, מצאוני עומד לפני הקיר, וכל יצורי קפאו מקר. וירי האחת אחת בגליון (כי כל שלחן וכל כסא לא היה בארמון העוזב) וירי השנית מחקה את ציורי הקיר. כה גברה בי תשוקתי לטלאכת הציור, ולפיה הלך גם כשרוני הלוך וגדול, ובכל זאת אני חושב עתה בלבי, כי לו טפחו אז את כשרוני כראוי, כי עתה הייתי אמנם לצייר גדול, אבל לא לצייר מדויק; כלומר, נקל היה לי לתאר את ראשי התווים של אחת התמונות, אבל קצרה רוחי לשכללה בדיוק.

בחדר אבי עמד ארון מלא ספרים. אמנם הוא אסר עלי לקרא בספרים אחרים מלבד ספרי התלמוד; אבל האסר הזה לא הועיל מאומה. כי כהיות אבי עסוק רוב היום בעסקי הבית, לקחתי לי מועד להתבונן בספריו באין מפריע. באות נפש פתחתי את הארון, ועלעלתי את כל הספרים; וברעתי כבר את שפת עבר ידעתי מספקת, מצאו ספרים אחדים חן בעיני יותר מספרי התלמוד. ועל זאת אין לתמה, מה יבשים ומה זרים הם הענינים אשר בתלמוד, לילד כמוני! קדשים, מטהרות, הלכות מאכלות אסורות, מועדים, נשים — היפיקו ענינים כאלה רצון מילדים רכים? (סדר נזיקין ודיני ממונות, יוצאים מכלל זה). והפלפולים החריפים והדיאליקטיקה המדוקדקת המוגיעה את המוח בדברים נלעגים וקלי הערך! למשל, בכמה שערות לבנות או שחורות נפסלת הפרה האדומה? (א) איזה הם מראות הנגעים השונים

(א) פרה, פ"ב משנה ה'. המתרגם.

ואפני טהרתם? המותר להרוג כנה או פרעש ביום השבת? (הראשונה מותרת והשניה אסורה). או, מנין לשחיטה שהיא מן הצואר, אולי צריך לשחוט מן הזנב? האם לבש הכהן הגדול את המעיל בראשונה ואח"כ את המכנסים, או להפך? או, נפל היבס מן הגג וכו', היצא ידי יבוס, אם אין? — ועתה השוו נא את המעדרנים הנחמדים האלה שבלעיטים את בני הנעורים עד אשר יצאו מאפס — אל ספורים המתארים מקרים טבעיים בדרך למודי ונעים, או אל ידיעות העולם והטבע המרחיבות את הדעת והפוקחות את העינים לראות את הסדרים הישירים השוררים בטבע — ערכו נא אלה לעמט אלה, והודיתם כי בצדק בכרתי את הספרים מהמין השני על ספרי התלמוד.

מכל הספרים אשר לאבי, לקחו את לבי ביותר: ספר צמח דוד לר' דוד גאנס (הוא גם מחבר ספר התכונה שיוכר להלן: הרב החכם הזה התרועע עם התוכן הגדול שיכאָ די בראַהי ועמו יחד חזה בכוכבים מעל המצפה אשר בקופנהאגן), ספר יוסיפון (אשר, כידוע, הוא מיוחס ליוסף פלאביוס בטעות), ספר על רדיפות היהודים בספרד ופורטוגל א). אך יותר מכל אלה לבבני ספר אחד העוסק בחכמת התכונה: הספר הזה גלה לי עולם חדש, ולכן התנפלתי עליו בכל חם תשוקתי ובשקידה עצומה. — שוו נא לנגדכם ילד כבן שבע שנים אשר מעולם לא ראה ולא שמע דבר מראשי יסודות ההנרסה, ופתאם נפל בידו ספר אסטרונומי המושך את לבו מאד, ואיש אין להורות הדרך לפניו ולעזרהו בלמיד הזה (כי, כאמור, לא יכלתי לגלות לאבי את תשוקתי לחכמה זו, ואבי גם הוא לא יכול להיות לי לעזר בלמוד הזה, מחסר ידיעה), — הלא תוכלו לשער בנפשכם מה מאד יפעל דבר כזה על רוח הילד השואף לחכמה, להגדיל מדורת תשוקתו ולהמריצו לחקר לדעת. ואף אמנם היתה כזאת באחריתי. בהיותי או עוד ילד, ומספר המטות בביתנו היה מצומצם

(א) כנראה בוגתו אל ספר „עמק הבכא“ לר' יוסף הכהן.

מאד, התירו לי לישון עם זקנתי במטה אחת; ומטת זקנתי עמדה בחדר הספרים. ויען כי כל היום הייתי נתון ללמוד הגמרא, ואסור היה לי לעיין בספר אחר, לכן היה לי הלילה ללמוד התכונה. ובכן, מדי עלות זקנתי על מטתה לישון, הדלקתי לי שחיף עץ חדש, ואחוש אל ארון הספרים ואוציא מתוכו את ספר התכונה היקר לי. זקנתי אמנם קצפה עלי ותגער בי על הטעשה הזו, כי היה קר לה לשכב במטה לברה, אך אנכי לא שטתי לב לה, ואוסיף להנות בספרי, עד אשר אֶכַל שחיף העץ עד תמו.

אחרי עשותי כזאת לילות אחדים, רכשתי לי טושג נכון מכדור השמים, וגם זכיתי להבין את הצורות והעגולים שבספר ההוא, המבארים את החזיונות האסטרונומיים השונים. מחבר הספר נתן עצה טובה לקוראיו לקחת להם "כדור" נכון, או לעשות להם כדור מעגילי-עץ, למען יקל להם להבין את הצורות השטחיות אשר בספר. ואנכי שמעתי לעצתי ואכין לי כדור-נצרים מעשה מקלעת, ואז הבינתי היטב את כל דברי הספר. ויען כי צריך הייתי להשמר טאבי לבל יודע לו למודי החדש, לכן הסתרתי את הכדור בפנה מאחרי הארון, בלילה בלילה בשכבי לישון.

וזקנתי ראתה כי קורא אני בספר בהגות רבה, וכי מסתכל אני בעיון בכדור נצרים מעשה רשת, ותפחד מאד ותאמר בלבה: אין זאת כי אם יצא נכדי טדעתו. ולא אַחַרֵּה הזקנה לגלות את הדבר לאבי, ותראה גם את המקום אשר בו צפון "כלי הקסם". ואולם אבי הבין עד מהרה את פשר הדבר, ויקח את הכדור בידו ויקרא אלי ויאמר: מה כלי השעשועים האלה אשר הכינות לך? — "זה כדור", ענית. — מה זה "כדור"? הוסיף אבי לשאל. אנכי בארתי לו את הדבר, ואבינהו לדעת את השמוש בכדור, הסתאר לנו את דמות כדור השמים וחליפות מחזותיהם. אבי היה אמנם גדול בתורה, אבל כשרונו לחכמה ולמדעים לא היה רב מאד, לכן שגבו דברי-באורי מבינתו, ורק זאת חש והרגיש כי אנכי יודע את הדבר על בוריו. הוא אמנם גער בי כי עברתי את מצותו אשר צוני להגות רק בגמרא ולבלתי שים עין על ספר אחר, ובכל זאת שמח לבו בקרבנו כי הצליח בנו הקטן ללמוד

ולדעת חכמה עמוקה כזאת מבלי כל עוזר ומדריך, ומבלי כל ידיעות מכינות. — ובוזה הם הדבר.

ד .

ה"חרדים". השמחה להגאל בהם מביאה לידי הלי רגלים.

אני ואחי הגדול שלחנו עירה מירו ללמוד שם ב"הדר". יוסף אחי, אשר היה אז כבן שנים עשרה שנה, הושב בבית מלמד מהלל, ר' יוסיל שמו, וגם אכל על שלחנו. המלמד הזה היה נורא על כל סביביו, ו"שבת אלוה" לתלמידיו; הוא התהלך עם תלמידיו באכזריות חמה, על כל עין קל דש את בשרם בשמים עד שפך דם, וגם יש אשר קרע את אונם או הכה את עינם. וכי יבאו או אבות הנערים האמללים להוכיח דרכו על פניו, וידה בהם אבן או כל דבר אשר יקרה לפניו, ויגרשם מביתו כמטהו, מבלי משא פנים ומבלי הכיר עשיר לפני דל. ועל כן, כל הנערים אשר עברו תחת שבטו היו באחריתם או אנשים בוערים או מופלגים בתורה.

אנכי, אשר הייתי אז רק בן שבע שנים, נתתי למלמד אחר. הנני חושב לנכון לספר בזה מקרה אחר, אשר מצד אחר הוא לאות על האהבה העזה ביני ובין אחי, ומצד השני הוא מתאר את מעמד הרוח של ילד המרחף בין התקוה להקל את עלו ובין הפחד פן תגדל צרתו עוד יותר. וזה הדבר: פעם אחת שבתני מן ה"הדר", לפני חמרטרים מני בכי. וירא אחי וישאלני: על מה בכית? — בתחלה מאנתי לגלות לו את דבר בכי, אך כאשר פצר בי, אמרתי: בוכה אני יען כי אסור לגלות סוד מן הדר. אחי הבין היטב אל מה ירומן דברי, ויהמרמר מאד אל מורי, ויאמר ללכת אליו ולשפוך עליו זעמו. אך אנכי הניאותו מעשות כזאת, מיראתי פן יפקוד עלי המלמד גם את עוני כי גליתי סוד מן הדר.

ועתה הנני לתאר לכם את צורת החדרים בכלל והכניתם המיוחדת. החדר הוא מעון צד ומלא עשן, אשר בו ישבו הילדים מקצתם על ספסלים ומקצתם נמושים על פני הארץ. המלמד, לבוש כתנת סגולה, יושב על השלחן, ובידו מקל חובלים; במקל הזה ידק וישחק את הטבק אשר באגן בין רגליו, וגם יהיה לו למטה זעם לרעות בו את צאן מרעיתו. ה"עוזרים" אשר לו (ראשי דוכנא) רודים על ידיו, ומשננים לתלמידים את פרקם איש איש בפנתו, וגם הם מתהלכים עם הילדים בעברה וזעם, כמנהג המלמד. מהארוחות המובאות לילדים בצהרים ובערב, יקחו האדונים האלה את חלקם בראש, ויש אשר לא יותירו מאומה לתלמידיהם; והילדים האמללים לא יערבו את לבם להתאונן על החמס הזה, מיראה פן יעירו עליהם את חמת מעניהם העריצים. — בחדרים האלה כלואים הילדים מן הבקר עד הערב, ומלבד בשבתות ובמועדים ובראשי חדשים, לא נתתן להם חפשה אף רגע אחד.

וזה דבר הלמודים. ראשית דבר ילמד הילד קרא עברית, ובלמוד הזה אמנם ישתלמו כהוגן. ואולם סדר למוד הלשון העברית זר ומשונה עד מאד: את תורת הדקדוק לא ילמדו כלל בחדרים, כי אם נטל על הילד ללמוד את חקות הלשון ע"י הקריאה שהוא קורא בתנ"ך וע"י התרגום שהוא מתרגם את המקרא בשפהו; בדרך שהאיש ההמוני באוה"ע לומד את חקות הדקדוק של שפהו ע"י הדבור לכד: כטובן, כזה כן זה אינם יודעים מתורת הלשון רק ידיעה קטועה מאד. גם אין בחדר כל ספר-מלים לשפת עבר. — ובכן יחל הילד מיד ללמוד את התורה, פרשה לשבוע, פרשה לשבוע (וע"פ רוב רק פסוקים אחדים מפרשת השבוע), והמלמד יבאר את הכתובים על פי דרכו דרך עקלתון החוטא לחקות הדקדוק. והחטאים האלה לחקות הלשון מחויבים הם ע"פ טבע השפה שבה התורה מתרגמת: כי הזרנגון, שפת המלמד ותלמידיו, היא לשון טקילקלה המלאה סלף ואי דייקנות עד מאד, וממילא גם הלשון העברית הנלמדת על ידה נמסרת לילדים בדרך פתלתל ובלתי טדויק כזה. באופן כזה לא ידע התלמיד אל נכון לא את השפה העברית ולא את תכן המקרא.

מלבד זאת טפלו חכמי התלמוד המון מדרשי אנדה על התנ"ך, והתלמד הנבער טרעת חושב בסכלותו כי הדרשות המשוונות ההן, הן הן פשוטו של מקרא, והוא טבאר לתלמידיו את הכתובים רק ע"פ הדרשות האלה, ובאופן כזה לא ידע ולא יבין התלמיד את פירוש המלות לאשורן, עד עולם. למשל, בספר התורה כתוב: „וישלח יעקב מלאכים אל עשו אחיו“, והנה עלה על לב חכמי התלמוד, השואפים לנפלאות, לפרש את המלה „מלאכים“ לא כהוראת „שלוחים“ כפשוטו, כי אם מלאכים מטש. והתלמיד השומע את הפירוש הזה מפי מורהו, מאמין באמת ובתמים כי פתרון המלה „מלאכים“ הוא רק מלאכי ה', והוראתה האמתית („שלוחים“) נעלמה ממנו לגמרי. ורק האיש אשר ילמד בעצמו את ספרי הדקדוק ובאורי הראב"ע והרד"ק (הורים לרוב לומדי תורה בזמננו), הוא יצליח לאט לאט לדעת את הלשון העברית לאשורה ולהבין פשוטו של מקרא.

נקל אפוא להבין, כי הילדים הכלואים ב„חררי גיהנם“ כאלה משחר ילדותם, מצפים בשמחה ובעליצות אל עת גאולתם, אל העת אשר ישובו איש לביתו. אני ואחי נסענו תמיד לביתנו, בכל חג וחג, ובאחד ממסעי התענוגים האלה קרנו מקרה אשר אחריתו היתה טרה לי מאד. וזה דבר המקרה: פעם אחת, לפני חג השבועות, באה אמנו אל העיר אשר בה למדנו, לקנות שם דברים שונים לצרכי הבית, ואחרי כלותה את עסקיה לקחתנו אתה הביתה. השמחה על גאולתנו מטהדרר, ומראה הטבע היפה אשר נגלה לנו בכל הפארטו והדרו, הרנינו את לבנו מאד, ובטוב לבנו התהוללנו ונעולל עלילות ותעלולים אין מספר. בקרוב העגלה אל כפרנו קפץ אחי מעליה ארצה וירץ ברגליו. ואמר גם אני לעשות כמותו, אך להותי לא היה בי די אונים כדרוש לקפיצה מסכנה כזאת, ובקפצי נפלתי סמוך לעגלה, והאופן סכב על רגלי השמאלית וילחצה ויעסה באופן נורא. הובאתי הביתה כל עוד רוחי בי, ורגלי יבשה ולא יכלתי להניעה.

ויקראו לרופא יהודי וישאלו בעצתו. הרופא הזה אמנם לא למד מימינו בבית האוניברסיטה, כי אם קנה את ידיעותיו בשרתו את אחד הרופאים, ובקראו ספרי רפואה אחדים בשפה הפולנית,

אך בכל זאת היה רופא מומחה ומצליח בכל רפאותיו. — והרופא אמר: אמנם אין תחת ידי סמי מרפא והתחכושות הנחוצית (כי בית המרקחת היה רחוק מכפרנו כעשרים פרסא) ולכן לא אוכל לרפא את הילד ע"פ חקי הרפואה; ואולם לעת עתה איעצכם להשתמש ב"סגולה" קלה. קחו כלב והמיתוהו ושיטו את הרגל היבשה בנבלת הכלב פעמים אחדות, או בטוח אני כי יקל לילד. — עצתו נעשתה, וארוכתי צמחה מהרה: כעבור שבועות אחדים יכלתי להניע את רגלי ולדרוך על הארץ, ולאט לאט נרפאתי כליל. לפי דעתי ראוי הוא כי ישיטו הרופאים את לבם ל"סגולה" כאלה שבהן משתמשים במקומות שאין רופא ורוקח, ופעולתן מצליחה. אני יודע המון מעשים כאלה, שאי אפשר לדחותם בקש. אך זה איננו נוגע לעניני; אשובה נא לספורי.

ה.

משפחתי הודחה בצרה גדולה. משרת זקן נקבר קבורת חמור בגלל אכזבתו לאדוניו.

כבר אמרתי כי אבי סחר גם אל העיר קניגסברג אשר בפרוסיה. פעם אחת קנה שם אבי חביות אחדות מלח ודג"מ ויטעינן על אחת האניות של הנסיך ראדזיוויל, להביאן למקומו. האניה באה אל כפרנו ואבי בא לקחת את סחורתו, אך הסוכן אשר על האניה, אציל פולני שכנא שמו, כחש ויאמר כי לא קבל מאבי כל סחורה. ויוצא אבי את כתב התעודה אשר כתב לו הסוכן לעד על קבלת הסחורה, ויראה לו, אך הסוכן חטף את התעודה מידי אבי וישליכנה באש. ובכן לא היה לאבי דרך אחרת, כי אם לבא במשפט עם שכנא, משפט האוכל ממון רב וזמן רב; ואולם נאלץ לחשך את דבר המשפט לשנה הבאה, יען כי היה עליו לנסוע עוד פעם קניגסברגה, לרגלי מסחרו. שם נתנו לו פקירי המכס, ע"פ בקשתו, תעודה המעידה כי הטעין אבי את הסחורה הנ"ל על אניה הנסיך ראדזיוויל העומדת תחת פקירות

האדון שכנא. ע"פ התעורה הזאת נתבע שכנא לדין. ואולם הוא לא מצא לנכון לו לבא אל המשפט; ובכך זכה אבי במשפט גם בב"ד של מטה גם בב"ד של מעלה. אך כל זה לא הועיל לו, כי ע"פ חקי המשפט הנפתלים, אשר שררו בפולין בימים ההם, לא היתה לו היכלת להוציא את פסק הדין לפעולות; ובכך לא הושבו לו גם הוצאותיו, למרות זכותו במשפט. ועוד זאת, כי עקב המשפט הזה הקים לו לאויב את האדון שכנא, אשר החל לרדפהו ולהציק לו בכל אשר יוכל.

הנוכל הבליעל הזה הצליח בערמתו ובנכלו לעלות לגדולה, עד כי הפקידו הנסיך לסוכן על כל אחוזתיו אשר בחבל העיר מירו. או גמר שכנא להביא קפדה על אבי, ויחכה לשעת הכשר לקחת נקמתו ממנו.

ושעת הכשר שקוה באה עד מהרה. איש יהודי, אשר כנוהו "שווערזען" על שם מקום חכירתו, ואשר נודע בכל המקום ההוא לאיש רע ובליעל, נתן ידו אל שכנא להפיק זממו. זה האיש שווערזען היה בור גדול, וגם את לשון היהודים לא ידע, וידבר בשפת רוסיה נלעגה. כל מעשהו היה לחזור אחרי החכירות הנותנות פרי טוב לחוכריהן, ולהוציאן מתחת ידי המחזיקים בהן, ע"י "הוספה" על שכר החכירה וע"י מתן שחד לסוכנים. מבלי פנות אל משפט ה"חוקה" גרש את החוכרים מאדמתם אשר ישבו עליה שנים רבות בצדק ובמשפט, ויעש חיל והון עתק במעשהו זה. כה חי האיש בעשר ואשר, וימת בשיבה טובה.

האיש הבליעל הזה למש עיניו אל חכירת זקני, זה ימים רבים, ורק חכה לשעת הכשר למצא תואנה להוציאה מידו. להותנו היה יעקב, אחי זקני, אשר ישב בכפר אחר השייך גם הוא לחכירת זקני — חיב כסף לאיש הבליעל הזה, וכאשר הגיע יום השלום ויד יעקב לא השיגה לשלם את נשיו (בערך חמשים שקלים), ויבא הנושה עם עברי החצר ויעד בדודי כי אם לא ישיב לו את החוב, ולקח ממנו את הדוד הגדול, אשר זה היה כל רכוש יעקב. ויירא יעקב מאד, ויקח את הדוד וישימיהו על העגלה ויביאהו חרש אל כפר זקני ויטמנהו בבצה מאחרי ביתנו, ואיש מאנשי ביתנו לא ידע את הדבר. והנושה אשר שטר עקביו, בא

אל בית זקני, ויהפיש בכל פנות הבית, ולא מצא את הדוד. ויטלא המה על זקני, בחשבו כי יד זקני תכון עם אחיו לסכל עצת הנושה ולקלקל מחשבתו, וירכב העירה ולבו מלא מחשבת נקם על זקני. ויקרב אֶשְׁכֵר לְאָדוֹן הַסּוֹכֵן, ויקב לו שכר כפלים מהשכר אשר שלם זקני בחכירתו, מלבד מהנה הגונה מדי שנה בשנה. הסוכן שמח מאד על ההצעה הזאת, וגם זכר את החרפה אשר העמיה אבי, היהודי, עליו, על האציל הפולני, ברבר המשפט הנוכר, וישמח מאד כי אָנְתָה תוֹאנָה לידו לנקום נקמתו מבית אבי. מבלי חשוב הרבה, כרת אמנה עם הבליעל, אשר על ידה קמה לו החכירה עם כל זכויותיה, עוד במרם ההם שנת החכירה של זקני; ועוד הרבה הרע, כי ע"י כתב האמנה הזאת שלל מאבי זקני את כל רכושו, את האסמים המלאים בר, את הצאן והבקר וכו', ויחלק את השלל עם החוכר החדש.

ובכן נמל על זקני ועל כל משפחתו לעזוב את משכנם אשר ישבו בו ימים רבים, ולנוע בארץ באמצע החרף, מבלי דעת איפה ימצאו להם מושב. יציאת אבותי מן הכפר היה מחזה קורע לב, כל אנשי המקום נדו להם ויבכו על שברם.

ובבית זקני היה משרת נוצרי, גבריאל שמו, והאיש זקן מאד, כבן שמונים שנה, והוא שרת בביתנו ימים רבים, ועיד בהיות זקני ילד קטן נשאו על זרעותיו; ויטאן האיש לעזובנו בצאתנו מן הכפר, ויחפץ ללכת אל אשר נלך אנחנו כי דבקה נפשו בנו. לשוא התאמצנו להניאו ממחשבתו בשותנו לנגדו את קרת החרף, את ענינו ודלותנו, וכי אין אנחנו בעצמנו יודעים מה תהי אחריתנו. לשוא! הוא לא הרפה ממנו, וישכב ליד השער אשר בו העבור עגלתנו, ויבך וייליל עד כי נאלצנו לקחתו אתנו. אבל לא ארכו ימי מסעו אתנו; וזקנתו המופלגה, צערנו ויגונו על שבר אדוניו והקרה הנורא שמו עד, מהרה קץ לחייו. אך נסענו פרסאות אחדות וימת האיש. הכהנים הקתולים והרוסים מאנו לקברו בקברות עדתם (כי גבריאל היה פרוסמטנט מארץ פרוסיה), ובכן קברנוהו אנחנו, על הוצאותינו, בדרך על פני השדה.

ו.

כיושב חדש וצרות חדשות. למודי התלמוד.

ונסע ונתע בארץ, כאשר הלכו אבותינו לפנינו במדבר הגדול, מבלי דעת מתי ואיפה נמצא לנו מנוח. לאחרונה באנו אל כפר אשר שני אדונים לו. הארון האחד כבר החכיר את חלקו, והארון השני לא יכל להחכיר את חלקו, במרם יקים בית מרוח על אדמתו. וירא זקני כי כבר הדבר ממנו לנוע בארץ בחרף, עם כל משפחתו, ויגמור בלבו לשכור את בית המרוח שעוד לא נבנה, ולהתגורר עם משפחתו באחד האסמים עד אשר יוקם הבית. וכן עשה. — והאיש אשר חכר את חצי הכפר השני, עשה אמנם ככל יכלתו להפריע אותנו מהתישב במקום הזה; אך כל תחבולותיו לא הועילו לו. והשלם מלאכת הבית, ונבא לשבת בו ולעשות את מעשנו.

אבל שנוי המקום שנה את מולנו לרע; כל אשר עשינו במושבנו החדש, לא היה מצליח. ואמי אשר היתה אשה חיה ושואפת לעבודה, באה לידי שעמום מחסר עבודה במקום החדש. השעמום ודאגות הפרנסה הביאוה „למרה שחורה“, ולאט לאט הכתה בשגעון. השגעון גבר מיום ליום, וכל הרפואות וכל הסגולות לא הועילו לה. אז נועץ אבי להוליך את אמי אל הרופא המהלל היושב בעיר גובוגרוד, העוסק ברפואת נכי רוח וחולי הנפש. דרכי הרפואה של הרופא הזה לא נודעו לי, כי בעת ההיא הייתי צעיר לימים טאר, ולא היה לי גם החפץ גם היכלת לחקור בדבר הזה. ואולם זאת אוכל להודיע נאמנה כי הצליח ברפואותיו גם באמי גם ברוב החולים ממין זה, אשר דרשו בעצתו. אמי שבה לביתה בריאה ושלמה, ושגעונה לא שב עוד אליה. ימים אחדים אחרי הדברים האלה שלחתי אל הישיבה שבצד אינניץ ללמוד שם תורה; ואיוניץ רחוקה מטושבנו דרך חמש עשרה פרסא.

למוד התלמוד הוא העיקר בחניך הנערים, בבני עמנו. עשר, יפי וכשרון המעשה, נכבדים ונחשבים הם אמנם בעיני

בני עמנו, לפי ערכם; אך ידיעת התלמוד היא לכל לראש בעיניהם, וה"למדן הגדול" נכבד ונחשב במדה שאין למעלה ממנה. לו הזכות הראשונה בכל משמרת פקודה ובכל משרות הכבוד אשר בידי העדה. בבואו בקהל עם, יקוטו הכל מפניו בכבוד גדול, ונהנו לו מקום בראש, מבלי פנות אל שנות חייו, ואל מעמדו ויחשו. הוא היועץ, המחוקק והשופט לאיש ההמוני. וכל מי שאיננו מקדם פניו בכבוד הראוי לו אין לו חלק לעוה"ב. אסור לאיש המוני לעשות דבר אשר איננו כרת לפי דעת הלמדן. כל מנהגי הדת, הלכות איסור והיתר, קרושין וגמין, נפסקים ונחתכים לא רק עפ"י הדינים אשר בספרי הפוסקים הרבים עד אין מספר, כי אם גם עפ"י ההוראות הפרטיות של כל רב בעדתו, היודע ללמוד את כל דין מקרה פרטי מהדינים הכלליים שבספרי הפוסקים. — כל סוחר עשיר, חוכר או בעל מלאכה, עושים כל מה שביכולתם למען השיא בהם לתלמיד חכם. וגם אם הת"ח הוא איש משחת המראה, ידוע חולי או נבער מדעת, בכ"ז יבכר הוא על פני כל החתנים. והאיש המיוער להיות חותן, לכלי יקר" כזה, מחויב לשלם לאבות החתן, תיכף בשעת ה"תנאים", את פרשת הכסף אשר הותנה ביניהם, וכלבר זאת יתן לבתו נדוניה הגונה, ואחרי החתונה יתן לצמד שארם כסותם ומעונתם; במשך העת ההיא ינתן כסף הנדוניה בנשך, והחתן ישהלם בלמדיו על השכון חותנו. וכתם שנות הארוחה יתן הכסף להאברך היקר, ואז יספח אל אחת הכהנות הראויות לתת לתלמיד חכם, או יהיה ללמדן במלן. אם כה ואם כה, על אשתו לכלכל את משק הבית ולעשות כל דבר עסק, וחלף כל עמלה ותלאותיה היא מסתפקת בתהלת בעלה בעוה"ז ובחלקו השמן בעוה"ב, אשר גם היא תזכה ליהנות מהם כמעט.

גם בלמוד הגמרא אין כל סדר ומשמר, כמו בלמוד התנ"ך, הלשון שבה נכתב התלמוד היא שפה בלולה מכל הלשונות המורחיות וגם מלשונות יון ורומא; וספר-מלים אין המכין לתלמידים את פירוש המלות והמבטאים. ועוד רע מואת, כי בהיות התלמוד בלתי מנוקד, אי אפשר לדעת איך לבטא את המלים אשר לא

משפת עבר מוצאן. ובכן ילמד הנער את לשון התלמוד, בדרך שלמד את לשון המקרא, כלומר: בתרגומו ובשננו בלי חשך את פרקו. — זוהי ראשית הלמוד בגמרא.

ואחרי אשר התרגל הנער בתרגום התלמוד, יחל ללמוד בעצמו ולבאר בעצמו את הגמרא. אז ישים המורה לפניו "שעור" ידוע, אשר על התלמיד ללמודו בעצמו עד מועד קצוב, ולהגידו אח"כ אל המורה. פירוש המלות והמכאמים הבודדים אשר ב"שעורו", שאינם ידועים לו מלמודיו הקודמים, יבאר לו המורה, אבל את תכן הענין והמשכו עליו לחקר לדעת בעצמו. וזוהי המדרגה השניה בלמוד התלמוד א).

מלבד פירוש רש"י והוספות, יש עוד המון באורים וחרושים על התלמוד, המרחיקים עוד ללכת בחריפותם ובדקות הנתוח, והמטלאים אחרי דברי רש"י והתוספות וגם מתפלפלים בדבריהם. ובאמת כל רב אשר יש לו דיי-חריפות, הנהו באור חי של התלמוד. המדרגה האחרונה, העליונה, בלמוד התלמוד, הוא הפלפול ו"החלוק": זו התנכחות בדברי התלמוד מבלי כל תכלית ומטרה. הלמוד אשר לו שלש אלה: חריפות, דברנות וחוצפא — הוא יתגבר על מתנגדיו בפלפול וידו תמיד על העליונה. דרך הלמוד הזה היה אהוב וחיביב מאד בכל הישיבות, בדורות שלפנינו; ואולם בזמננו ירד כבוד הישיבות, ומטילא כשל גם כח הפלפול. — הפלפול התלמודי דומה אל שמת הסקפטיציזם (המלת ספק) בפלוסופיה, ובכלל הוא מפריע את הלמוד המסודר והתכליתי.

א) פה יתן שלמה מימון לקוראיו האשכנזים מושג נאמן מפירוש רש"י ו"התוספות"; ולא מצאתי לנחון לתרגם את דבריו אלה, כי ידועים הם לכל קורא עברי.

א.

השכחה לא האריכה ימים

כאמור שלחתי ללמוד תורה בעיר איוניניץ. אבי נתן בידי סכתב אל הרב דמתא (אשר היה קרוב למשפחתנו) ויבקש סאתו לבחר לי מורה טוב וגם להשגיח על למודי מעת לעת. ואולם הרב נתנני אל מלמד פשוט ויוצני לבא אליו בכל יום השבת למען ינסני בלמודי; ופקודתו זאת שמרתי באמונה. ויהי באחד מימי השבת, ואני שונה את פרקי לפני הרב, ואקיפהו בשאלות ובקושיות חזקות. וישאלני הרב: ההצעת את הקושיות האלה גם לפני מורך? — אמנם כן, ענית; — ומה אמר מורך? הוסיף הרב לשאל. — הסורה לא השיב לי דבר על קושיותי, ענית; כי אם צוני להחריש, באמרו: לא יאה חוצפה כזו לנער, לנער רק לדאוג להבין היטב את שעורו, ולא להוגיע את מורהו בשאלות.

האמנם? — אמר הרב: אכן איש מנוחה הוא מורך. לכן זאת אעשה: מהיום הוה אהיה אני לך למורה, ואקוה כי גם אביך גם מורך ירצו את הצעתי; כי רק מאהבתי לך ולמשפחתך אעשה זאת, ושכר הלמוד ינתן למורך כמקדם בלי כל נכיון. ובכן החלותי ללמוד תורה אצל הרב בעצמו. ומורי החדש סלל טסלה חדשה ללמודי. עתה חדלו ה"שעורים" אשר היה עלי ללמוד ולשנות פעמים רבות, במשך השבוע, עד אשר יחרתו היטב בזכרוני. עתה נחלצתי מהעבודה הזאת השמה מעצור לרוח התלמיד ולהלך מחשבותיו. כי דרכי הלמוד של הרב היו שונות מאלה מאד: הוא היה שם לפני סוגיא אחת, ויוצני ללמדה בפניו, ויבאר לי את הדברים ככל הצריך למען עזר במעט לרוחי לפעל בעצמו, וע"י שאלות ותשובות הסב את לבי מהדברים המפלים אשר בסוגיא ויצמצם את עיוני אך בעיקר הענין לבד; ובדרך כזאת עברתי כל שלש מדרגות הלמוד (האמורות בפרק שעבר), בזמן קצר.

ואבי שמח ויגל מאד בהודיע הרב אותו את החדשה

שנעשה בלמודי ואת התושיה שאני עושה בלמודי. אבי הודה להרב היקר באדם הזה מעטקי לבו, על החסד הגדול שהוא עושה עמדי, בקבלו על עצמו עבודה כזאת מבלי שים לב אל מצב בריאותו ההרוס (כי הרב היה חולה שחפת). אבל השמחה הזאת לא האריכה ימים; הרב המצוין נאסף אל אבותיו, כחצי שנה אחרי בואי עירי איויניץ, ואני נשארתי כצאן בלי רועה.

כאשר נודע הדבר לאבי, בא ויקחני לביתנו. ובעת ההיא כבר העתיק אבי משכנו מכפר N אל העיר מוהילנה הרחוקה כשש פרסאות מהכפר N. וזה הדבר אשר שנה אבי את מקומו: מוהילנה היא עיר מצער בנחלת הנסיך ר... , רחוקה ארבע פרסאות מחצר נסיכותו. העיר הקטנה הזאת עומדת במקום טוב מאד; מעבר מזה יעבור נהר הנימן על פניה, ומעברה השני ישתרעו יערים גדולים מלאים עץ יקר הטוב למכנה אניות; לכן טובה העיר גם למסחר גם למכנה אניות. ומלבד זאת הנה אדמתה פוריה ורשנה והדר הטבע חופף עליה. כל המעלות הטובות האלה לא נסתרו מעיני הנסיך; ואם גם התאמץ החוכר אשר ירש את החכירה הזאת מאבותיו, להסתיר מעין רואה את העשר אשר עשה לו במכנה האניות, במסחר, ובממכר הפרי הטוב אשר במקום ההוא, למען ישבע מטיבם במסתרים, — בכל זאת קרה כי פעם אחת עבר הנסיך דרך הכפר הזה, ובראותו את הדר המקום וטובו, גמר לעשותו לעיר. ויודיע גלוי לכל, כי הוא עושה את המקום הזה לעיר חפשית (סלבודה), ורשות לכל אדם לבא לשבת בה ולשלוח ירו במסחר ובכל מלאכה כטוב בעיניו, ובשש השנים הראשונות יהיה חפשי מכל מס. — אך ימים רבים עברו והנסיך לא עשה אשר זמם, כי החוכר הערום התאמץ להפר את מחשבת הנסיך בנכליו הרבים, גם נתן שחד לפקיד הנסיך ויועציו למען יסכו את לב הנסיך מאחרי זממו. ואבי נוכח כי חכירת הכפר הדל N לא תוכל לכלבל אותו ואת ביתו, ורק מאשר לא מצא לו מקום אחר נאלץ לשבת בכפרו. ויהי כהודע לו מודעת הנסיך, וישמח מאד, כי קוה למצא במוהילנה מנוחה נעימה ופרנסה טובה, ומה גם בהיות החוכר המוהילני גים לדודי. ובכן נסע אבי עם אבי זקני אל

העיר ההיא, וילך אל החוכר ויודיעהו את חפצו לשים משכנו במוהילנה ברשיון החוכר. והחוכר אשר פחד מאד בתחלה פן ינהרו אל עירו אנשים רבים מכל עבר, לרגלי מודעת הנסיך, וגרשוהו מנחלתו, שמח לראות, כי למצער הראשון אשר בא לקול הכרוז איננו איש זר כי אם קרוב למשפחתו. ולכן, לא רק כי נתן לאבי את שאלתו, כי גם הבטיח להיות לו לעזר ולמשען בכל אשר יוכל. — ובכן הביא אבי את כל משפחתו עירה מוהילנה, ויחל לבנות לו בית; ואולם בטרם יקום הבית נטל עלינו עוד פעם להתגורר באָסס.

החוכר קבל אותנו בראשונה באהבה וידידות, אבל לאט לאט הפך לבו ותהי אתו רוח אחרת. כי בקרב הימים נוכח שפחדו אשר פחד פן ירבו האנשים לבוא בהמון עירה מוהילנה, ודחקו את רגליו, היה רק פחד שוא; כי כבר עברו ימים רבים מעת אשר הודיע הנסיך את מחשבתו, ומלכר אבי עוד לא בא איש. הנסיך ישב כל ימיו בַּרְשָׁה, ויהי שקוע בעניני המדינה, וישבח לבצע זממו. ופקידיו עושי דברו הלא יקחו שחד ולא יבצר מהם להשיב את מחשבת אדונם כלה. ובכן בא החוכר לידי הכרה, כי גם האחד אשר בא לגור בעירו, למותר הוא לו וגם למשא; כי למה זה יחלוק את פרנסתו עם איש אחר, אם יכל הוא לקחתה לו לבדו כמקדם? ובכן החל החוכר לחבל תחבלות להציק לאבי ולהפריעו במשלח־ידו.

וזה הדבר אשר עשה: הוא בנה לו בית גדול ויפה, ויתחכם להוציא פקודה מחצר הנסיך, כי כל איש זר אשר יבא לשבת במוהילנה לא יוכל ליהנות מזכויות האזרחים בטרם יבנה לו בית כבית אשר הקים הוא. ובכן נאלץ אבי להשקיע את כל כספו בבנין בית גדול אשר אין בו כל מועיל, ולא נשאר בידו כסף מוזמן לעסוק במסחרו.

ה.

התלמיד חכם ממורו. גנבה ע"פ נוסחת רוסא. רשע יכין וצדיק ילכש.

ובכן היה מצב אבי יפה-מראה מחוץ, ורע ומר מבית. יד אמי קצרה לכלכל את ביתנו, למרות חריצותה ושקידתה הרבה. לכן נאלץ אבי לתור לו עבודה אחרת, הלא הוא עסק ההוראה. גם אני הייתי אחד מתלמידיו, ולא אכחד כי אם גם מעבר מזה שמחתי את לבו בלמדו לפניו, הנה מעבר השני שבעה נפשו רב עמל וכעס בלמדו אותי, אמנם רק כבן השע שנים הייתי אז, אבל בקיאותי וחרירותי כבר גדלה בימים ההם, וכיד הפלפול הטובה עלי הרביתי להוגיע את אבי בשאלות ובקושיות, וכמשפט הילדים התענגתי ענג רב בהצליחי לנצח את אבי במלחמתה של תורה.

אבי והחוכר התהלכו איש את רעהו כמשפט השכנים: זאת אומרת, הם קנאו איש ברעהו וישנאו איש את אחיו. אבי נחשב בעיני החוכר כאיש זר, אשר בלי כל זכות ומשפט בא לרחוק את רגליו ולקחת בחזקה חלק בטוב המקום אשר אך לו לבדו הוא. והחוכר נחשב בעיני אבי כעשיר הדיוט, וגם כאיש כוב המבטיח ואיננו טקים; כי הלא רק מאהבת השלום בקש אבי בתחלה רשיון מאת החוכר לשבת בנבולו (אם כי באמת לא היה הרשיון הזה נחוץ לו כלל), והחוכר הלא הבטיחו להיות לו לעזר בכל יכלתו, ועתה הנהו משתדל להצר לו ולהציקו. ובאמת באה ברכה להחוכר לרגלי אבי; כי מיום אשר באנו לשבת במוהילנה נתנו למקום הזה זכיות רבות, ועל ידן נחלץ החוכר מהוצאות רבות וגם משפלות והכנעה רבה.

על יסוד הזכיות האלה הוקם גם בית-כנסת קטן במוהילנה, ואבי היה לרב, לדרשן וליועץ לבני העדה הקטנה; כי הוא היה הלמדן האחר במקום הזה. ואבי לא חדל להעריך את כל כבודו זה לפני החוכר ולהוכיח דרכו על פניו; אבל דבריו ותוכחתו לא עשו פרי.

פה הנני להתודות על עין-גנבה אשר נכשלתי בו בימי

ילדותי; זו הגנבה האחת בכל ימי חיי. — אני הסכנתו ללכת לעתים קרובות לבית החוכר ולהשתעשע עם בניו. פעם אחת באתי לביתו, ואיש לא היה בבית (כי הימים ימי הקיץ וכל אנשי הבית עבדו את עבודתם בחוץ), וארא והנה נרתקניר יפה מאד מונח בארון הפתוח. הנרתיק מצא חן בעיני עד מאד, ואקחהו ואפתחהו, ולדאבוני הגדול מצאתי בו פרוטות אחדות; כי הנרתיק היה לאחר מילדי החוכר. אנכי לא יכלתי להתגבר על תאותי העזה לשים את הנרתיק בצלחתי ולקחתה אל ביתי, אפס כי חשבתי לתועבה ולכזיון גדול לקחת גם את הכסף אשר בו. אבל בדעתי כי אם אעזוב את הכסף לברו בארון יודע עד מהרה דבר הגנבה, גועצתי סוף סוף לקחת את הנרתיק עם הכסף, ומלא פחד וכליטה שמתי את הנרתיק בצלחתי. הלכתי הביתה, ואטמנה בחול עמוק עמוק. כל הלילה נרדה שנתי מעיני, וביחוד יסרוני כליותי על דבר הכסף; לכן גמרתי להשיב את הכסף לבית החוכר, ואולם בדבר הנרתיק לא יכלתי להתגבר על יצרי; כי היה הנרתיק כלי יפה ונחמד, מעשה ידי אמן, אשר כמוהו לא ראיתי עוד. ממחרת היום הוא הוצאתי את הכסף מהנרתיק, ואתגנב בלאט אל בית החוכר, ואקרב אל הארון להניח הכסף בתוכו. אבל בעשותי את הדבר הזה לא בלי־שאון, נתפשתי עד מהרה — ואודה על חטאתי. אז נטל עמי להוציא את הנרתיק הנחמד (אשר טחירו היה פרוטה) ממחבאו, ולהשיבו לבעליו, למשה הקטן, ולשמוע חרפתי מפי בני החוכר אשר קראו לי גנב.

עוד מקרה אחד קרה לי בימים ההם, ואחריתו היתה נלעגה מאד. בעת ההיא חנו אנשי־צבא בטוהילנה. ויהי היום ויבא דבר מלכות להלבישם בגדי צבא ולהרשות להם למכור את בגדיהם הישנים. אחי הבכור ובן דודי פנו אל אנשי צבא אחדים ממכריהם בבקשה לתת להם במתנה כפתורי נחשת מכבדיהם הישנים; ואת הכפתורים האלה תפרו על מכנסיהם, כעדי יקר, תחת כפתורי העץ. העדי הזה ישר בעיני מאד, ואתאוה גם אני אל כפתורי הנחשת; אפס כי לא הייתי אמיץ ומהור במלאכתי כאחי וכבן דודי, ולכן נבצר ממני להשיג חפצי בלתי אם בחזקה.

ובכן פניתי אל אבי ואדרוש ממנו לצוות לאחי ולכן דודי לתת לי חלק מכפתוריהם. אבי היה אמנם איש ישר ושונא עול, אך מאהבתו שאהבני נעתר לבקשתי ויאמר: „אמנם הכפתורים רכושם וקנינם הם אשר רכשו בצדק, אבל בהיות להם כפתורים יותר מהדרוש לצרכם, לכן ראוי ונכון הוא כי יעניקו גם לך סמותריהם; [רשע] יכין וצדיק ילבש“. כן דרש אבי את המקרא בגנות אחי ובן דודי, ולשבחי אני. — המשפט אשר חרץ אבי נעשה, למרות מאון הנערים והתנגדותם, ובו ביום התנוססו על מכנסי כפתורי הנחשת אשר להם נכספתי, ולבי שזח מאד.

ואולם אחי ובן דודי מאנו להתנחם על אבדתם, ויתאוננו באוני כל על העול והשוד אשר נעשה להם, ויפצרו באבי להשיב להם את הגולה, וירא אבי כי דבר הכפתורים איננו מניח לו לשבת בשלוה, ויאמר אל הנגולים: „הנה הכפתורים כבר נתפרו במכנסי שלמה, ולכן אסור לכם לקחתם ממנו בחזקה; אבל מותר לכם להשתמש בערמה למען הוציאם מידו“. המשפט הזה ישר מאד בעיני הנערים. הם באו אלי ויתבוננו אל כפתורי, ופתאום קראו בתמהון: הוי, מה זה תחוינה עינינו? הנה הכפתורים נתפרו בחוטי פשתן אל מכנסי הצמר! שעמנו הוא! חיש, החר התפר!“ וכרנע נתקו את כל הכפתורים, ויקחום וילכו להם, מלאי שמחה כי הצליחה להם ערמתם. אני רצתי אחריהם ואדרוש מהם לשוב ולהפור את הכפתורים על מכנסי, אך הם צחקו עלי וילעגו לי. ואבי, אשר באוניו התאוננתי, אמר בצחוק: מה אעשה לך בני, ואתה הנך פתי המאמין לכל דבר?! חכם בני יותר, ולא יוסיפו ערומים להונותך. — זאת היתה אחרית הדבר. אני הייתי אנוס להסתפק בכפתורי עץ על מכנסי, ועוד נטל עלי לשמוע חרפתי מפי אחי ובן דודי, אשר למען הרעימני קראו באוני את המקרא שדרש אבי בשבחי: [רשע] יכין וצדיק ילבש.

ט.

אהבת נעורים ושדוכים. "שיר השירים" בתוך שרכן. דרך פרנסה הרשה. מהלת הספחת הרעה.

אני הייתי בימי נעורי מלא חיים והתפעלות, קצר רוח ועז בתאוותי. עד השנה האחת עשרה לחיי לא חשתי בקרבי כל נסיה ל"מין היפה", כי הורי חנכוני בצניעות ובפרישות, ולא נתנוני להתקרב אל הנקבות. אבל מקרה אחד חולל בקרבי שנוי כביר בדבר הזה.

נערה קמנה כגילי, עניה אבל יפה עד מאד, לקחה לבית אבותי לשפחה. הנערה מצאה חן בעיני עד מאד. ופתאם נעורו בקרבי האוות והרגשות אשר כמוהן לא חשתי ולא הרגשתי עד העת ההיא. אבל בהיות אָטון על פי חקי המוסר הקשים, אשר ליהודים, נאסר עלי להתכונן בנערה ועוד יותר לשיח אתה, ורק לעתים רחוקות יכלתי להביט אליה בסתר.

ויהי היום וכל נשי הבית הלכו לבית המרחץ, כאשר הסכינו לעשות פעמים בשבוע. ומבלי הדעת הובילוני רגלי גם אני אל המקום אשר שם בית המרחץ, ופתאם הופיעה לעיני הנערה היפה בקפצה מבית המרחץ אל הנחל השוטף על פניו. למראה הנערה הערומה מלאתי ענג אין קץ, ואעמוד החתי כאסור בחבלי קסם. אחרי שוב נפשי למנוחתה, עלתה על לבי אזהרת התלמוד לבלתי התכונן בנשים, ואומר לברוח מן המקום, אבל לא יכלתי, כי רגלי דבקו לארץ כמו נטעו ושרשו באדמה. ואולם הפחד אשר פחדתי פן יראוני האנשים העוברים בדרך ההוא, הפיג את שברוני, ובלי חמדה נסוגותי אחור מן המקום הנחמד הזה. למן היום ההוא התחולל בקרבי שנוי כביר; לרגעים התקצפתי וארגז, ואהי זָעף ונגרש תמיד; ומצב נפשי זה נמשך עד חתונתי.

ולשכננו החוכר היו שני בנים ושלוש בנות. הבת הבכירה כבר היתה נשואה לאיש. והבת השניה, פָּסיל שמה, היתה בת גילי, ואכרי המקום מצאו כי קלסתר פניה רומה מעט לקלסתר פני, ולכן נחשו כי נהיה לזוג באחרית הימים. וגם אמנם מצאה

הנערה חן בעיני וגם היא אהבתני; אך להותנו קרה מקרה אשר שם לאל את נבואת האכרים ואת משאת נפשנו. בת החוכר הצעירה, רחל, נפלה ממדרגות המרתף ותקע רגלה; אמנם עד מהרה נרפאה ממחלתה, אבל רגלה נשארה צולעה מעם. אז שם החוכר את עינו בי ויחבל החבלות לקחת אותי לחתן לו. אבי לא התנגד אמנם לחפצו, אבל דרש כי תנתן לי פסיל ישרת הרגלים לאשה ולא רחל הצולעה. ואולם החוכר היכיח לו כי לא יתכן הרבר הזה, כי בתו הבכירה יעודה לאיש עשיר, והצעירה יעודה לי, ובאשר אין יד אבי משגת לתת לי נדוניא, קבל החוכר עליו לתת את כל הדרוש: מלבד סכום הגון לנדוניא בתו, התחייב לתת לי חלק בירושה לאחרי מותו, וגם לתת לי כל צרכי כל ימי חיי. ומלבד כל זאת הבטיח לשקול על יד אבי מכסת כסף ידועה, תיכף אחרי הארושין, וכבל ערער עוד על זכויותיו. ולהיות לו לעור בכל עסק אשר יעסק; השנאה אשר בינו וכינינו החדל מעתה כלה, וברית רעות ואהבה תאחד אותנו ותעש אותנו למשפחה אחת מעתה ועד עולם.

לו שמע אבי להצעות החוכר, כי עתה הביא ברכה לכל ביתו, וגם אני ראיתי חיים טובים עם אשה אשר רגליה לא היו אמנם ישרות, אבל לבה היה טוב מאד (כאשר נוכחתי ימים רבים אחרי כן, בהיותי מורה בבית החוכר), וגם יכלתי להשתלם בלמודים חפשי מכל דאגה. אבל לאסוננו אמם אבי את אונן משמוע לעצת החוכר. אבי עמד על דעתו, כי רק בפסיל יחפץ לכלה, ויען כי החוכר לא נאות לדבר הזה, לכן החלו דברי הריבות והמדנים בין שתי המשפחות מחדש, ובהיות החוכר עשיר ותקיף ואבי עני וקצר ידים, לכן מוכן מאליו הוא כי יד אבי היתה תמיד על התחתונה.

זמן לא רב אחרי הדברים האלה, הוצע לי שרוך אחר. ה' ל. משמילוביץ, איש עשיר ולטרן, שמע את שמעי המוב, ובגדל התפעלותו נטר אמר לקחת אותי לחתן לבתו היחידה, עוד במרם ראה את פני. ויכתוב האיש מכתב לאבי, ויביע לו את חפצו להתחתן בו, ויבקש מאתו לשים לפניו את הנאיו. אבי ענהו במכתב נמלץ הכתוב בלשון נשגבה המעורבת מפסקי הנ"ך

וממאמרי ההלמוד , ואת תנאיו הביע בקצרה בפסוק אחד משיר השירים : האלף לך שלמה ומאתים לנוטרים את פריו! והמחותן רצה את התנאים האלה בלי התטהטה .

אז נסע אבי לשמילוביץ , וירא את הכלה ותישר בעיניו , ויכתבו דברי התנאים על כפר ושני המחותנים חתמו עליו . המחותן נתן לאבי את מאתים זהובים כאשר דרש אבי ; אבל אבי לא הסתפק בסכום הזה , באמרו כי רק באחוז בלשון הכתוב ומבלתי חפצו לקלקל את מליצת שיר השירים נקב את שכרו רק מאתים זהובים , אבל באמת לא עלה על לבו לגמור את הדבר אם לא יתן לו ארבע מאות זהובים בשכרו ; המחותן לא סרב גם לדבר הזה וישקול על כפו עוד מאתים זהובים , וגם מסר לאבי את ה"טהנות הקטנות" לחתן : מצנפת סמט שחורה עם זר זהב סביבה , הנ"ך מכורך בסמט ירוק עם דפי כסף , וכו' . מלא שמחה שב אבי הביתה וימסר לי את הטהנות , ויאמר לי : הכון ל"חלוקא דרבנן" אשר יהי עליך לדרוש ביום חתונתך , בעוד שני ירחים .

וכבר החלה אמי לאפות את העגות אשר עליה לקחת אתה אל החתונה , ולרקח את המרקחות השונות , ולעשות את כל ההכנות הררושות ליום חתנתי ; וכבר החלותי גם אני להכין את "דרושי" — ופתאם באה השמועה הרעה כי מתה כלתי במחלת הספחת . אבי התנחם על נקלה על האבדה הזאת , באמרו לנפשו : הנה הרוחת בבנך ארבע מאות זהובים בצדק וביושר , ועתה הנך יכל להשתכר כסכום הזה עוד פעם . גם אנכי לא התאבלתי עד מאד על מות ארושתי , אשר מעולם לא ראיתי פניה , ואמר אל נפשי : הנה המצנפת וההנ"ך המצופה כסף לי הם , ו"כלה" אמצא לי ברבות הימים , וגם ה"דרוש" אשר הכינתי לא יעלה בתהו , כי הלא אוכל להשתמש בו לעת חתונתי . — רק אמי מאנה הנחם על מות הכלה ; כי העגות והממתקים והמרקחות הם מן ה"נפסדות" , ולא יוכלו עמוד ימים רבים . לכן טרה עליה נפשה כי כל עמלה היה לריק , ומלבד זאת לא יכלה למצא מקום סתר להצפין שם את הממתקים אשר התנכלתי אליהם , ואשר שלחתי בהם יד לעתים קרובות .

הכל קופצים עלי, שתי נשים נתנו לי בבת אחת. לאחרונה
גונבים אותי מבית אבי.

בין כה וכה והמצב החמרי של אבי הורע מיום ליום. וילך
אבי לעיר הגדולה נ. (נישיון) לתור לו שם „מלמדות“, וגם אותי
לקח אתו. וההצלחה האירה לו פנים, ועד טהרה עלתה בידו
לכונן „חדר“ בעיר ההיא, בהנאים טובים מאד, ואני הייתי לו
ל„עוזר“.

ונעיר נ. היתה אשה אלמנה, בעלת בית־משקה, שנודעה
לשם גם בגלל היותה אשה חכמה וחרוזה בסעשיה, גם בגלל
היותה אשת סדנים כקסנטיפה אשת סוקרטוס בשעתה. ולה בת
אשר דמתה אליה בכל הטעלות הנ"ל ואשר היתה לה לעזרה
גדולה בהנהגת העסק. ויהי כאשר גדל שמו בארץ, ושמע תהלתי
הניע גם לאוני הגבירה ריסיא (זה שם האלמנה), והנסור
האשה הכבודה הזאת אומר לתת לי לאשה את בתה, את העלמה
העדינה מרת שרה. לשוא התאמצו קרוביה להשיבה ממחשבתה
זו; לשוא הוכיחו ויערכו לפניה את גאות אבי המביאה אותו
לידי תביעות קשות שאי אפשר למלאן; לשוא למדוה לדעת כי
שמי הטוב כבר טשך עליו את עיני גדולי הקהלה ועשיריה; לשוא
הוכיחו לה כי לפי מצב הונה הבינוני אסור לה ללכת בגדולות
ולשאוף לחתן דמים, לחתן שמרכים במחירו, כמוני, לשוא! —
היא כבר יערה אותי במחשבתה לחתן לבתה, ומוטטה זה לא
תזוע עור, יהי מחיר החתן כמה שיהיה!

ותצא האלמנה החרוזה לפעלה, ותשלח שרכנים אל אבי,
והרכה עליו רעים, וגם פעמים רבות באה בכבודה ובעצמה אל
אבי לדבר על לבו ולהטותו לחפצה, ותבטיחהו למלא את כל
משאלותיו. ואולם אבי השתטט מפניה, וישאל לו זמן להתבונן
בדבר, וישתדל לאחר ולדחות את גמר הענין מיום ליום.
ויהם ה„זמן“ הראשון, ויניע לנו המועד לשוב לכיתנו.
וילך אבי אתי אל בית המשקה של האלמנה לחכות שם לבעל-

עגלה הנוסע לעירנו; כי ביתה העומד בקצה העיר היה בית מועד לבעלי העגלות. הגבירה ריסיא השתמשה במקרה הרצוי הזה למען הפק זממה, ותבא עמי בדברים ותשקני ותחבקני, ותצג לפני את בתה ה"כלה", ותשאלני אם מצאה הן בעיני. ולאחרונה האיצה באבי להשיבה תשובה ברורה ומחלטת. ואולם אני עדיין השתמט מפניה, ויתאמץ להוכיח לה עד כמה קשה הדבר להעשות. ובעוד הם מתוכחים ונדרונים, והנה קהל גדול התפרץ החדרה: הרב, המגיד דמתא, ראשי העדה, ואתם הטון אנשים מנכבדי הקהלה. ואמנם לא בדרך נס, ולא ע"י מעשה כשפים הופיע הקהל הגדול הזה פתאם בבית הפונדקית; כי הרב מתבאר בתכלית הפשיטות: האנשים הנכבדים האלה היו קרואים אל משה "ברית" בבית איש אחר היושב באותו הרחוב, וכאשר נודע הדבר למרת ריסיא, מהרה ותשלח את בנה לקרא לכל הקהל הזה לבוא, אחרי ה"ברית", למשה ה"תנאים" אשר בביתה. ובכן באו האורחים הקרואים, והם מבוססים מעט מטשה ה"ברית", ובחשבם לנכון כי כבר נתרצו שני הצדדים ואין להם אלא לכתוב אתי ה"תנאים", ישבו אל השלחן כנהוג, ואת ה"מחותן", את אבי, הושיבו בתוכם, והרב צוה לה"שמש" להחל לכתוב את ה"תנאים".

אך אבי עוד עמד על נפשו ולא נתן לאלמנה הערומה ללכדו בפח אשר טמנה לרגלו. הוא צעק ככרוכיא כי עצם השרוך עדיין לא נגמר בלבו, ואצ"ל כי עוד לא נדברו על אדות פרטי התנאים. על המענה המשונה הזאת התקצף הרב מאד בחשבו כי אבי אומר להתל בו ובכל הקרואים הנכבדים. ויפן הרב אל הקרואים ויאמר בלשון נאוה: "מי הוא הרבי יהושע הזה המתנהג עמנו בנאוה ובגדל לכב כזה?" — או ענה אבי "הרבי הוא אך לטותר במקום הזה; רק אדם פשוט אני, אבל בכ"ז יש לי הציקה לדאוג לטובת בני ולכוון את עתידותיו על בסיס נכון".

הדברים אשר אמר אבי כי "הרבי אך לטותר הוא במקום הזה" היו נשמעים לשתי פנים. זאת הבין הרב, וגם לאט לאט נוכח כי בענין כזה אין לו המשפט לגזור על אבי לקבל דעתו;

גם זאת הבין עתה כי הגבירה ריסיא נמהרה להקדיש את קרואיה למשתה ה"תנאים" בטרם התפשרו שני הצדדים. לכן חדל לדבר קשות עם אבי, ויחנן קולו, ובלשון רכה החל להעביר על פני אבי את כל הטוב הצפון בשדוך הזה, כי הכלה היא מיוחסת גדולה, ממקור רבנים וגאונים, וגם יחוס עצמה גדול מאד כי היא כלולה בכל המעלות, ומלבד זאת תמלא המחוגנת את כל משאלותיו.

הדברים האלה הרכו את לב אבי, אשר בכלל לא היה השדוך הזה נגד רצונו, ובכן נתן הסכמתו, וה"תנאים" נכתבו. ע"פ דברי ה"תנאים" התחייבה המחוגנת מרת ריסיא לתת את בית המשקה וכל אשר בו נדוניא לבתה. ולהחזיק את הזוג על שלחנה במשך שש שנים רצופות ולתת להם ערך־בגדיהם וכל טחבוריהם בכל משך הזמן הזה; מלבד זאת התחייבה לתת לי במתנה ספרי התלמוד עם כל המפרשים ונושאי כליהם, שמחירם עולה לערך מאתים שקלים, מלבד מתנות קטנות. ומלבד כל אלה התחייבה לתת לאבי סך חמשים שקלים במוזמנים. ואמנם ב"הנאי" הזה לא השתפק אבי בדברים שכתב, כי אם נטל על המחוגנת לשקול את הכסף על ידו עוד לפני כתיבת ה"תנאים".

ובכן נכתבו התנאים כדת, והקרואים אכלו ושהו וייטיבו את לבם.

ממחרת היום ההוא נסע אבי אתי לביתנו. המחוגנת הבטיחה לשלוח לי במהירות האפשרית את ה"מתנות הקטנות" גם ערך־בגדים אשר לא הספיקה להכיןם בטרם נסעו. ואולם עברו שבועות רבים, והמתנות והבגדים לא באו. וירע הדבר בעיני אבי, ובדעתו היטב את תכונת המחוגנת שלנו אשר לבה סלא מזומות ערמה, חשב אל נכון כי האשה הערומה הזאת מחפשת עלילות להשתמט מלמלאות את דברי התנאים הכבדים ממנה; על כן גמר להשיב גמולה בראשה ולמדת לה מדה תחת מדה.

ובינותים קרה מקרה אשר הקל לו להפיק זממו זה. וזה הדבר: חוכר עשיר, אשר התארח המיד בביתנו, מדי עברו דרך עיר מוהילנה לעיר נישויו למכור שם את ייש"ו, נשא גם

הוא את עיניו אלי ויגמר בלבו להשיא לי את בתו היחידה. ואולם בדעתו כי אם יציע את השרוך לפני אבי בדרך ישרה יקשה אבי לשאול, לכן בחר האיש בדרך עקלתון להגיע אל מטרתו: הוא התחכם להיות לבעל-חובו של אבי, בדעתו כי בהגיע יום השלום לא תשיג יד אבי לשלם את נשיו, ואז יוכל בתור בע"ח להכריחו להתחתן אתו באופן שימחול לו את החוב, — וכאשר זמם כן עשה: הוא הציע לאבי לקחת מאתו יי"ש בהקפה, וכמוכן קבל אבי את ההצעה בשמחה רבה. והנה הגיע יום השלום, ויבא ר' הירש דוקר (זה שם החוכר) לדרוש את חובו, אך אבי טען טענת „אין לי" ויתהנן אל נושהו לחכות לו עוד זמן מה. אז פתח החוכר ואמר: „שמע נא, ר' יהושע, הנני חפץ לדבר אתך הפעם באמת ובתם לבב. יודע אני כי מצנך יורד מיום ליום, ואם לא יקרך מקרה נס לא תוכל עד עולם להשיב לי את החוב. לכן הנני להציע לפניך דבר אשר ייטב לשנינו: אותך ברך ה' בכך, ולי נתן בת יחידה אשר תירש את כל רכושי. הבה נתחתן אפוא, ומלכד אשר אמחול לך אז את החוב, כי עוד אתן לך סכום כסף ככל אשר תשית עלי, ובכלל אשתדל להיטיב את מצנך ככל יכלתי".

מה מאד גדלה שמחת אבי לשמע הדברים האלה! כמוכן לא סרב להצעת החוכר, וכרגע נכתבו ה„תנאים". עפ"י דברי התנאים האלה התחייב המחותן להכניס נדוניא לבתו ולתת לי מתנות ככל אשר קצב אבי, ואת כל רכושו ינחיל לי לאחרי מאה שנה. שמר החוב על המשים השקלים אשר נשה החוכר באבי נקרע ונתבטל, ומלכד זה נתן החוכר לאבי עוד חמשים שקל במוזמנים.

אחרי הדברים האלה נסע מחותני החדש לעיר נישויו לרגלי מסחרו, וכמו מעשה שטן קרה מקרהו להתארח בבית חותנתו הראשונה. ו„חותנתו", אשר היה פמפטנית גדולה, לא אחרה לספר לו את דבר השרוך היפה אשר אנה אלהים לבתה. „אבי החתן — אמרה — הוא גם הוא למדן מופלג, אבל החתן הוא עלוי מהולל, נער בן יי"א שנה שאין כמוהו בכל הנערים אשר כגילו".

„גם לי“ — ענה החוכר — „הקרה ה' חתן יקר לבתי. הלא שמעת את שמע הלמדן המופלג המפורסם ר' יהושע ממוהילנה ואת עמץ בנו העלוי המהלל, הנער שלמה. הנער הזה הוא הוא עתה חתן לבתי“.

הדבר יצא מפי החוכר, והפונדקית קפצה ממקומה כמתהוללה ותצעק בחמת רוחה: „שקר אתה דובר! הנער שלמה הוא חתן בתי, והרי כתב ה„תנאים“ לפניך!“ — אך גם החוכר הוציא את כתב התנאים שלו ויראהו להאלמנה — ויעמדו שניהם כנדהמים. ואחרית הדבר היתה, כי האלמנה הזמינה את אבי לדין למען יגיד פשר הדבר. אך אבי לא שעה אליה ולהזמנתה, אף כי תבעה אותו לדין שתי פעמים.

ויהי אחרי הדברים האלה והמת אמי. ותובא עירה נישויו להקבר שם. אז באה חותנתי הפונדקית לבית-דין ותשתדל וגם עלתה בידה לעכב את קבורת אמי עד אשר יתברד המשפט שבינה ובין אבי. אז נאלץ אבי ללכת אתה לבית דין, וכמוכן יצא אבי רשע בהשפטו, ואני הייתי שנית חתן ל„כלתי“ הראשונה עפ"י פסק בית דין. ואולם כדי להזהר לימים הבאים, ולכלי תת תואנה לאבי לקחת לי „כלה“ על „כלתי“ עוד הפעם, מהרה חותנתי למלא את כל משאלות אבי ותביעותיו, גם הלבישה אותי בגדים חדשים מכף רגל ועד ראש, ועוד יתרה עשתה כי שלמה לאבי בעד מזונותי מיום ה„תנאים“ עד יום החתונה. — אחרי אשר התפשרו אפוא שני הצדדים, הובאה אמי לקבר ישראל, ואני ואבי שבנו למוהילנה.

אז בא חותני השני וידרוש מאבי לקים את דברי ה„תנאים“ שלו. אבל אבי הוכיחו לדעת כי דברי התנאים השניים לא שרירין ולא קיימין, יען כי „תנאי מעות הם, שהרי לא נכתבו התנאים השניים אלא לפי שחשב אבי בטעות כי חותנתי חזרה מהשדוך, אבל עכשיו שאין הדבר כן טובן מאליו הוא כי השדוך השני בטל ומבוטל. — ואמנם גם החוכר הוכרח להודות כי צדקו דברי אבי, וגם העמיד פניו כאיש המרכין ראשו בפני ההכרח ומשתדל להתנחם על אבדתו. אבל כל זה היה רק למראה עינים, כי בקרב לבו הרש החוכר מזמות לעשות באסור מה שלא עלתה

בידו בהתר. ויהי באחד הלילות ויקם החוכר (שהתארח בביתנו) מטטתו, ויצו לרתום את הסוסים לעגלתו, ויגש אלי בלאט ויקחני מעל השלחן אשר עליו ישנתי, ויניחני בעגלתו, ויסע עם שללו אל שער העיר. אך למרות זהירותו ומהירותו נעורו אנשי ביתנו משנתם לקול השאון ועד מהרה נודע להם דבר הגנבה, וירדפו אחרי השודר ויצילו אותי מכף הגולן. ואולם לי נדמה אז כל המעשה הזה כחלום, כחזיון לילה.

ובכן היו „הנאי הטעות” לישועה גדולה לאבי: חובו נמחל לו, ועוד נתנו לו חמשים שקלים למתנה. ואולם דבר הגנבה הטריץ את חותנתי להחיש מעשיה. ימים אחדים אחרי המקרה הנורא הזה לקחתני אל ביתה לחוג את חתונתי.

הנני מחויב להודות כי מעשה אבי בענין שדוכי אינם יכולים לעטור בפני חקות המוסר. ורק עניותו הנוראה תהיה לו להתנצלות כמעט.

יא.

חתונתי בשנת ה'א לחיי גורכתי לי להיות עבר לאשתי ולהיות מוכה בידי חותנתי. „רוח” בצורת כשר ודם.

אני באתי אל חתונתי בנפו, כי אבי נשאר בביתו להכין דברים אחדים בעדי, ויצוני לנסוע לבדי ולחכות לו בבית חותנתי, כי כמובן בוא יבוא גם הוא למועד החתונה. לכן לא לקחתי חלק במשחה של הערב הראשון לחתונתי, ולמרות הפצרות חותנתי וכל הקרואים עמדתי על דעתי לחכות עד בוא אבי. ובראוהם כי אני מקשה ערפי, הרפו ממני ויעשו את משחה הערב הראשון בלי החתן.

אבל עבר עוד יום, ואבי לא בא עוד. אז קצרה רוח חותנתי לחכות עוד, ותאיים עלי כי אם לא אלך ברצון אל תחת ה„חופה” יוליכוני באונס ע"י שומרים ואנשי צבא. אבל אני לא

חררתי מפני האיום הזה, ואען במנוחה כי גם אם יעשו כדבר הזה לא יועילו מאומה, כי קידושין באונס אינם תופסים. לסוף הופיע אבי, לפנות ערב, לשמחת כל המחותנים והקרואים. אז נעשה סדר הנשואין כדת.

בעמדי תחת החופה קרני מקרה אשר לא אוכל לעבור עליו בשתיקה. אני זכרתי אז את דבר הסגולה הברוקה והמנוסה שקראתי בספר אחר, לאמר: בעמוד הזוג תחת החופה, או מי מהם אשר ידרוך על רגל השני מוכמח הוא שיהיה שורר בביתו ומושל ב"פלאגנפו" כל ימי חייו; אך אם שניהם ישתמשו בתחבולה זו, או מי שדרך ראשונה על רגל השני תהי ירו על העליונה. ובכן חפצתי להשתמש בסגולה הברוקה הזאת, בעמדי תחת החופה ליד כלתי, למען אמשול בה כל הימים. וכבר הרימותי רגלי לדרוך — אבל לא ידעתי מה היה לי: פחד, בושה או אהבה, עצרוני מהפיק זממי זה. ובעוד אני נמלך בלבי האדרוך או אחרל, והנה חשתי כאב נמרץ ברגלי: כי כלתי החכמה ידעה גם היא את דבר הסגולה הברוקה, ומכלי התמהמה דרכה על רגלי בכונה עצומה, עד כי לולא בושתי כי עתה צעקתי בקול גדול מעצמת כאב הדחיקה. הדבר הזה נחשב בעיני כסימן רע, ואמר לנפשי: אכן גזרה משמים היא כי אהיה עבד נכנע לאשתי, ולכן אסור לי לפרוק עולה מעל צוארה.

ואשר יגרתני בא, וגם מחויב היה לבוא; כי אותו מורך הלב שהראיתי אני ואותו אומץ הלב שהראתה כלתי במקרה הנזכר, היו באמת סימנים מובהקים בתכונות נפשתינו השונות, ולכן היתה תמיד יד אשתי על העליונה.

אבל לא רק ארון אחד כי אם שני ארונים קנתי לי בחתונתי, ויד הארון השני — זו חותנתי — כבר על מאד, כי היא משלה בי בשבת מושלים. — מכל ההבטחות שהבטיחה חותנתי לא נתקיימה אף אחת. הבית אשר יעדה לנדוניא לבתה היה משועבר לבעלי-חובות יותר מכדי שוויו; ומשש השנים שהתחייבה לנהל אותי בלחם ובבגדים הייתי סמוך על שלחנה לכל היותר ששה חדשים, וגם בזמן הקצר הזה השביעתיני כעם וממרורים, קטמות ומרנים — וגם מכות ומהלומות. כי האשה

הרגונית הזאת, בכמחה על ילדותי וטורך לבי, ערכה את לכה לשלוח בי יד מעת לעת — ואו לא ישבתי גם אני בחבוק ידים ואשיב לה נמול ידיה בנשך ובמרבית. כמעט סעודה אחת לא עברה מבלי אשר השלכנו איש על ראש רעהו קערות, כפות זיתר כלי השלחן.

פעם אחת שבתי מבית המדרש הביתה ואני רעב מאד. ובראותי כי חותנתי ואשתי מטופלות עד מאד בעסקי המֶשֶׁק. הלכתי בעצמי אל חדר המכולת לתור לי אכל, ואברוק את סירות החלב, ואמצא סיר מלא מחמאות-חלב, ואחל להניחו אל פי. אך ברגע הזה באה חותנתי החדרה, ובראותה את אשר אני עושה צעקה בחמת רוחה: „הוי, זולל! הגם את מחמאות החלב האכל?" — „ומדוע לא?" אמרתי אל נפשי, ואוסף לגמא מבלי שים לב אל צעקות חותנתי. או נסתה להוציא את הסיר מידי בחוקה, ותכני ותבעט בי ברגליה. על זאת התמרמרתי מאד ואהרוף אותה מפני ואשליך את הסיר על ראשה עד אשר נשבר לרסיסים. או בערה בה חמתה עד להשחית, ותקח גור עין נתעופפהו על ראשי, ולולא מהרתי לברוח כי עתה עשתה אותי לגל של עצמות.

מעשים כאלה נקרו ויאתיו לעתים קרובות מאד. מובן מאליו הוא כי על אשתי נמל לעמוד מנגד בשעת מלחמה כזו, ולבלי בוא לעורה לשום צד; אבל לכה דוה מאד — יהיה מי שיהיה ה„מנצח"; כי סוף סוף הנה שני הנלחמים אהובים לה גם יחד. „הה, לו יכל אחד מהם למשל ברוחו מעט", כן יללה תמיד בעת המלחמה.

המלחמות התכופות עם חותנתי הלאוני ברבות הימים, לכן חבלתי תחבלת-ערמה אשר הביאה לי רוחה למצער במשך זמן קצר. פעם אחת קמתי בחצות הלילה, ואקח בידי סיר-חרש ואתגנב בלאט אל תחת ממת חותנתי ואקרא אל תוך הסיר את הקריאה הזאת: „הוי, ריסיא, ריסיא, אשת בליעל! מדוע תמררי את חיי בני היקר? אם לא תיטיבי דרכך עמו, ידע תדעי כי קרוב קצך ונפשך תקלע בכף הקלע לנצח נצחים". ובכלותי לדבר בקול נבוב, בקול כמת, יצאתי ממחבואי ואגש אל חותנתי ואמרוט

את בשרה באכזריות חמה, ואח"כ שבתי בלאט אל יצועי.
 ויהי בבקר ותקם חותנתי ממשכבה בחררה גדולה, ותספר
 לאשתי כי אמי המתה נראתה אליה בחלום הלילה, וכי אימה עליה
 וגם מרטה את בשרה בגלל רוע מעלליה עמי, ולאות על אמתת
 החויון הראתה חותנתי לבתי את הבהרות הכחולות אשר על
 זרועותיה. — ובשובי מבית הכנסת לא מצאתי את חותנתי
 בביתה; אבל אשתי ישבה עצובה ופניה רוחצות בדמעות. שאלתי
 את אשתי על מה היא בוכה, אך היא מאנה להגיד דבר. אח"כ
 שבה חותנתי הביתה, בעינים אדמות מבכי וברוח נשברה (כאשר
 נודע לי אח"כ הלכה לשרה הקברות ותשתטח על קבר אמי
 ותבקש ממנה מחילה וסליחה, ואחר "מדרה את השרה" ותעש
 נרות-שעוה כמדת בה"ק להדליקם בבית הכנסת). חותנתי צטה
 כל היום ההוא, ומנהגה אתי היה בחבה יתרה. אנכי עשיתי
 את עצמי כלא יודע את סבת הרבר, ובלבי שמחתי כי הצליחה
 תחבלות-ערמתי.

אחרי המקרה הזה היתה לי הרוחה זמן מעט; אבל להותי לא
 ארכו ימי המנוחה והשלוה. עוד מעט שכחה חותנתי את המעשה
 הנורא, והקטטות והמלחמות החלו כמקדם. לאחרונה קצה נפשי
 בחיים מרים כאלה, ואעזוב את ביתי ואלך לעיר אחרת להיות
 "מלמד", ורק לימי החגים הגדולים הייתי בא לפקוד נוי.

יב.

סידות הווג. משוכות הנסיך רדויביל ועניני פולין.

בהיותי בן י"ד שנה נולד לי בני הבכור, דוד. אכן אחרתי
 להקים זרע בעולם, אבל על זאת אין להתפלא: הן בעת חתונתי
 הייתי עדיין נער קטן, בן י"א שנה, נער האמון לפי הקות
 הפרישות והצניעות המדוקדקה של בני ישראל; לכן כמובן לא
 היה לי כל מושג מחובות הבעל לאשתו, ונערה יפה נחשבת

בעיני כאיזה מחוה־טבע או ככלי יקר (למשל כאותו נרתיק־דנר שגננתי לפני). באופן כזה מובן מאליו הוא כי עבר זמן רב אחרי חתונתי, מבלי אשר עלה על דעתי למלא את חובות הבעלים; ובקרבי אל אשתי אחזני תמיד פחד ורעדה כאיש העומד לפני דבר המוזר לו לגמרי.

ואולם חותנתי בארה לה את פרישותי וצניעותי הטבעות, על פי דרכה. היא גזרה אומר כי מעשה כשפים הוא, כי נכשוף נכשפתי בליל חתונתי. לכן הוליכה אותי אל מכשפה זקנה לגרש את הכשוף בקסמים אשר בידה. המכשפה עשתה לי מעשים משונים, אשר אמנם פעלו על כח דמיוני, עד כי באמת עלתה ארוכה לי.

כה עברו עלי ימי אביב נעורי, שלש השנים שבין חתונתי עד יום עזבי את ביתי. את מבחר ימי ילדותי אלה כליתי בעני ובלחץ, בחסר אמצעים להתקרמות התפתחותי, ויחד עם זה נטל עלי לכלות כחי שלא כדרך הטבע. — אם אמרי לכתוב בספר את דברי ימי ההם, יפול עמי מידי; לכן אקבור בחובי את הזכרונות המכאיבים האלה.

גם המצב הפנימי של ממלכת פולין בעת ההיא, וביחוד מצב עמנו (היהודים) בקרבה אשר קרסו כרעו תחת שני משאות כברים: סבל בערותם הם וסבל הבערות והמשפטים הקדומים של עם הארץ; כל אלה, יחד עם הצרות אשר השיגו את משפחתי, חוברו יחדו לעצור בעד התפתחותי ולמנוע את כשרונותי המבעיים מצאת לפעולות.

הגוי הפולני — אני מתכוון בשם זה רק אל מפלגת האצילים — עומד בכלל בשפל מדרגת ההשכלה והתרבות. רק מתי מספר מהם מצליחים לרכוש לנפשם השכלה הגונה ע"י חנוך, למוד ונסיעות לחו"ל, אשר בזה הם מביאים ברכה לא רק לעצמם, כי אם גם לנתיניהם הסרים למשמעתם. אך רובם טובעים ביון הבערות והתאוות הנמכות. יצרם הרע מושל בהם ממשלה בלתי מוגבלה, וע"י פריעת המוסר הם גורמים רעה רבה לא רק לנפשם, כי אם גם לאלפי נתיניהם. הם מתהדרים בתארי כבוד ובאותות־כבוד שהם מחללים בעצמם ע"י מעשיהם המכוערים;

אחווותיהם הגדולות הולכות וכלות, מבלי הדעת לעבדן ולשמרן כראוי. הם מתקומטים ונלחמים איש ברעהו בלי חשך. לכן מחויב הדבר כי ארצם תהי לשלל לשכניה הלומטים לה עיני קנאה.

הנסיך ר. (רדזיביל) היה אחד מגדולי האצילים בפולין. הוא נשא על שכמו את המשרות היותר רמות ונכבדות בשלטון המדינה, ולעשרו לא היה קץ. גם לבו לא היה רע עד מאד וגם שכל-טוב לא חסר לו. אבל ע"י חנוכו המקולקל וחסר השכלה היה רדזיביל לאחד הנסיכים היותר פרועים והיותר סוזהמים בתאוות גסות שבכל העולם כלו. מבלתי מצא לנפשו כל עסק וכל ענין לעסוק בו (יען אשר לא עבד מעטו ולא התרחבו ידיעותיו) התמכר אל השתי, ובשכרונו התהולל ויעש תעלולים היותר נלענים והיותר משגעים. בלי חשך גדול התמכר לתאוות היותר נהעבות, ומבלי היות אכזר בטבעו התעולל בנתיניו באכזריות שאין כמות. הוא כלכל על חשבונו מחנה גדול של עשרת אלפים אנשי צבא, בלי שום תכלית, כי אם רק לכבוד ולהפארת. וכאשר פרצו המבוכות המדיניות בפולין, עמד הוא ליטין המתפרצים „הקונפדרטים", מבלי אשר ידע בעצמו למה הוא עושה זאת. ואולם בגלל הדבר הזה העיר עליו את חמת הרוסים, אשר עלו עליו וישומו את נחלותיו, וימיטו שוד ושבר גדול על נתיניו, והוא בעצמו נאלץ לברוח פעמים רבות מארצו, ואוצרותיו הרבים אשר אצרו אבותיו במשך דורות רבים היו לבו בידי אויביו.

מי יוכל לספר את כל משובותיו והעלוליו! רק מעשים אחרים אביא בזה למשל, והם ישפקו להת לקורא מושג כל שהוא משגעונותיו. איזה רגש כבוד, שעוד ירחש לבי לאדון מקום מולדתי, מכריחני לתלות את הוללותיו אלה רק בחנוכו המקולקל ומגרעות מזוג, ועל כן עלינו לגוד לו יותר מאשר לבו לו ולשמכו.

מנהגו היה לעבור ברחובות העיר, בליות כל אנשי הצרו ואנשי צבאו ובמקהלת מנגנים. והאיש אשר נועז להתראות ברחוב, מדי עברו, היה מתחייב בנפשו; וגם אלה שישבו אז בבתיהם לא היו בטוחים מסכנה. ביחוד היו אז הנשים בסכנה

גדולה. גם האכרה היותר מוזהמה והיותר מכוערה שנודמנה על דרכו, צוה להעלות אל מרכבתו בלי חנות. פעם אחת שלח לקרוא לרופא-אומן מבני ישראל. הרופא השב כי הוא נקרא לעשות נתוח חירורגי, לכן לקח את כליו וילך אל הארון הנסיך. בכואו שאל אותו הנסיך „ההבאת אתך את כליך?“ — „כן, הוד רוממותך“ ענה הלז. „אם כן אפוא“, אמר הנסיך „הן לי את סכינך ואני אקיו לך דם“. כמובן לא יכל הרופא האמלל למרות את פי אדונו הנורא על כל סביביו, ויקבל עליו את הגזירה. והנסיך לקח את הסכין, ובהיותו בלתי-יבקי במלאכה זו, וגם ידיו רעדו משכרון, עשה פצעים איזמים כבשר זרוע הרופא. ואולם אנשי הצרו הללו וישבחו את אומנתו וחריצותו במלאכת החירורגיה.

פעם אחרת בא הנסיך לבית הפלת הקהולים, ובהיותו שכור כדרכו תמיד ולא ידע בין ימינו לשמאלו, עמד לפני הבמה להטיל מימיו, לחרדה כל המתפללים. ביום המחרת כבקר, בטרם עוד הספיק להשתכר, באו הכהנים להטיף לו מוסר על התועבה אשר עשה אתמול. „כרגע אתקן את המעות!“ קרא הנסיך, ועד מהרה נהן צו ליהודי העיר להכין על הוצאותיהם חמשים ככר נרות שעווה להדליקם בבית הפלת הקהולים הנזכר. ובכן נמל על היהודים האמללים להביא חמאות-כפורים על חטא שהטא נוצרי קתולי בחללו את מקדשו!

פעם אחרת באה מחשבה בלבו לעבור במרכבתו על פני הסוללה אשר מסביב לעיר. ויען כי הסוללה היתה צרה מהכיל את מרכבתו הרתומה לששה סוסים, לכן נמל על פרשיו לשאתו על ידיהם במרכבתו עד אשר הקיף את כל הסוללה. כמובן עלה ה„צחוק“ הזה לפרשיו בעמל כבד מאד ובסכנת נפשות!

פעם אחרת בא הנסיך עם כל הכבודה אשר ברגליו לבית הכנסת, ומבלי אשר ידע איש עד היום הזה למה זה ועל מה זה, עשה שטות נוראות בבית הכנסת: נפץ את החלונות, שבר את התנורים ואת כל כלי בית ה', ואת ספרי התורה אשר בארון השליך ארצה. ואיש יהודי אחד אשר היה באותו מעשה בכהכ"ג, ערב את לבו להרים ספר-תורה מעל הארץ — ובשכר זה זכה

להוטת כרנע בכדור מקנה רובה אשר ירה עליו הנסיך בעצם ירו הנאדרה. — משם הלכה כל האורחה אל בהב"נ השני ויעשו לו כמשפט הראשון, ואחר כך הלכו אל שדה הקברות של היהודים ויהרסו את הקברים, ואת המצבות נתצו או שרפו באש.

כזאת עולל המושל האדיר הזה ליהודים העניים היושבים על אדמתו, על לא עול בכפם! כי לו מצא בהם חמא, כי עתה לא קצרה ירו ליסרם על עונם כפי חקות המשפט, ולא לכולת חמתו במקדשיהם.

פעם אחרת באה מחשבה בלבו לנסוע לשם הענוג עם כל אנשי חצרו ובכל תפארתו אל העיר הקמנה ט, אשר היתה אחת מאחוזותיו, והרחוקה מעיר הבירה שלו (נישיון) כארבע פרסאות. חקף בבקר של היום הנועד יצאה כל האורחה לדרכה: ראשונה עברה מחנה אנשי צבאו, גדורים גדורים, חיל הרגלים לבר, חיל הפרשים לבר, וחיל הטורים בכלי-תותח לבר. אחריהם הלכו השומרים לראשו אשר חוברו מאצילים עניים מתנדבים. אחריהם נסעו עגלות המזונות והמשקאות; אחריהן — מקהלות סנגניו, ואחרי הסנגנים נסעה מרכבת הנסיך בכבודו ובעצמו בלוית אחשרפניו (אני קורא להם בשם הפרסי הזה, יען כי כל המסע נדמה בעיני למסע המלחמה של דרויש בצאתו לקראת אלכסנדר מוקדון). לפנות ערב הגיע הוד נסיכותו (אינני יכול לאמר ב"כבודו ובעצמו", יען כי היין האונגרי אשר בא אל קרבו הסתיר את בינתו, וממילא נוטלו ממנו "כבודו ועצמותו") עד לפני בית המשקה שלי שעמד בקצה עיר הבירה. עכדיו נשאו אותו אל תוך ביתי, ושם השליכוהו בבגדיו ובנעליו ובדרבנותיו על המטה הכלתי נקיה והבלתי מוצעת של חותנתי.

אנכי מהרתי לברוח למראה ה"מעשה הנורא" הזה, ואולם חותנתי ואשתי, שתי אשות החיל בטחו באמץ לכן, ותשארנה לבדן בבית. ובאותו החדר אשר בו שכב הוד נסיכותו, עשו הנשים את עבודותיהן הסואנות: חטבו עצים, בשלו וצלו. ואמנם הכל ידעו כי כל שאון לא יצלח להעיר את הנסיך הנעלה משנת-שכרונו, מלבד אולי קול השופר של היום האחרון בקום ה' לשפוט את כל הארץ.

ביום המחרת בבקר העירו אותו טשנתו. ויפקח הנסיך את עיניו ויבט סביבותיו וישתומם על המראה: הנהו שוכב לבוש בבגדיו על מטה ממונפת המלאה לה פשפשים, בבית־משקה דל ושפל. "מה זאת?" שאל את עבדיו ופקידיו אשר עמדו אל המטה ויחכו לפקודותיו, "איזה הדרך באתי הנה?" — או הגידו לו כי אתמול הואיל הוד נסיכותו לנסוע במסע הענוגים לעיר מ. ועל דרכו ירד "להנפש" בבית הזה, וכי בני לויתו עברו לפניו ואל־נכון כבר הגיעו לעיר מ.

המסע לעיר מ. נשבת בפעם הזאת, והנסיך נתן צו להשיב את בני לויתו עם כל הכבודה אשר ברגליהם; ובעוד זמן־מה שבה כל האורחה לעיר הבירה בסדר ובמשטר וברב פאר והדר, כנהוג. או שֶׁפֶר קָדָם הנסיך לעשות משההדצהרים גדול בבית הדל, וישלח לקרא לכל השרים והאצילים אשר נמצאו או בעיר לבוא אל המשתה הזה.

עתה שוו נא לנגדכם את ההפך הגמור ואת ההבדל המשונה שבין תפארת עשר המשתה הזה ובין דלותו ועניו של מקום המשתה! בביתי הדל, אשר קירותיו שחרו מעשן ומפיח התנור, אשר תקרתו נשענת על גועי עץ פשוטים ובלתי מוהקצעים, אשר שמשיות חלונותיו חוברו משרידי שברי זכוכית גרועה וטוהמה זומדובקים בפסות נייר, — בבית המכוער והממונף הזה ישבו נסיכים ורוזנים בכל הדר תפארתם על ספסלים טוהמים אל שלחן המוהם עוד יותר, ויאכלו מעדנים ומשמנים נבחרים כקערות זהב ובכפות זהב, וישתו יין נבחר בגביעי זהב. — היש לך הפך גדול יותר מזה?

— במרם יחל המשתה התהלך הנסיך עם קרואיו הנעלים לפני ביתי, ובמקרה נודמנה לו אשתי על דרכו. ואשתי היתה או באביב־עלומיה, ועלי להודות גם עתה (אף כי כבר נתתי לה ספר כריתות) כי בעת ההיא היתה יפה עד מאד, ולכן כמוכן מצאה חן גם בעיני הנסיך רדזוויל. והיה בראותו אותה ויפן אל בני לויתו ויאמר: "אכן יפה היא אשת־נעורים זו! צריך רק להלבישה כתונת לבנה". ובני לויתו ידעו היטב את הרמז הגלוי הצפון בפתגמו זה, השגור בפיו תמיד בנשאו עיניו אל אשה; כי כונתו ככונת

השולטן התורקי בהשליכו מטפחתו אל אשה, — לכן החלו לראג לכבוד אשתי, וירזמו לה לברוח עד מהרה מזה ולהסתר מנגד עיני הנסיך. ואשתי החכמה הבינה את הרמז ותמהר להמלט על נפשה.

אחרי המשתה שב הנסיך עם כל החבורה הכבודה העירה להיכלו, בתופים, בחצוצרות ובמקהלת מנגנים כמשפטו המיד. אז הוחל סדר היום התמיד, כלומר: כל היום וכל הערב שתו לשכרה, אחרי כן הלכו אל ארמון הענגויו אשר ליד הביבר שלו, ושם הוכן משושפלות (פייערווערק) אשר עלה בדמים מרובים ואשר כנהוג לא עלה יפה. ועל כל גביע יין אשר שתה, ירו המורים בכלי התותח, ולעתים לא רחוקות נפצעו המורים בעצמם בירותם (כי מאחרי המחרשה לוקחו המורים האלה לירות בכלי תותח, ועוד לא למדו את ידם למלאכה זו). והנסיך גבר בשתי מכל חבריו, וכטוב לבו ביין חלק מתנות לחבריו בשתי: לא מתנות כסף וכלים, כי אם אחרות גדולות עם מאות „נפשות“ אכרים. — לאחרונה נערך קונצרט אשר בו גם הנסיך את שנתו בנחת, ובשנת־שכרונו נשאו אותו אל היכלו. כן היה משפטו בל הימים.

למען המציא את הכסף הרב הדרוש להוללות פורנית כזו, נמוצו הנהינים האמללים עד דם התמצית. ואם בכל אלה לא מצא לו, נתן בעבוט את אחוותיו או מכרן. גם על שנים עשר פסלי הזהב, בתבנית אנשים, אשר ירש מאבותיו, לא חסה עינו בעת צרה, וימכרם למען מצוא כסף להענגויו ההוללים. כן מעטו ויצערו נכסי הנסיך האדיר הזה לאט לאט, האוצרות הרבים אשר אצרו אבותיו במשך הרבה דורות, הלכו תמס; ונתינו — אך על זאת אני עובר בשתיקה.

הנסיך הזה מת זה לא כבר, ובנים לא הניח אחריו. כנשמע יירש אותו בן אחיו.

יג.

שאיתני להיזבלה נלחמת בלי חשך עם כל מיני מהסור ולחץ.

ע"י הוראת אבי, ועוד יותר ע"י התמדת המופלגת, רכשתי לי ידיעה רחבה בגפ"ת, עד כי בהיותי בן י"א שנה כבר יכלתי לשבת על כסא רבנות. ומלבד ידיעותי בתורה קניתי לי ידיעות מקוטעות אחרות בדברי הימים, בתכונה ובהנדרסה.

תשוקתי למדעים בערה בקרבי כאש. אבל איך יכלתי לטלא תאותי זו, ולי אין כל, לא מורה דרך, לא ספרי מודע ולא שום אמצעים הדרושים לחפצי? ! לכן לא נשאר לי דרך אחרת כי אם לקחת מכל הבא בירי במקרה, בלי סדר ובלי תכנית.

למען השקיט צמאוני למדעים נמל עלי ללמוד בתחלה איזו לשון אירופית. אבל מי ילמדני קרא אירופית? האבקש מאת נוצרי קתולי להורות לי את הלשונות הפולנית והלטינית? הן דבר כזה לא יתכן מפני שני טעמים: האחד, מפני שהמשפטים הקדומים של בני עמי אוסרים עלי ללמוד כל לשון מלבד לה"ק או כל חכמה ומדע מלבד חכמת גפ"ת. והשני, מפני שגם המשפטים הקדומים של הקתולים לא יתנו להם להורות לאיש יהודי לשון ומדע. ומלבד כל אלה, הנה גם מצבי החמרי הרע לא ירשני להוציא הוצאות על למוד לשונות ומדעים, כי חותנתי היתה באמת אשה עניה, ועלי נמל לפרנס את כל ביתי ב"מלמדות" בהגהת ספרי סת"ם, וכדומה מן המלאכות העלובות שאינן נותנות אף לחם לשובע, ואיך אוכל לבזבו כסף על למודי חול?

או בא בלבי רעיון מחוכם. ראיתי כי דפי ספרי התלמוד (ויתר הספרים העברים עבי הכרש) מצוינים למטה בשולי הגליונות באותיות הא"ב, למנות את מספר הגליונות (באגן), ויען כי אותיות הא"ב העברי אינן מספיקות למספר הגליונות הרבים שבכרכים הגדולים האלה, לכן העמידו המדפיסים גם א"ב שני ושלישי באותיות לטינה ואשכנזית, בצד הא"ב העברי. ובכן שערתי לנכון, כי האותיות הלועזיות שבשולי הגליונות תתאימות אל האותיות העבריות שנרשמו בצדן. ולמשל בראותי כי אות A

עוטרת אצל האל"ף העברי, החלמתי כי גם האות הלועזית מין אל"ף היא, וכדומה. ובדרך כזה לסרתי לדעת את הכתב הלטיני והאשכנזי.

אח"כ החלתי לצרף את האותיות האשכנזיות למלים שלמות. אבל לבי עוד היה נוקפי פן אני עטל לריק, כי אולי ח"ו אין האותיות הלועזיות, העומדות בצד האותיות העבריות, מתאימות כלל אל הא"ב העברי והן מציינות ענין אחר לגמרי; אך לאשרי נזדמן לי במקרה ספר אשכנזי, ואוּחלף פחדו וספקותי, כי בהחלי לקרא בו נוכחתי לשמחתי כי אמנם האותיות האשכנזיות מצטרפות למלים באותו הסדר שצרפתין אני במחשבתי. אמנם לא הבינתי את פתרון המלים הכתובות בספר האשכנזי, כי אם רק את המלים הנמצאות בשנוי מועט גם בלשוני הורגנית, אך בכ"ז הצליח לי לעמוד על כונת כל הענין מתוך המשך המאמרים, גם בהשטמת המלים הזרות לי לגמרי.

המנהג ללמוד ע"י השערות, כאיש המתאמץ לגלות את הסודות הצפונים בתוים נעלמים (דעשיפריירען), — המנהג הזה נשאר בידי עד היום הזה בקראי בספר וברצותי להוציא משפט על מחשבות המחבר. ואני טהליט, כי האיש הקורא בספר איננו יכול להתפאר כי הבין את כונת המחבר, כל עוד אשר לבו הולך אחרי דברי המחבר באותו הסדר ובאותם המושגים שחברם הסופר, כי באופן כזה פועל רק כח הזכרון את פעולתו. רק אז יוכל הקורא להתפאר כי הבין לרעיון המחבר, אם בתהלה יראו אליו דברי המחבר כמו בעד הערפל, כדברים בלתי מובנים היטב, וע"י ההבנה הממושטשה כזאת יהעורר הקורא לחקור בעצמו על הענין המדובר בספר, ולהוליד בעצמו את אותן המחשבות שהציע המהבר. — ההבדל שבין קריאה כזו לקריאה מסודרת, לא יוכל להסתיר מנגד עיני איש חריף.

אך אשוב נא לספורי. התשוקה להשתלם במדעים התגברה בקרבי מיום ליום, ולראבוני נבצרה ממני למלא את הריקניות שבקרבי בטרה מספקה. עד העת ההיא עוד היו למודי גפ"ת הראשית והעיקר בעבודתי הרוחנית, אבל בלמוד הזה מצאתי חפץ רק מפאת ה"צורה" (יען כי הוציא לפעולות את כחות נפשי

העליונים), אבל לא מצד ה"חומר". בלמודי גפ"ת יתרגל השכל להוציא את התולדות היותר רחוקות מתוך ההנחות הראשונות, למצא את הסתירות (קושיות) היותר נעלמות, להבריל הברלות דקות מן הרקות, וכדומה. אך יען כי יסודות ההנחות בעצמם הם רק מציאות דמיונית, לכן לא המלא מהם הנפש השוקקה למדעים אמתיים.

ובכן החלותי לבקש דבר למוד אשר ימלא נפשי הריקה והשוקקה. והנה ירעתי כי יש מין "חכמה" משונה, זו חכמת ה"קבלה", אשר רבים מהכמי ישראל במדינותינו הונים בה, ואשר על ידה יוכל איש לא רק לשבור צמאו לידעות חדשות ונפלאות, כי אם גם להשתלם בתכלית השלמות ולהתקרב אל ה' ולדבקה בו. לכן להמה נפשי גחלים ללמוד את החכמה הנפלאה הזאת. אבל ה"קבלה" היא "חכמה נסתרה" שאין מורים אותה ברבים, בבתי המדרש, כי אם במסתרים ליחידי סגולה, ואיפה אמצא לי מורה אשר עמד בסודה? איפה אמצא לי את הספרים המלמדים את חכמת הנסתר?

שמות השירים בחלק השני.

שירי נהי:

139—140	. . . . .	(א) עת יבא הערב .
140—143	. . . . .	(ב) באביב .
143—145	. . . . .	(ג) בפתו .
145—147	. . . . .	(ד) אל גא תרשיעני .
147—148	. . . . .	(ה) אל תתן בי דפי .
148—150	. . . . .	(ו) בני דורות ראשונים, השירים .
150—151	. . . . .	(ז) אל תשא אל ממני .
151—153	. . . . .	(ח) לא בנחל המים .
153—155	. . . . .	(ט) אלונים אדירים .
155—156	. . . . .	(י) קורות דורות העולמים .
157—160	. . . . .	(יא) הגיון .

עלים מספר זכרוני:

163—164	. . . . .	(א) מרתקי ים בערפל נשקעים .
164—169	. . . . .	(ב) מחוות ילדות רבת-זוהר .
169—170	. . . . .	(ג) אל הזרעים .
170—172	. . . . .	(ד) בקרו ביה נשב .
172—175	. . . . .	(ה) היהודי הנצחי .
175—176	. . . . .	(ו) שירת ישראל .
176—178	. . . . .	(ז) החרב וקורי עקביש .
178—180	. . . . .	(ח) בני גלה .
180—182	. . . . .	(ט) אל המשורר .
182—185	. . . . .	(י) החלקה האחרונה .

185—186	. . . . .	יא) המונות . . . . .
186—191	. . . . .	יב) מחזה מול מחזה . . . . .
191—192	. . . . .	יג) שני חזיונות . . . . .
192—195	. . . . .	יד) בעיר מולדתי . . . . .
195—196	. . . . .	טו) עדת מחזות עצמי . . . . .
197—198	. . . . .	טז) על גהר דגפר . . . . .
198—199	. . . . .	יז) הגיון . . . . .
200—202	. . . . .	יח) לאחותי . . . . .
202—205	. . . . .	יט) שירת החיים . . . . .
205—206	. . . . .	כ) הנחשל . . . . .
207—214	. . . . .	כא) ספורי האב תקון . . . . .
214—216	. . . . .	כב) מדוע הפכתם למארה שירתי . . . . .

שירי עלילה :

221—230	. . . . .	א) בת יפקח . . . . .
230—242	. . . . .	ב) הקרב האחרון . . . . .
242—257	. . . . .	ג) המשפט . . . . .
258—293	. . . . .	ד) רבי אמנון . . . . .
297—321	. . . . .	ה) הראיון האחרון . . . . .
321—344	. . . . .	ו) הקרבן . . . . .
345—351	. . . . .	ז) דבורה . . . . .
351—358	. . . . .	ח) מות שמשון . . . . .
358—370	. . . . .	ט) בת השמש . . . . .
371—380	. . . . .	י) פת לחם . . . . .
I—XIV		שמעון שמואל פרוג (תולדתו והכונת שירתו)

שמעון שמואל פרוג.

(תולדתו ותכונת שירתו).

שמעון שמואל פרוג נולד לאביו משה צבי בסוף שנת 1860 (תרכ"א) במושבה העברית בברז'וויקט (Бабровый-Кутъ) בגליל הרמון. את השפעת חיי הכפר וקרבת הטבע על המשורר הננו מרגישים ברבים משיריו הראשונים. אבי המשורר היה איש עובד-אדמה ויהודי פשוט. פרוג למד, ככל ילדו בני ישראל של ה"זר העבר, בחדר המלמדים. עוד בילדותו אהב את כתבי-קרבנו. ספרי הנביאים ישעיה ויחזקאל פעלו פעולה חזקה על נפשו הרכה והפיוטית.

בשנת 1869 נכנס הילד פרוג אל ביה"הספר הרוסי, אשר בו למדו יתר ילדי הקולוניסטים העזרים את שפת הארץ, ושם למד גם הוא „קרוא וכתוב" בשפה זו. ארבע שנים רצופות למד העתיד להיות משורר ב„בית-אולפנא" הכפרי הזה, ובה נשלמה השכלתו שקבל מפי מורים בבתי-ספר. פרו רוחו של משוררנו יעיר לנו, כי לא בבית-הספר הרוסי נצננה בו רוח השירה, לא שם עמדה ערוסתה, כי אם בחדר מלמדיו הזר עליו הרוח המתיה את רוב שיריו.

יכולים אנו לשער מה דלות ומה מעטות היו הידיעות, אף היסודיות, אשר הוציא משוררנו מבית-ספרו. גורלו של משוררנו בשפה הרוסית הוא כגורלם של טובי משורריו בשפת עבר, אשר לא מפי מורים ומלמדים למדו את אשר למדו, כי אם בעצמם עשו את הילם הרוחני, אם רב או מעט היה. גם פרוג החל ללמוד מעצמו, אחרי אשר יצא מבה"ס, שפות אירופיות להשלים את נפשו, וגם את השפה העברית, אשר אהבה ואשר קנה את ראשית ידיעותיה בחדר מלמדיו, לא עזב ויוסף להרחיב את ידיעותיו בה. משוררנו הכיר את החיים המציאותיים פנים אל פנים עוד בעצם ימי עלומו. במיטב ימי נעוריו היה מופר וכותב בבית המשגית על הקולוניות.

כעבור על המשורר השנה השש עשרה עזב את מושבו וחיי הכפר וילך לעיר הרמון לבקש לו מטרה ותכלית בחיים. הרב כמעט הממשלה של העיר הזאת לקחהו להיות לו לסופר לנהל את „ספר החיים והמתים". העתיד להיות

משורר לקח גם שם לקח טוב מפי הנסיון. מאד נחוץ לפעמים למשורר לראות את צד החיים שאיננו פיוטי כלל.

אחד הפקידים בבית-שלטון-הפלך (הוא היה גם המגיה של העתון *Губерн. Вѣдом.* וסופר מודיע חדשות בעתונים האודסיים), אשר פרוג התודע אליו, למד את זה האחרון מלאכת השירים. היוון מצוי הוא בעולם השירה והמדעים, כי אנשים פשוטים יכירו לפעמים באנשי-הרוח ובבעלי הכשרון את יתרונותיהם ויעזרו להתפתחותם הרבה יתר מאנשים מצוינים. יש אשר אלה האחרונים אינם רואים, או אינם רוצים לראות, את כשרונות הצעירים, ואם יכירו את כשרונותיהם יתאמצו להטביע עליהם חותם עצמותם הם, או להכניעם, לשעבדם ולמחות את צורתם המיוחדת. הפקיד-המגיה, כפי הנראה, הכיר בפרוג היהודי-הכפרי את כשרונותיו הפיוטיים. אולם הוא למדהו רק מלאכת-השירים, את הצד החיצוני, את כללי השיר והחרוזים המקובלים, אבל אל נפשו ונפש בת-שירתו לא נגע. גם זו לטובה.

שירו הראשון של פרוג נדפס במה"ע "Раевътъ" בשנת 1880. כשרונו הפיוטי של משוררנו זה נתגלה בקהל באותו זמן עצמו אשר התעוררה ההכרה-הלאומית בקרב יהודי רוסיה. עוד בטרם באו הפרעות, עוד בטרם הרעים הרעם נשמע במחנה קול כביתו של משוררנו-מקיננו.

בתחלת שנת 1881 העתיק פרוג את מושבו לעיר הבירה ומעל גדות הניבה השמיענו שנים רבות את שירו, אשר כמעט כל אחד מהם רזה דמעות אבותינו ששפכו על נהרות כבל בזכרם את ציון. למן השנה ההיא עד היום, בעת כתיבי את הדברים האלה, נדפסו כשמונה חלקים משירי פרוג.

אולם לא על כל שיריו אישים את דברו; כי בחפצי הפעם לתאר רק קיים אחרים מתכונת שירתו בתקופתה הראשונה, כלומר היותר טובה, אשר בהם שר את השירים היוצאים עתה לאור בתרגום עברי מצוין, של מר יעקב קפלן, על ידי הוצאת הספרים "תושיה".

באתי הפעם לא לתאר את פרוג המשורר, ערכו הפיוטי ומהותו כשהוא לעצמו, כי אם לספר על דבר הרושם אשר שיריו הנזכרים עושים עלי בקראי אותם. המבקר הצרפתי הגדול אנטול פרנס אומר: "גם הבקרת היא מין ספור הנועד לקוראים בעלי שכל ורגש מתבוננים ומרגישים, וכל ספור הוא בעצמו של דבר תולדותי המספר אשר יספר לקוראיו את חיוונות נפשו הוא... מבקר טוב הוא אותו הסופר, אשר יספר בבקרתו את כל אשר הרגיש הוא בקראו את טובי המשוררים והמליצים. אין אדם יכול להחליץ מנפשו הוא ולהיות את אשר אינו, זה הוא אחד מחסרונותינו האנושיים היותר גדולים. כמה היינו נותנים לו יכולנו להביט רק רגע אחד אל השמים והארץ דרך עין הזובב העשויה אלפי מגבלות, או להשיג את הטבע ולהתבונן אליה מתוך הסוח הגם של הקוף. אך דבר זה יבצר ממני.

כליאים וסגורים אנהנו בגבול עצמותנו כמו בבית סהר נצחי. לכן אם המבקר הוא איש אמת או החובה עליו להגיד: "רבותי, הנני נכון לדבר על

אודותי בגלל שִכספיר, פִּסקל או גִּטָּה, הורמנות, כמו שאתם רואים, מוכה מאד" *).

פרוג היה משוררי האהוב בימי נערוּתו, יען כי הוא החיה בשיריו את עולמי אני, בשיריו שמעתי את הד קול לבבי, הוא לא ברא את החמר לשיריו; הוא לא טוה נקרבו עולם חדש, הוא רק מצא מוכן ומוזמן לפניו עולם מלא שירה נשגבה — את כתבי־קדשנו ואת אגרות התלמוד והעם, הוא רק נפח בהם רוח חיים, רוח שירתו.

בשירי פְּרוֹג מצאתי לא את יסורי אהבתו, אהבת נשים, ותאות בשרים, לא ענות נפשו של המשורר ולא את עולמו הקטן עם תענוגיו ופגעיו הוא, כי אם את עולמו השירי של עמנו. המשורר הלאומי האמתי הוא גם נביא, והנביא האמתי לא חלומותיו ידבר, לא את הרהוריו והזיותיו יגלה לקהל שומעיו, כי אם את חלומות עמו, משאות נפשו, מעלות רוחו ותקותיו.

פרוג העשיר את דמיוני, את עולמי הפנימי עשר רב, והעשר הזה שלי הוא, חלק מנפשי. העשר הזה היה שמור בקרבי ואנכי רק הרגשתי, חשתי ולא ידעתי כמו. המשורר נתן לי משלי, לכן יקרה לי מתנתו הפיוטית. בקראי את שירי פרוג הנני שומע בהם קול בן עץ הקדם, הד געגועי משורר דועה, משורר פשוט וצנוע, אין אני מוצא בשיריו רעיונות נשגבים ומקוריים, אין בהם גם דמיונות נפלאים והזיונות מרעישים ומצוינים; אבל הנני מוצא בהם את לבו החם והרגש של המשורר, והלב לב עברי, והרגש חי, רענן וטבעי. בקראי את שירי פרוג הנני מרגיש כי גם הוא למד בחרד, גם הוא במוני היה חי ונושם במעגל־הקסם של אגדותינו היפות והעצובות. הנני רואה כי גם הוא, המשורר, יודע להתמרמר, להאנח ולככות למראה ההוה וגם הוא מקוה לעתיד ונושא את עיניו לאחרית הימים; גם הוא דורש משפט וצדק במוני, אחי הוא — רוחי הוא. מה עו קסמו של המשורר אם יראנו בחזיונותיו את הרהורי לבנו, ומשורר כזה היה לי פרוג באביב חלדי. עוד היוֹם הנני מוצא בשיריו את החלק היותר פיוטי מ"האני" שלו.

בשירתו של פְּרוֹג הנני שומע את הד כנורו של דוד, באנחתו — אנחת בת־עמי, בקינותו — קינתו הנצחית; ומה גדל צערי בשמעיו כל אלה לא בשפת חזונו, כי אם בשפת בני נכר.

המשורר כבקש את מקור נחמתו, כמו וישועתו בכתבי הקדש. בקרא את דברי נביאינו יתרומם רוחו ושכח ישכח את כל צרות הגלות, סרירותת ותלאותיה, או ישיר:

כָּל אֱלֹה אֵךְ הָיוּ חִלּוּמוֹת חִלְחָלָה,
תַּעֲלִילֵי הַדְּמִיּוֹן בְּנֶפֶשׁ נִבְהָלָה.

וְכָל הַחַלּוּמוֹת נָגְזוּ נָסְעוּ
בַּמָּתִים עַת כְּנֵי הַשָּׁחַר יִרְאוּ.

(שירו „כתב־הקדש“ * צד 6)

בשעה שהוא קורא בכתב־הקדש יסב המשורר את עיניו מטהוה,
מהמציאות, והוא מתעלם מאחיו החיים באמרו להם:
הוֹי, אָחִי, הוֹי, רַעֵי הַמִּחְבֵּק אִשְׁפֹּתֶיךָ.

נִשְׂאָה הַלְּאָה! אֵל מְרָאָה פָּנֶיךָ הָרַעִים!
פֶּן תִּבְאֵר בְּלִי־מִשִּׁים לְאֹזְנֵי תְּלוּנְתְּךָ,
פֶּן תַּחֲוֶה בַת עֵינֵי אֶת אַגְלֵי דְמָעֶתְךָ—
וְנִרְפָּה בְּעֵשֶׂן חַלּוּמֵי הַנְּעִים... (שם צד 6).

המשורר לא יתרום כמשא נפשו על ההמון. הרגעים היותר נעימים
ויקרים בחייו הכה אלה, אשר בהם יראה בחוֹן־רוחו את עמו בארץ מוריה
כבְּיָמִים מְקֻדָּם שְׁרָדוּ נִשְׂיָה,
הוא עוֹבֵד אֲדָמְתוֹ בְּאֵת וּמְחַרְשָׁתָּהּ
הוא מְחֻזֵּק בְּיָדוֹ גַּם דָּגַל וְקִשְׁתָּהּ... (שם 7, 8).

התרבות הישנה עם כל סדריה ומנהגיה, אפניה ותנאיה הישנים, טובים
בעיני המשורר גם היום, גם לעתיד, אף כי עתיקים הם, או דוקא יען כי
עתיקים הם ומיופים בשלל צבעי הדמיון. הוא מאושר לראות בדמיונו את עמו
מחזיק דגל וקשת. אשר כזה לא אבין. דמיונו אני ישאני הלאה.
אני מתענג לראות בכל חזיון, בטבע או בקורות הדורות, את ההתהוות,
את עצם היצירה במהלכה, את כלם ההתפתחות בכל מדרגותיה. אני אוהב
להתכונן על כח הצמיחה והגדול בכל דבר בעצם פעולתו; וכיון שנשלם החזיון,
כיון שנגמרה התפתחות העצם ופסק כח גדולו והוא אינו אלא רק מגין על קיומו
שקבל צורה קבועה שוב לא יקח החזיון את לבי, לא ילכוד כח בלי קסם את נפשו.
אני אוהב את המשורר כל עוד שלא מצא את אלהיו, כל עוד שהוא
מבקשהו ומתגעגע עליו, אני מתענג על המשורר כל עוד אשר לא נשלמה
התפתחותו הפיזית, כל עוד שהוא במצב הזיקצה וההתעוררות ובת־שירתו
תועה הנה והנה, כל עוד אשר בשרונו הוא צפור דרוז ואינו מקבל את מרות
ההרגל. הביבים עלי ספקותיו ושגיאותיו של משורר כזה מודאיותיו של המשורר,
אשר כבר מצא את אלהיו או אליליו הקטנים ושירתו היתה לסתהה כלאה קמרת.

(* הדוגמאות אשר הבאתי משירי פרוג לקוחות הן מתרגומי של
מר י. קפלן, אשר השויתו בכל פעם אל המקור.)

כשאני קורא עתה, אחרי אשר עברו עלי שנות נערותי, את שירי פרוג, הנני מוצא כי בהרפיסו את שירו הראשון כבר היה משורר שלם ונגמר, כבר פסק כח גדולו הפיוטי, כבר היה לו אלהים מוכן ומוזמן, כבר היה לו סגנון קבוע, צורה קבועה ודרך סלולה וכבושה וכמשורר זקן ורגיל כהן במקדש השירה. כאשר שר פרוג את שירו הראשון כבר ראינוהו על המדרגה העליונה של שלם התפתחותו. לא יכלנו לקוות כי המשורר יתרומם עוד מדרגה אחת; אבל פחד פחדנו כי לא ישוב לרדת מעל הסלם הזה מדרגה אחר מדרגה. אינני יודע מה דעתכם, הקוראים, אבל אני עבדכם לא ינעם עלי לשמוע כשהנער מדבר, ונפרט כשהוא משורר, כזקן. ואמנם כזקן הוגה נכאים, כזקן שיש לו עבר ואין לו עתיד. הננו רואים את פרוג ברוב שיריו המיוסדים על כתבי-הקדש. השיר „מכתב־אלהים“ עושה עלי אותו הרושם עצמו מה שעשה עלי שירי „כתבי־הקדש“. גם פה גם שם יפנה אל ממלכת־הצללים, ישוח בעמקי־הרפאים. בקרוא המשורר בכתבי־הקדש ירחפו צלמי־בלהות לנגד עיניו, הוא רואה סביבו „רוחית“ מתנודדות, „יָרִים שֶׁהִתְפָּרְקוּ בְּנַחֲשֵׁמִיהֶן“, „עֵינַיִם שֶׁנִּטְקוּ הַחֹךְ חֲרִיֶּהֶן“, „גִּוְיָה שֶׁנֶּצְרָבָה עַל קַרְבֵּיהָ עַל דְּמִיָּהּ“ ובתוך חשכת־העולמים אשר סביבו

יָגֵהוּ קְנֵי אֲזֵרוֹת פְּלָאִים

בְּכִזְבֵּי־בַשְׂמַיִם

עַל הָעֵלִים הַנְּפֻלָּאִים.

(שם צד 11).

בהעלים הנפלאים של כתבי־הקדש יראה המשורר „שָׁמַשׁ צָרְקָה, כְּאִיר הַחַזְנוֹת“. קיד נבר כי המשורר הוא בן לעם־האותיות. הוא קורא בכתבי־הקדש והאותיות תכטנה אל נפשו כעונים דומעות ובוכות, והאותיות האלמות והעלים העתיקים האלה מעוררים חיים בנפשו העיופה, לא חיים ללחום ולהעיר את האחרים למלחמה, כי אם חיים ללחום ולראות בה „ספר“ „הגיוני־נצח“. המשורר לא יבקש בספר־הספרים „בבית־המרקחת של המין האנושי“ (לפי המבטא המוצלח של היינה) תמצית סס־חיים לעורר את כל חושיו בקרבו, להגדיל את אפק־לבו וכעוף רעיונותיו למען לא יבהל כמצוקות ההוה ולמען ילחם בעז בעד העתיד; אבל הוא מבקש בספרי־החזוים סס־שנה, למען יחלום חלומות נעימים, למען יתענג על צללי העבר הגדול וישעשע בהם.

אהבתו העוזה, אשר לא תדע כל גבול, של משוררנו זה לכתבי־קדשנו, לצללי־ענקינו הקרמונים, — אהבתו זו שמתהו למשורר גדול; אבל יחד עם זה היתה גם לכלוב צר לכת־שירתו. הכלוב לא יחדל מהיות כלוב, גם אם של זהב הוא, בהתפרץ בתי־שירתו כחוגה הצר הזה תרפינה כנפיה ויחם כהה.

רוב המשוררים הגדולים אייבחרו את עניני כתבי־הקדש לתכן שיריהם, אם ושימו דברים כפי הנביאים, או וכניסו „וַיֵּן חֲדָשׁ לְקַנְקַן יִשָּׁן“, כלומר וביאו את רעיונותיהם הם, של המשוררים, במסגרת ישנה. הנביאים יותר גבורי

התנ"ך יהיו רק לכלי מבטאם. אולם פרוג לא עשה את נביאינו למלאכי דבורו, הנביאים של פרוג הם אנשירוח המאמינים בכח דבריהם וגם צל ספק לא יעוב את רוחם הבהיר, כפי ירמיה הכלוא כחצר המטרה ישום משוררנו את הדברים האלה:

הדורות יחלפו... כבעם רקיע
 וכסער מתחולל על תבל נרדמה
 קול דברי ישמע ברמה כריע
 והרעיש והרגיו את פני האדמה!...

(כחצר המטרה" צד 14).

ירמיה של פרוג לא, "איש ריב ואיש כדון לכל הארץ" הנהו, כי אם הוגה מאמין בקול דבריו, גם הנביא ישעיה של משוררנו זה ינבא לאחרית הימים כי

במקום שהתנוסס ברק-קרב מרטה
 וקצה לא היה לחלל, לגויה,
 מכבד כלחמה, כחשבת עלטה—
 שם השגא, שם תרעש שבלת פריה
 ושירה עליה מכביב בכקר
 ברחה וחפש ישטיע האקר!

(הנביא ישעיה" צד 16)

הוגה-השקפתו של משוררנו לא רחב הוא, לכן יראה את הנביאים רק מצד אחד; הוא שומע את קול דבריהם הנאמרים באמונה ועז, אבל לא יראה את כל הנעשה בלבכם פנימה ולא יחוש את מלחמת נפשם הגדולה. דברי נביאינו אשר שם המשורר בפיהם רק אז יפעלו עלינו, רק אז ירוממו את רוחנו, גם בתוך ההריסה הכללית והכליון החרוץ שאנו נתונים בהם, אם נראה את יסורי-רוחם ודרכו-כי-נפשם של גבורינו אלה, אם נראה ככטה עלתה להם אמונתם זאת, אם נראה אותם ככל גדלותם המוסרית ותפארתם האנושית, ככל מלוא תכונתם ועמק הרגשתם. עתה אחרי אשר המשורר לא הראה לנו את כל אלה יכולים דבריהם הנשגבים של הנביאים להראות בעינינו כניב-שפתים יפה וכמקסם-חלק, יש דברים שרב כחם להציל את נפשנו מן היאוש ולהאיר כחשכיה אם נדע כי אמרם, איך ובאיזה מעמד נאמרו ומה קדם להם. יש דברים נשגבים, אשר כל כחם הוא בקצורם, והמשורר שלנו מחליש לפעמים את הרושם העז של דבריו נביאינו הקצרים, — הכוללים לפעמים השקפה שלמה, עולם מלא במלים מועטות, — על ידי עתרת דבריו ושפעת צבעיו. הברק ואור את עמקי התהומות ואת ראשי ההרים ברגע אחד, אם בשיחות חולין, כל יתר

כנטול רמ"ו, על אחת כמה וכמה בשיר ומליצה, וכשם שקצץ משוררנו בקוים המתארים את תכונת נפש נביאינו וגבורינו התנ"כיים כך פור יתר על המדה הראויה "ניבים נאווים", ויבשם את הבשם, המליצות היפות אשר שם משוררנו בפי נביאינו במדה גדושה הן מהרברים אשר רבויים בודאי רע. אולם, יוכל זהות, כי המדה אשר היא גדושה בעיני מחוקה היא בעיני אחרים, לא אתוכח אתם, כבר מלתי אמורה: אנכי מדבר על הרושם שעושים שירי פרוג עלי. משוררנו העברי יל"ג אומר בהקדמתו, "לכל שיריו": "השיר דומה למן שאכלו אבותינו במדבר, שלא היו לועסים אותו בשנים... כי מעצמו היה נבלע באברים וכל טעם שאדם רוצה לטעום בו טועם". אנכי הייתי מתקן את הדברים האחרונים ואומר: לא שאדם רוצה, כי אם שאדם יכול, מוכשר ומסוגל על פי תכונתו הפיזית, השכלתו והתפתחותו הרוחנית, לטעום בו, בשיר, הוא טועם.

פרוג ידע לספר את האגדה העברית כאמן נעלה. הוא מספרה בניעומות רבה וכן מיוחד, גם בעני ועצמה. תמונותיו כתיארות בצבעים דשנים וחמים, אולם אל תבקשו בהן את נשמת האגדה וסוד יצירתה, כי לשוא יהיה עמלבם. משוררנו הוא רק "קורא הדרות", אבל לא צופה הדרות.

שירתו של פרוג עושה עלי עוד היום רושם חזק; האגדות המסופרות בפיו נעימות וחכיבות עלי אלפי פעמים יותר משירי פושקין במקצוע זה אשר קראם בשם Простонародные сказки. אין אני חפץ להגיד בזה כי כשרונו של פרוג גדול וחזק מכשרונו הפיזי של פושקין, אשר השפעתו העצומה על משוררנו נכרת כרבים משיריו של זה האחרון; אבל חפץ אני להגיד כי המסורה העברית, האגדות אשר שמעתי בילדותי מפי הורי ומלמדי, השירים אשר שמעה אזני מבני גילי, ברחובי, בחדרי, בכית חפלתי הם הם הכשירו את הישי, את דמיוני, — וגם את דמיונכם, קוראים נכבדים, — לקבל אותה ההתפעלות העצומה והמיוחדת שאנו מתפעלים משירי פרוג, בשעה שהוא מספר לנו בשפתו היפה והנשגבה את אגדותינו. בקסם שעל פיו הוא מעורר את העולם הנרדם בנו. ומטעם זה אין אני מרמה את פרוג למשוררי העמים הגדולים, יען כי בעיני אני יקר לו פרוג מפושקין, שולר, מוסיקה הצרפתי ושלי האנגלי. בשעה שאנכי קורא את שירי פרוג הנני מאמין כסתר לבבי — ומי מכם הקוראים לא יאמין כזאת — כי גם אני פיטן ומשורר הנני, פרוג יודע רק לתאר בצבעים יותר בהירים ובלוטים את אותן התמונות החיות בדמיוני מימי ילדותי, ואולי אשמה בזה עצלות מחשבתי, יען כי פרוג לא ידורש ממני את הכשרון לקבל בלבבי עולם חדש ולהאזין לקולות חדשים היוצאים מספירות רחוקות. מספרים כי כאשר שמעה אמו של רובינשטיין בפעם הראשונה את שירת המכבים שלו קראה בהתלהבות: "הלא זאת היא השורה אשר שרתי באונך בני, בשעה שהייתי טקלעך בעריסתך!" מי מאתנו לא קרא פעמים רבות בקראו את שירי פרוג: הלא זאת היא שירת עריסתי, ושירה זו לא נשמע כפי משוררי העמים,

יהיו מי שיהיו. שירת „כל נדרי“ מעוררת בי עוד היום הרבה יתר רגשות משירת וַגְנִיר .

שירי פרוג לא יביאו סערה גדולה בלבבי, לא יעלוני שמים ולא יורדוני תהומות, לא יביאו מהפכה ברוחי ולא יעשירו את עולמי הפנימי באוצרות חדשים. המה גם לא יביאו לי בשורה חדשה מתקופה רחוקה ממני; אבל המה יביאוני על כנפיהם הרכות והחמות אל בית אבי וחדר הורתי והמה מחכמים עלי את קני ופנתי השלוה והעצובה, בשעה שרוח חזק „מפרק הרים ומשבר סלעים“ ומוסדי הארץ והשמים יחוגו, ינועו...

משוררנו יזואף בכל כח בת שירתו לאור, לחפש, לצדק עולמים, לאמת ולשלום העמים; הר געגועיו אלה ישמע בעז ובהדר ברוב שיריו. רק המשורר של העם אשר ישב דורות לאין ספרות בחשך ובתוך חרדת עולמים יצמא במדה כל כך מרובה לאור, לחפש ולכניחה.

בתקול מנהמת ברוב שירי משוררנו: „שֵׁא הִלָּאָה אֶת נַפְשִׁי לַמֶּרְחָקִי אֲזָרָה.“ את שאיפתו העצומה לאור ולחפש הכיע המשורר בכל תקף ונגה בשירו הנוסד על הפסוק „שמש בנבעין דום!“ המשורר קירא בכח:

בַּק אֲזָרָה, תָּנוּ אֲזָרָה! .. אֲזוּ לְחֶם הַתַּיִם
נִבְלָה בְּנִבְרָה, בְּתֵל וּמַעֲרָה;
אֲזוּ נְקוּם, נִתְנַעַר וַיִּתְּקוּ בְּנַפְסִים,
אֲזוּ נִשְׁבַּח כָּל עַמֵּל, כָּל צָרָה.
יִמְעֵלָה וַיִּמְעֵלָה מִשִּׁמְךָ הַבְּקָא
הַתְרוּבִים בְּנִשְׁר חַיִּים נִבְרָה...
בַּק רְצוֹן שִׁבְעִינִי, בַּק חֶפֶשׁ וַרְוָחָה,
בַּק אֲזָרָה תָּנוּ לָנוּ, תָּנוּ אֲזָרָה!!!

(צד 38, 39).

המשורר מקוה ושואף לאור אשר יבוא ויזרח מחוץ. הוא מקוה ושואף לממשלת הצדק הכללי, אך לא יקוה ולא ישאף לתחית עמו. העבר כבר נשלם בעיניו. בת-שירתו לא תעורנו לתחיה לאומית. הוא גם לא יאמין בה. בהשיר „שבר-עולמים“ לתשעה-באב יראה פרוג לפנינו בכל יאוש-הלאומי הקר. אמנם כשירו „ליראומרים“ יבוע המשורר את תקותו, כי

יָקוּם וְעֵלָה בְּקִבְרֹת עוֹלָמִים
וַנִּלְד הַזֶּר חֲדָשׁ, מִלֵּא כֶּחַ עוֹלָמִים!...

(צד 56).

אבל קול תקוה כזה הוא בודד וחלש בשירי פרוג, כי אין כחו גדול

אלא בשעה שהוא בוכה על קבריוזאבות . לפעמים רחוקות יראה המשורר כמוכיר
עון, לא מפני שהוא חפץ להיות כזאת, כי אם יען מפני שהוא משורר אמתי,
והמשורר האמתי הוא כנביא, שהוא מוסר ומוכיח לפעמים למרות רצונו. מה
נמרצים דברי המשורר:

שם נביא פֶּנֶר לְאַזְנוֹי...
וְקִרְבָּה הָעֵת – בָּה עֲמֵנו
– הֵבֵן הַשׁוֹכֵחַ הוֹרְתוֹ –
לֹא יָבִין גַּם מְלֵה מִשְׁפָּתוֹ.
שֶׁפֶת קָדְשׁוֹ, בָּה כְּתוּבָה תוֹרְתוֹ...
הִזִּי שִׁישׁוֹ וְשִׁמְחוֹ, הַצָּרִים,
הַלְעִיבוּ בְּשִׁבּוּיָם, אַפְרִים,
הָרִיקוּ הַיּוֹן כְּגִבְלֵ! –
מֵאַחֲרֵי הַחֲזוֹת בְּבִבְלָ
שְׁשָׁמָה בְּנֵי צִיּוֹן הִדְחוּ
בְּבָר בְּבָר שִׁירֵי קִדְשׁ נִשְׁכְּחוּ...
הַרְנִינָה, הָאוֹיֵב, הַשִּׁירָה!

(„אחרי קרא בנביאים צר" 80).

שירו הקטן Легенда о чаше (,,הכוס" בתרגומו המוצלח של י. קפלן)
הוא פנינה יקרה בור השירה. תכן השיר הוא אחת האגדות של עמנו, המצויות
במספר רב מאד בספרי התלמודים והמדרשים, המלאות אבני-חן בלתי מלוטשות.
גם הדמיון היותר חזק של המשורר לא יבדה מלבנו אגדות כל כך יפות, כל
כך עשירות ופיוטיות, כאשר יולידן העם. המסכת להשיר הזה היתה נתונה
למשוררנו מאת העם-המשורר, והוא רקם עליה פרחי היפים והחיים, פשיטות,
תמימותו וקסמו של השיר הזה הם נפלאים כמינם. אלו כתב פרוג רק את השיר
הקטן הזה הייתי מעטרהו בכתר-משורר, אבל מדוע כתב המשורר בשנים
האחרונות עוד שירים אחרים, אחרים לגמרי?
מדוע?

אבל הן לא על פרוג של השנים האחרונות הגני מדבר הפעם, כי אם
על פרוג משורר-הנביאים והאגדות הלאומיות, על פרוג הצעיר.
בשירו Дѣти земли („ילדי-אדמה") התרוממה בת-שירתו ביפיה וכחה
עד מרום קצה. האגדה הנפלאה הזאת כאלו חתה דורות רבים למשורר כפרוג.
פרוג לא יצא כשירו זה מגכול האגדה-הלאומית, הוא עשה נפלאות כגבולה עצמו.
אולם כמה שאני אוהב את שירי-פרוג אין בכחי לקרוא בהם זמן רב,
כי המשורר מלאך את חושי בעז ניבו ובנפץ מכטאיו העצומים הבאים תכופים
וסמוכים זה אחר זה. השחוק הקל וההתול המר יחסרו לו, אינם שפתו נמרצה,

עשירה וצחה מאד, כשקלו וחרויו — זמרה נעימה; אולם לו יחסר העוז, הכח לבטא רגש או רעיון בכבטא אחד.

בספר קינותיו (Элегія) יראה לפנינו המשורר בעצם תוגתו. בתארו את ענות עמו או כגמתו להועיל לו צנועה מאד. הוא חפץ למחות רק דמעה אחת מעל פני אומתו האומללה או לקלוע עלה פרח אחר לתוך עטרת קוציה. המשורר יודע מה אמלל ומה חדל הוא. בשירו „באביב“ (Весною) יתאר בצבעים שחורים גנוראים את גורלו, גורל המשורר העברי:

בְּאֶרֶץ חַתִּים לִי שָׁנִים חֲבָלִים :
צָפוּאִין לַחֶפֶשׁ — וְנַחֲלַת הַכְּבָלִים...
קוֹל שִׁירִים כִּה רַבִּים בְּלִבִּי וְלִיגוֹ,
אֶךְ שִׁירָה בַּק אֶתְּת מִיִּתְרִי וְכִיגוֹ,
כֹּל מְלֶה וּמְלֶה כִּה טְבוּלָה בְּשַׁחַת
בְּנֶעַם וּבְמִכְאִיב וּדְאָבָה נִצַּחַת... .

(צד 240).

אולם ביתר תקף ויתר אמת האר המשורר את תכונת בת שירתו, מרירות נפשו ויאישו הנורא בשירו „כני דורות ראשונים השרים“ (Израиловъ былыхъ временахъ) המשורר רואה בחזון רוחו את תמונות משוררינו של דורות עברו. הוא קורא את פרי רוחם אשר חותם האל-מות טבוע בו ונפשו תמלא יגון אין קץ. הוא שואל: היש עם בתבל אשר שפתו היא אנחתו, תפלתו — בכיה מרה, חזון-רוחו — כאב נעכר ושירתו — קינתו? היש משורר בתבל אשר לא שתה אף פעם אחת ככוס-הנצחון, אשר לא שר אף שיר אחד משמח-לב? אמנם כל עם זעם ראה ישנות עמל ותלאה וגם משורריהם עשו מספד תמרורים, אך כל אחד מהם ראה, כי אור החפשי והאשר הולך וזורח לארצם כשחר מרחוק. אך לשוא בקש עם בתבל אשר ישוה לעמו בצרותיו ומצוקותיו, לשוא בקש משורר אשר כנורו ישמיע הר אנחת יגונו העטוק. הוא מצא משורר אשר ירו נאורה בנגזרה, משורר אשר מחרשת, לחפור בה שדה זרע, בידו בעוד אשר הוא, משוררנו העברי, מעדר בירו לחפור בו קברים. זממה עוים דבריו בסוף השיר:

וּבְיָדִי — בַּק לְפִיד עַל גְּלִי מִשְׁוֹאֵת,
וּמַעְדֵר, הֵה, מַעְדֵר לְקַבְרִים!...
לְכֶה קַבְרִים חֲפֹז, וְחֲפֹז בְּלִי-הַפְגֹזת,
חֲוִיזוֹת לֹא-בְאִים כִּלְבֶּה הַסִּירָה,
הַכְּחוֹת הַרְפִּיזִים, הַמְּזוֹמֹת הַנְּמִוְגוֹת, —

לְנֶצַח בְּטָמוֹן הַכְּתִירָה! ...
 הוּי, לַיְלָה בְּלִי בְקָר ... בְּלִי מִרְפָּא תְּכָלִים ...
 רַק בְּכֹה, רַק זָעַק, רַק שְׁבָרִים עַל שְׁבָרִים ...
 הוּי, קָשִׁים וְכָרִים לָךְ נִפְלוּ תְּכָלִים,
 מִשְׁנָרֵר — הוֹפֵר הַקְּבָרִים! ...

(צ"ד 149, 150)

המשורר-הקברן לא יראה וגם לא יחוש כי על יד הקברים אשר הוא הופר עומדת עריסת עתידותינו. המשורר רואה רק את בקעת העצמות היבשות, ולא את הרוח המרחף עליהן; לכן ישמע משיריו קול גדול: „אברה תקותנו נגזרנו לנו!“ משוררנו רואה את שרידי העבר, חורבן ההוה, אבל לא את אבן הפנה לכנין העתיד. הוא רואה את החרוילים על אדמת ישראל ולא את הנטעים החדשים, הנעמנים והחוקים. משורר חוזה ישמע לא רק את הקול השובר ארזים, כי אם גם את קול להישת הרוחות, אשר ככנפיהן צורו זרע חדש להפרות ארץ שוממה.

ואחרי אשר אין עתיד למשוררנו, לכן תלווה תוגתו בכל אשר ילך ויפנה, אם בעיר או ביער, בהמית הנחלים ובשאון עליונים ישמע רק אנחות ואנקות. בכל אשר הוא רואה יראה רק דמעות, דמעות אהיו יושבי חשך. קול יאושו פולח לב וכליות:

הַתְּשַׁמֵּעַ הַתְּשַׁמֵּעַ אֶת קוֹל הַנְּחִישָׁתִים?
 אֲחִינוּ! הַתְּרָאָה מִצְדָּהֶלֶת אוֹיְבֵינוּ? ...

(* החרוזים האחרונים יזכירוני חרוזים אחרים כשיר „בעלות השחר“ של משוררנו העברי י. ל. גורדון אשר גם הוא שר בסגנון זה:

מְנִי אֲזוּ לֹא אֲשִׁיר שִׁמְחָה וְנִחַת,
 לֹא אֶקְוֶ לְאוֹר, לֹא אוֹחִיל לַחֲפֹשׁ
 אֲשִׁיר יוֹם מָר, אֲשִׁיר עֲבָדוֹת נִצַּחַת

מְנִי אֲזוּ בַת שִׁירֵי שְׁחֻרְרָה קְעוֹרֵב
 אֵלֶּה פִּיהָ מְלֹא וּלְשׁוֹנָהּ קִינִית

הַנַּח לִי! לֹא מִשְׁנָרֵר כִּי מְקוֹנֵן הַגִּי.

שני המשוררים האלה מתנבאים בסגנון אחד יען כי הם רואים את ההוה ולא יחושו את העתיד.

הָהָה, מְגוֹר בְּסָבִיב... מוֹעֶקֶת מְתַנְנִים,
 נִאֲפְלָה נִצַּחַת כְּכֹל עֲבָרְנוּ...
 הַדְרָךְ מֵה נֹרָא,
 אִין קָרְנוּ, אִין אֲזָרָה!...
 הוּי, מְדוּעַ הַפְּכֶתֶם שִׁירְתִי לְמֵאֲרָה!...?
 (צד 216).

היש לך יאוש יותר גדול מזה? ואיך לא יתיאש משוררנו, אם הוא רואה בקרב עמו רק עבדות והכנעה, רפיון ידים, מרך לב וחשך על פני תהום הצרות, חשך אשר רוח אלהים לא ירחף עליו. המשורר יודע כי שירתו מלאה "קנינים זהגה והוי", ולא שמח מעולם את לבב אחיו בשירה עליזה ומלאה שמחת החיים, אם של ההוה או של העתיד, לכן יבקש סליחה מעמו, בסוף שירו העצוב Дядушкины Сказки, על אשר יוסיף יגון על יגונו:
 הוּי סְלַחִי לִי!... לְמֵרָאָה קְצוֹקוֹת הַשַּׁחַת,
 כָּל חָלִי וּבִדְרוּה, בְּס רִיחָךְ הַבְּלָה,
 שְׁיָרָה עֲלֵיזָה עֲרָנָה אַף אַחַת
 לְךָ עוֹד לֹא שִׁירְתִי, — בַּת עֲסִי אִמְלֶלָה — ...
 (צד 214)

המשורר הגדול, המשורר החווה הוא איש שרוחו כהיר ושלו גם בתוך העצב, גם בתיך החורבן והשכמוץ, הצרות והמצוקות אשר סביבו. המשורר המושל ברוחות האנשים הוא קודם כל מושל ברוחו הוא. המשורר הגדול הוא שוחק ובוכה, מהתל ומנחם, ברוח שירתו ימית וברוח שירתו יהיה. הוא מחריב ובורא כהטבע עצמה אשר הוא נורה. פרוג הוא משורר "שראשו מקור דמעה", ואין השכינה שורה עליו אלא הוקא מתוך עצבות. רק בעת אשר הרמעות תתפרצנה מעיניו — ישור:

רַק רָגְו עַת אֲשַׁבַּע וְנַפְשִׁי נִרְעָשָׁה
 — לְכָלִי הַתְּנַפֵּחַ — אֲשִׁירָה...
 (צד 160).

שירה מתוך דמעות, דמעות מתוך שירה — מה נורא הרבר! אני מבקש כוס תנחומים, והוא משקני כוס היאוש. המעט לי היאוש אשר בחיים! משוררנו לא עשה את הבכיה לאומנות שלו. מטבעו אולוי אינגו "בעל בכי" כלל; אבל מימי ילדותו, יאמר המשורר, שמע רק אנהות, ראה רק קברים, "ומלאך רע" יתיצב לפניו גם בעת אשר ישכח הצרות אשר יקונן עליהן. גם בעת אשר יחמוץ לשיר על האשר, על האהבה, או לשעשע את נפשו בחזיונות

נעימים ותמימים, או יקונן על העבדות המרה, והדמעות יורדות מעיניו למרות
הפצו ורצינו. ואם „המלאך הרע“ יאמר לפעמים שירה, גם אז ישמע בה רק
קול זעקה ויללה:

כִּי יִתֵּן לַפְּעָמִים אֶת קוֹלוֹ בְּרִנָּה

וְיִשְׁמַע רַק גְּהִי, מְמַרְרִים וְקִנְיָה... .

(צד 148).

והדמעות הרבות הזוררות מעיני המשורר בלי הפוגה מכסות מלפניהן
את קוי אור החיים החדשים ההולכים ובזקעים את החשך אשר סביבנו, את
החשך אשר גם בחיר משוררנו בשפת רוסיה טובע בו. והחיים החדשים הולכים
ובאים, אם גם בפסיעות דקות מאד, ואני מרגיש את גשימתם וקרבתם.
שירו „המישפט“ (Диспутъ) מסופר באופן יפה, אולם החצי האחרון מקוצר
וחלש מאד. במקום שפרוג לא יתרום מעל חוגו, במקום שהוא מציר לנו
תמונות פשוטות שם נעלה ונפלא הוא, כשורר מספר פשוט וחס כמוהו לא
היה לנו עוד גם בשפת עבר, כמה אמת פיוטית יש בשירו „רבי אמנון“, אף
כי מצד הפסיכולוגיה שלו יש בו שגיאות גסות והאריכות היתרה במקומות רבים
מחלישה את הרושם העז. בהשיר „הראיון האחרון“ (Последнее Свиданіе)
עוברים לפנינו במחזה גאון ישראל, צבי הארץ, מפלת האומה, צניעותה של
בת ישראל, אימת הגולה, זמיר עריצים, מצהלות האויב — התרוצצותן של שני
עולמות רחוקים ושונים זה מזה בתכלית הרחוק והשנוי; אבל דבר מה יחסר
בו, והוא הסקירה הנפשית. משוררנו לא יראה ללבב, להחררים הנסתרים שבלב.
עוד זאת, פרוג משתמש, בשירו העלילה, במכשירי הפיוט הישנים והוא רוצה
לפעול על נפשי ולכבי באמצעים נסים, ואזני כבר הסכינה לקילות יותר יפים,
ועיניו — לצבעים יותר דקים.

הנני קורא את שירי פרוג הגדולים והקטנים, שירי ההגיון ושירי העלילה
והנני מבקש בהם את נפש המשורר, את פרוג בעצמו.
אבקשהו ולא אמצאהו.

שירת העם מדברת מתוך גרונו של משוררנו; אולם את יחסו הוא
להאמונה, להאהבה, להטבע, להאדם — את כל זה אין אני מוצא בשיריו.
פרוג משורר על תורבן־האומה, אולם את החורבן של נפשו הוא אין אני רואה.
משוררנו זה הוא רק הד אנתת העם ונאקותיו. המשוררים־החזויים של העמים
הגדולים הטביעו תמיד את חותמם על רוה־אומתם או גם על תקופתם. ולפעמים
גם על התקופות הבאות אחריה. אולם לפרוג אין כל חותם מיוחד. יכול אני
לבכות אתו ולהאנה בחברתי עד התעלפות; אבל אין אני יכול לחדור בעזרתו

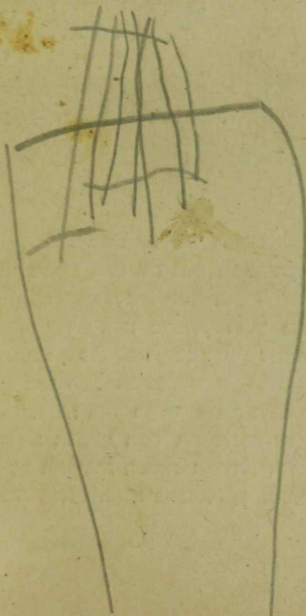
אל מחבואי נפש אונתי לא בעבר, אף לא בהוה ומכל שכן בעתיד.
 חביב עלי פרוג כנפשי רק בשעה שהנני שומע מפיו את שיחות אבוי
 זקני, אמירוקנתי, ספורי מלמדי ואגדות עמי; אבל בשעה שכתנבר בי חלק
 נשמתי האנושי, הכללי, בשעה שעיני צופיות למרחוק, לעתיד — אז לא
 טשוררי ולא נביאי הוא...

כפי פרוג שמענו את השירה הישנה, שירת העבר, והשירה החדשה
 שאליה אנחנו מחכים, שאליה אנהנו צמאים — גם היא בוא תבוא, וכטל תחיה
 תחיה את עצמותינו היבשות. ואת השירה החדשה הזאת נשמע בשפת עבר,
 בשפת נביאינו וחזונו.

והמטורר החדש, נביא העתיד, הנני אומר לכם, בוא ובוא! אני
 מרגיש את נשימתו, קרבת היותו, ואולי כבר הנהו מתהלך בקרב העם, ועוד
 מעט ונשמע את קול טשוררנו-גואלנו.

ברלין.

ה. בריינין.

תולדות שלמה מימון

כתובות בירי עצמו בשפת אשכנז.

(עם המונתו).

תרגם לעברית על ידי

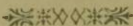
י. ח. מביוב.

חלק ראשון.

ספר שני.

הוצאת „תושיה“.

ווארשא. תרנ"ט.

בדפוס מ. י. האלמער ושותפו, גאלעווקי 7.

ТОЛДОТЪ ШЛОМО МАЙМОНЪ

т. е.

Автобіографія Соломона Маймона.

Перевелъ съ нѣмецкаго

И. ТАВЬЕВЪ.

Часть первая. Книга II.

Изданіе „ТУШІЯ“.

ВАРШАВА. 1898.

Тивографія М. И. Гальтера и Комп., Налевка 7.

Дозволено Цензурою.
Варшава, 5 Января 1899 г.

י.ד.

אני לומר הכמת ה"קבלה" ולסוף אני נעשה רוצא.

"קבלה" בהוראתה הרחבה פירושה "מסרה", ובשם זה קוראים גם לתורה שבעל-פה (שנמסרה למשה מפי הגבורה) וגם ל"מדות" שהתורה נדרשת בהן. ובהוראה יותר טוגבלת גהן שם "קבלה" לחכמת הנסתר שנמסרה בעל-פה מדור דור. יש קבלה למורית, ויש "קבלה מעשית". הראשונה כוללת את הלמודים ממהותו של ה', ממדותיו המרומזות בשמות הקדושים, מבריאת העולם ע"י צמצום שלמותו הבלתי תכליתית, ומיחס הנמצאים אל עצמותו הנעלה. והקבלה המעשית תלמד להשתמש בשמות הקדש למעשה, לפעול על ידם על הנמצאים שבטבע ולהטותם לחפצנו.

יש לשער כי בתחלה היתה ה"קבלה" רק מין פסיכולוגיה, פיזיקה, תורת המדות, וכו', שנלבשו ע"י אותות וסמלים במשלים ואלגוריות אשר כונתם הנסתרה היו מגלים רק ליחודי סגולה המוכשרים להבינה. ואולם ברבות הימים נעלמה ואכרה ממנו הכונה הנסתרה, ולא נשארו אלא האותות והסמלים, שנחשבו אחר כך לאותו הדבר שעליו הם רומזים. אמנם ירעו האנשים כי באותות האלה צפונה איוו כונה ורמוז, אבל יען כי נכצרה מהם לחשוף את הכונה האמתית שאכרה ברבות הימים, לכן שלחו רסן טעל דמיונם, ויחתרו למצא כונות חדשות, איש איש כיד דמיונו הטובה עליו — עד כי לאחרונה היו המקובלים למין אנשים הסתהו לליים בשכלם, וה"קבלה" היתה למין חכמה מסודרת הנוסדה על שגעונות ודמיונות-עתועים. ואולם ההבטחה שהבטיחו לתלמידיהם כי בעזרת הקבלה יחוללו נפלאות וכי עו בידה לשרד את מערכות הטבע; גם הסגנון הנמליץ והמלא התפעלות והדרת קדש, של הקבלה, — כל אלה הועילו לפעול פעולה עצומה על אנשים הנוטים להזיה, וביחוד על אלה

אשר שכלם לא הואר באור המדעים והפלוסופיה האמתית .
המקור הראשי ללמוד הקבלה , הוא ספר ה"זוהר" (הכתוב
בסגנון נמלץ בשפת ארמית-סורית) , וכל יתר ספרי הקבלה יוכלו
להחשב רק כפרושים להזוהר או כלקוטים ממנו .

יש שהי שמת ראשיות ב"קבלה" : שמת ר' משה קורדובירו
ושמת ר' יצחק לוריא (האר"י) . הראשונה היא יותר "חמרית"
מהשניה , כלומר היא קרובה יותר אל השכל . והשניה היא "צורתית"
(פורמלית) יותר מהראשונה , כלומר היא משוכללת יותר בכנין
שיטתה . המקובלים החדשים מבכרים את שמת האר"י על שמת
הרמ"ק , יען כי הם חושבים לקבלה אמתית רק את הדברים
שאינם מובנים ושאיין בהם כל תבונה . הספר הכי נכבד
של הרמ"ק הוא ה"פרדס" ("פרדס רמונים") . ואולם מהאר"י אין
לנו ספר שלם . אבל תלמידו , ר' חיים ויטאל , חבר ספר גדול
הנקרא "עץ חיים" ובו באר ברחבה את שמת רבו . הספר הזה
קדוש ונערץ כל כך בעיני היהודים , עד שאסרו להדפיסו מפני
קדושתו . כמוכן ישרה בעיני תורת הרמ"ק יותר מתורת האר"י ,
אבל נותרתי לגלות דעתי זו ברבים .

אחרי הדרוש הקצר הזה על הקבלה בכלל , הנני שב אל
ספורי . — בעת ההיא נודע לי כי ה"מגיד" אשר במקום טגורי
הוא מקובל , ובכך השתדלתי להתודע אליו למען השג חפצי ,
ואבחר לי מקום בבה"כ סמוך למקום המגיד , ויהי בראותי כי
אחרי התפלה הוא קורא בספר קטן ואח"כ הוא מסתירו ב"עמודו"
מעיני הרואים , ותכל נפשי לדעת מה הספר הפלאי הזה . ובאשר
יצא המגיד מבה"כ ללכת לביתו הוצאתי בלאט את הספר ממקום
מחבואו , ואפתחתי וארא והנה ספר קבלה . או שמתו את הספר
בצלחתי , ואחבא באחת הפנות בבה"כ , וכאשר הלכו כל המתפללים
לביתם ובה"כ נסגר , יצאתי ממחבואי ואחל לקרוא בספר הנכסף .
באות נפש ובעיון גדול קראתי בספר הזה זמן רב , עד אשר בא
השמש לפתוח את דלתי בהכ"נ להפלת המנחה — אז זכרתי כי
עוד לא אכלתי טאומה כל היום .

"שערי קדושה" — זה שם הספר הקטן שככה לבבני , והוא
מכיל בקצרה (אחרי נכוי ההיות והבלי השוא) את ראשי היסודות

של הורת הפסיכולוגיה. בספר הזה נהגתי כמנהג ר' מאיר עם "אחר" מורהו: רמון מצאתי, תוכו אכלתי, וקליפתו זרקתי. במשך ימים אחדים למדתי את כל הספר. אבל תחת להשקיט תשוקתי, הגדיל עוד הספר הזה את שלהבת חשקי, ונפשי ערנה לקרא עוד ספרים רבים טמין זה. אפס כי בגדל בישנותי לא ערבתי לבי להביע חפצי כמו פי להמגיד המקובל, לכן נועצתי בלבי לשפוך לפניו את לבי במכתב ולבקשו לחנני ולהשאילני ספרי קבלה.

מכתבי עשה את אשר חפצתי. המגיד ענני גם הוא במכתב, אשר בו הלל מאד את תשוקתי לחכמת הנסתר ויבטיחני כי התשוקה הזאת, המתגברת על כל המכשולים, סימן טובהק הוא כי שרש נשמתו הוא מעולם האצילות, תחת אשר נשמת הלמדנים הפשוטים היא מעולם היצירה. לכן נתן לי הבטחתו לתמכני בספרים ככל אשר יהי לאל ידו. אבל יען כי הוא בעצמו עסק בתמידות בחכמת הקבלה, וספריו היו נחוצים לו בכל עת, לכן הציע לפני לבוא אל ביתו ולקרא בספריו ככל אות נפשי.

בשמחה רבה ובתודה גדולה קבלתי את הצעת המגיד, וכמעט יומם ולילה ישבתי בביתו ואהגה בספרי קבלה. — אבל ברבות הימים היו בקורי התמידים והממושכים למפגע להמגיד. כי הוא לקח לו בעת ההיא אשה חדשה, יפה וצעירה לימים; ואחרי אשר מעונו הדל הכיל רק חדר אחד, אשר היה גם חדר האכל, גם חדר הספרים וגם חדר המשכב, ואשר בו הגיתי ב"קבלה" כל הלילות, לכן קרה לפעמים כי "הפשטת הגשמיות" שלי היתה לשטן לה"גשמיות" של המגיד... על כן החל לשית עצות בנפשו איך להחליץ מהמקובל המתלמד, בדרך כבוד, ובאחד הימים אמר אלי: "הנני רואה כי טרח גדול הוא לך לבלות את כל עתך מחוץ לביתך, בשביל הספרים. לכן אני נוהן לך רשות לקחת אתך את הספרים, אחד אחד, ולהגות בהם בביתך ברוחה ובאין מפריע.

העצה הזאת ישרה, כמובן, גם בעיני. ובכן לקחתי את ספריו, אחד אחד, אל ביתי, ואשקוד עליהם בעיון גדול זמן רב,

עד אשר נדמה לי כי כבר צפנתי בלבי את כל חכמת הקבלה .
 ואף גם זאת, כי לא הסתפקתי ביריעת הקבלה וכל שמותיה
 השונות, כי אם השתדלתי להשתמש בה גם בלמוד התורה
 הנגלית, בדרך המקובלים. לא היה מקום בתנ"ך ובספרי התלמוד
 שלא הצליח לי לבארו, על נקלה, בדרך הסוד, עפ"י עקרי
 חכמת הקבלה הידועים לי, ובדבר הזה היה לי הספר „שערי
 אורה" לעזרה גדולה. בספר הזה הובאו במספר כל השמות והכנויים
 של „עשר הספירות", באופן כי כל „ספירה" תכונה במאה שמות
 ויותר. בעזרת הספר הזה נקל לי למצא בכל טלה בתנ"ך
 ובכל מאמר בתלמוד שם כנוי של איזו ספירה, ולבאר אח"כ
 את כל הפסוק או המאמר בדרך הסוד, עפ"י צדופי השמות.
 למשל, הספר הלז הורני כי שם הוי"ה הוא כנוי לשש הספירות
 העליונות והוא רומז לבחינת דוכרא שבאלהות; והמלה „כה"
 רומזה ל„שכינה", ר"ל לבחינת נוקבא שבאלהות; והמלה „אמר"
 רומזה להודווגות — ובכן יצא לי מזה כי פירוש המלות „כה אמר
 ה'" הוא: השכינה נודווגה לבעלה. וזה סוד עמוק. וכן בארתי
 לי מקראות הרבה בתנ"ך, עד כי שכחתי לגמרי את פירושם
 הפשוט. — ובאמת מי ישים טעצור להויות הדמיון, אם השכל
 לא ימשל בו?!

ואולם כ„קבלה מעשית" לא הצלחתי כל כך. ובשמעי כי
 המגיד הוא אומן גדול במלכה זו, וביחוד הוא יודע את הסגולה
 להיות „רואה ואינו נראה" (הוא לא הגיד זאת בפרהסיא,
 אבל בסוד גלה את דבר יכלתו זו לכל איש ואיש), — נכסף
 נכספתי מאד ללמוד את האוטנות הזאת, למען אוכל להתעלל
 בחברי הנערים בהעלולי זדון מבלי אשר אתפש בכף, וביחוד
 קויתי כי הסגולה הנפלאה הזאת תהי לי לישועה גדולה כנגד
 הותנתי. — ובכן התחננתי אל המגיד ללמדני את יכלתו זו,
 באמרי לו כי כונתי בזה רק לעשות טובות ולמנוע מרע. והמגיד
 נעתר לי, אבל הגיד לי כי עלי לעשות חכנות רבות: עלי לצום
 שלשה ימים רצופים, ולעשות „יחודים" בכל יום, ועוד כאלה.
 בשטחה עשיתי את כל ההכנות האלה, ואז מסר לי המגיד
 את ה„שם" אשר על ידו אהיה ל„רואה ואינו נראה". תכף אחרי

למדי את ה"שם" רצתי לבית המדרש, ואגש אל אחד מחברי ואתן לו מכת-לחי, בבטחוני כי לא יראה את מכהו. אבל הלז לא טמן ידו בחיקו וישב לי את המכה בנשך ובמרבות. על זאת השתוממתי מאד: איך יכל חברי לראות אותי אחרי אשר עשיתי את ה"השבעה" ככל אשר למדני המגיד?! אך בכל זאת הן יכל להיות כי בפעם הראשונה לא דקדקתי יפה בהשבעת השם ולכן לא עלתה בירי. ובכן גמרתי לנסות את כחי עוד הפעם; אבל הפעם נזהרתי בכל זאת מעשות את הנסיון במכת-לחי, כי אם פשוט נכנסתי לבית המדרש להביט בחברי ולהוכיח אם יראוני גם הם. אבל אך דרכה רגלי על מפתן בהמד"ר ויגש אלי אחד מחברי ויבקשני לבאר לו איזה ענין קשה בתלמוד. או הייתי כאיש נדהם, ואעמוד תחתי בצער גדול כי נכזבה תוחלתי להיות רואה ואינו נראה.

הלכתי אל המגיד ואודיעהו כי נסיונותי לא עלו יפה. והלז לא ידע בשת ויען במנוחה שלמה: "אם עשית ככל אשר צויתך זככל ואת לא עלה נסיונך יפה, אות הוא כי אינך מוכשר להיות רואה ואינו נראה". ובכן נטל עלי להואש מתקותי זו, שככה התחבבה עלי.

ועוד תוחלת אחרת נכזבה לי בעת ההיא. בהקדמת ספר "רויאל המלאך" מצאתי כתוב כי האיש אשר יחזיק את הספר הקדוש הוזה בכיתו מוכמח הוא שלא תשלוט האש בכיתו. והנה לא עברו ימים מועטים והצא אש מבית שכני ותאכל גם את ביתי, וגם "המלאך רויאל" עלה באש השמימה.

העסק בספרות הקבלה לא נתן לי תאותי, ולא השביעני דצון. ואולם לאט לאט נוכחתי כי בחכמת הקבלה (אם רק ראוי לתת לה את השם "חכמה") יש באמת, "סודות": סודות הטבע העמופים במשלים ואלגינוריות; ולכן השתדלתי לחדור אל רוחה ולחשוף את מצפונה. ואף כי ידיעתי בחכמות בכלל היתה דלה מאד בעת ההיא, בכ"ז הצלחתי, ע"י חקירה עיונית, לגלות אחרים ממסתרי הטבע הצפונים בחכמת הנסתר הזאת, וביחוד את סוד בריאת העולם לפי דעת המקובלים.

ספרי המקובלים מתארים את סדר בריאת העולם במליצות

חירות כאלה: בטרם נברא העולם היה כל מרחב התבל מלא מעצמותו של הקב"ה לברו, וכאשר עלה במחשבה לפני הקב"ה לברוא את העולם כדי שיוכל לגלות אחדות ממדותיו המתיחסות גם לעצמים אחרים זולתו, צמצם את עצמו במרכזו שלמותו הגמורה, ומתוך המרכז הזה שלח אח"כ אל תוך החלל, שנתהוה במרחב ע"י הצמצמותו, עשר, "ספירות" (ענולי זהר העשויים כמעשה האופן בתוך האופן), ומהספירות נאצלו אח"כ, "פרצופים" שונים ומדרגות שונות, עד שנתהוה העולם השפל הזה.

אנכי לא יכלתי להשיג את הדברים האלה כפשוטם (כמו שמאמינים באמת כמעט כל המקובלים). לא יכלתי לצייר בדמיוני כי היה סדר זמנים קודם לבריאת העולם, אחרי שכבר למדני "מורה הנבוכים" כי מציאות הזמן קודם מציאות העולם הוא דבר בלתי אפשר. כמו כן לא יכלתי לצייר בדמיוני כי יש מקום להקב"ה, ולו גם מקום בלתי בעל תכלית. וכמו כן לא נתקבל על לבי שהקב"ה, השלם הגמור, צמצם את שלמותו במרכזו. על כן בארתי לי את פתרון החירות והמליצות הנ"ל באופן כזה: הקב"ה הוא מחויב המציאות קודם לבריאת העולם. לא לפי סדר זמנים, כי אם לפי עצמותו המחויבת. הוא מחויב להיות עלת העלות וסבת הסבות לכל הנמצאים, טפאת עצמותם ומפאת מציאותם. לכן לא יכל העולם להברא מאין, וגם לא מחומר קדום הבלתי הלוי בסבה הראשונה, — כי אם רק העולם נאצל מעצמותו של הקב"ה. ויען כי הנמצאים אינם דומים זה לזה בשלמותם, כי מעלותיהם רמות או שפלות לפי טבעם, לכן אנחנו מחויבים לישער כי עצמותו של הקב"ה צמצמה את עצמה במדרגות שונות בהתהוותם. וכדי שיוכל הצמצום להתדרג למן העצם הבלתי בעל תכלית עד החומר הארצי, לכן עלינו לרמות במחשבתנו את ראשית הצמצום במרכזו (ר"ל בנקודה התחתונה) של העצם הבלתי בעל תכלית. עפ"י הדברים האלה נקל לראות כי הקבלה היא רק שמת שפיינוזה בהרחבת הבאור.

גם את "עשר הספירות" בארתי לי בדרך פלוסופי, כי הן עשר מדות הגיון של אריסטו (שגם אותן כבר ידעתי

מספר „מורה הנבוכים“), כל הכונות הנמצאים אשר בלעדיהן אי אפשר לצייר בדמיוננו שום עצם.

ואולם ע"י הבאורים המושכלים האלה העירותי עלי חמת המקובלים. כי הקבלה היא, לפי דברי המקובלים, חכמה אלהית ולא חכמה אנושית, ולכן כל האומר לבאר את סודותיה עפ"י הטבע ועפ"י השכל הנהו מחלל את כבודה. ובכן נטל עלי לטמון את באורי בחופי ולבלתי גלותם לאיש. ואמנם חברתי חבור גדול בבאור סודות הקבלה, ואת הספר הזה לקחתי אתי בלכתי ברלינה, ועד היום עודנו שמור אתי לזכרון על שאיפת רוח האדם להשתלמות למרות המכשולים אשר על דרכו.

ואולם גם עסקי בבאור סודות הקבלה לא הרגיעו את רוחי; נפשי ערגה לראות את החכמה ערומה, בזהרה הטבעי, ולא בחתולת ערפל של משלים וחידות. — אמנם כבר למדתי קרוא אשכנזית, אם גם ברוחק, אבל איפה אמצא לי ספרי אשכנז במדינת ליטא?

לאשרי נודע לי כי הרב בעיר ש... אשר בנעוריו ישב באשכנז ושם למד את הלשון האשכנזית וגם רכש לו איזו ידיעות כלליות, עודנו הוגה גם עתה (כמוכן בחדרי חררים) בספרי מדע וגם יש לו ספרי אשכנז במספר הגון. ובכן גמרתי ללכת לעיר ש. ולבקש מאת הרב לתת לי ספרים למקרא. זמתי ואקימה. מבלי הגד דבר לבני ביתי, בלי כסף להוצאת הדרך וגם בלי ענלה למסע, נשאתי את רגלי ואלך לעיר ש... והימים ימי החורף. (ואמנם הסכן הסכנתי ללכת ברגלי בדרך רחוקה, ופעם אחת הלכתי ברגלי לעיר וו., דרך שלשים פרסא, בשביל ספר פלוסופי בשפת עבר שחפצתי לראות).

באתי אל הרב ואתחנן אליו לתת לי את שאלתי. הרב השתומם למשמע אוניו, כי זה שלשים ואחת שנה, מיום שובו מאשכנז, לא בא אליו איש בבקשה טמין זה. ברצון גדול עשה הרב את בקשתי ויתן לי ספרים ישנים אחדים בשפת אשכנז; הכי נכבדים בהם היו ספר ישן על תורת הראות (אָפטיק) וספר על חוקי הפיזיקה. מעומק הלב הודיתי להרב על חסרו עמדי, ומבלי התמהמה שמתי את הספרים בצלחתי, ואשא את רגלי ואשוב הביתה בשמחה

רבה כמוצא שלל רב.

הספרים האלה פקחו את עיני, וכמו גלו לי עולם חדש. עתה דמיתי בלבי כי מצאתי את המפתח לכל מסתרי הטבע, אחרי שידעתי איך יתהווה הברק, הרעם, הטל, הגשם וכו'. בנאוה ובגדל לכב הבטתי ממרום ידיעותי על האנשים שאינם יודעים זאת, לענתי למשפטיהם הקדומים ולאמונותיהם הטפלות, ובגדל רחמי עליהם נדרשתי ללא שאלוני להאיר את חשבת שכלם ולצרף את מושגיהם המוטעים, אפס כי הדבר הזה לא הצליח לי תמיד. למשל, פעם אחת התאמצתי להוכיח לאחד הלמדנים, כי הארץ עגולה ככדור וכי רגלי דרי מטה מקבילות אל רגלינו. אך הלמדן שחק על דברי באמרו, כי אם כן נפל יפלו האנשים ההולכים מתחת לרגלינו. או הוריתיו לדעת כי הגופים אינם נופלים אל תוך החלל הריק, כי אם הם נמשכים אל מרכז האדמה, וכי המושגים „מעלה“, „מטה“ הם רק ביחס התרחקות או התקרבות אל אותו המרכז. אך כל זה לא הועיל לי; הלמדן עמד על דעתו כי כל דברי הם דברי שמות.

פעם אחרת הלכתי לטייל עם אחרים מחברי. וארא והנה עז באה לקראתנו, ואקרב אל העז ואך אותה במקל אשר בידי. חברי הוכיחו על פני את אכזריותי זו. ואולם אנכי ענית: איזו אכזריות יש בזה? התדמו כי העז חשה ומרגישה מכאוב בהכותי אותה? הם מלהזכיר! „העז היא רק סבונה“ (כי כן הורני ספר הפיזיקה, אשר מחברו הלך בשמת דקרט). או מלאו חברי צחוק פיהם, ויאמרו: „אבל הלא אוניך שמעו את צעקת העז, אשר צעקה ממכאובה.“ על זאת עניתי במנוחה: אמנם צעקה העז, אבל הן גם התוף משמיע קול בהכותכם עליו.“ — חברי השתוממו למשמע אונם, ובעוד ימים אחרים עברה השמועה בעיר כי יצאתי מדעתי, אחרי אשר אני מחליט כי העז היא תוף.

בין הספרים, אשר השאילני מיטיבי הרב הנז' אחרי כן, נמצאו גם ספרי רפואה, ובהם ספר-מלים מריציני אשר בו מבארות כל מיני המחלות לסבותיהן, לסמניהן, וגם דרכי רפואתן וסמי המרפא הנחוצים. הספר הזה היה לי לאוצר יקר. שקדתי עליו בעמק העיון, ואדמה בלבי כי הנני מעתה רופא גמור. לכן לא

הסתפקתי ביריעת חכמת הרפואה להלכה, כי אם חפצתי להשתמש בה גם למעשה. ובכן החלתי לבקר חולים, ולפי סמני המחלות וסבותיהן כתבתי את פתקי הרפואות הדרושות להן. כמובן לא עברו בקורי אלה בלי מקרים נלעגים. כאשר הגיד לי החולה רק סמנים אחרים של מחלתו, טהרתי להחליט כי היא היא המחלה הכתובה בספרי, וממילא שערתי כי גם יתר הסמנים שבמחלה זו מחויבים להיות באותו החולה, והיה באמור החולה כי הסמנים האחרים, שאני משער, אינם כלל במחלתו, עמדתי אני על דעתי בקשיות ערף, כי הם מחויבים להיות בה. למשל, אני אומר אל החולה: "הנך חש גם בראשך!" והחולה עונה: "לא! אינני מרגיש כל כאב בראשי!" או אני קורא: "אבל הנך מחויב לחוש בראשך!"

כמובן היו המחלות מתחלפות לי זו בזו, כי כידוע יש סמנים אחרים למחלות שונות. — לאחרונה החלתי גם להכין סמי מרפא בעצמי, עפ"י התכנית הכתובה בספרי. הקורא הנבון יוכל לשער עד כמה עלו יפה הסמים אשר הכינתי. ואולם אחרית הדבר היתה טובה, כי לסוף נוכחתי שעוד רב הדרך מן ידיעותי עד הידיעות של רופא גמור, וכי לא כל הקורא בספרי רפואה רופא הוא.

טו.

השקפה קצרה על השתלשלות הדת הישראלית מראשיתה ועד ימי הדור החדש.

בטרם אומיף לספר את מקרי חיי המסתעפים מדעיתי בעניני הדת, הנני רואה לי לחובה להקדים השקפה קצרה על תולדות הדת הישראלית, ולדבר דברים אחרים על טושג הדת בכלל ועל ההבדל אשר בין הדת הטבעית (כלומר הדת שהשכל הפשוט מודה בה, ומה שקוראים מצוות שכליות) ובין הדת החיובית (כלומר הדת שנמסרה ע"י התגלות אלהות, והכוללת

„מצוות מעשיות“ שאין השכל הפשוט יכל לעמוד על נחיצותן (ותועלתן).

הדת (רליגיה) בדרך כלל, היא הקצת רגשי התורה, היראה, הכבוד וכו' שהאדם מביע לכח הטמיר או לכח הנסתרים הפועלים לטובה או לרעה על הליכות חייו. אם נשים לב רק להבעת הרגשות האלה בדרך כלל, מבלי פנות אל האופנים המיוחדים אשר בהם יובעו, — או עלינו להודות כי „הדת“ הוא רגש מבעי המחויב במבע האדם. האדם רואה סביבותיו פעולות רבות הנוגעות אל עצמו ואל בשרו, מבלי ראות את הסבות המחוללות את הפעולות; וברעתו כי אין פעולה בלי סבה ופועל, הוא מחויב לשער את הסבות המסובבות, את עלת העלות, ולהביע להן את רגשי התורה, היראה וכו'.

ואולם ההבעה הזאת יכולה להיות בשתי פנים: לפי הרמיון ולפי השכל. עפ"י הרמיון ידמה האדם את הפועל אל הפעולה, והוא נותן לכחות הנעלמים, מחוללי הפעולות, את אותן התכונות והמדות המהגלות בפעולותיהן. ואולם עפ"י השכל יצייר לו האדם את הכחות הנעלמים רק בתור סבות הפעולות בכלל, מבלי תת להם דמות ותכונה מיוחדת; ואמנם שני האופנים האלה מוטבעים במבע האדם: האדם הקדמוני שזה לנדרו את מהות עלת העלות, באופן המנושם הראשון; והאדם המשוכלל בהשכלתו ברא לו את אלהיו באופן השני.

האופן הראשון, המדמה את הפועל אל הפעולה, הוליד את עבודת האלילים או רבוי האלהות. כי בהיות דרכי הפעולות שונות זו מזו, מחויב הדבר כי גם סבותיהן, ר"ל האלהים, מחוללי הפעולות הרומות להן, שונות גם הן זו מזו. ואולם האופן השני הוא היסוד להדת האמתית, כי באופן השני אין צורך כלל לשער מציאות סבות רבות להפעולות, כי אם רק סבה אחת, עצם טמיר ונעלם שהוא עלת כל העלות וסבת כל הסבות. כל השמות השונות של הפלוסופיה בחקר אלוה אינן אלא התפתחות מפורטת של שני אופני הרמיון הנ"ל. שמת הכפירה (האתאיסטית) מסאנת להודות במציאת „סבה ראשונה“. כל

הפעולות הן, לפי השטתה הזאת, תולדות סבות מיוחדות, ידועות ובלתי ידועות. השטתה הזאת איננה מורה גם בחוברת (צוואממענע האנג) שבין הפעולות השונות, כי אם כן הלא נמל עליה לבקש את סבת החוברת הזאת מחוץ לה.

X ואולם שמת שפינוזה מלמדת כי יש עצם (סובסטנץ) אחד שהוא הסבה הבלתי אמצעית לכל הפעולות השונות, והפעולות צריכות להחשב כתארים שונים של נושא אחד. החומר והרוח הם, לפי דעת שפינוזה, רק עצם אחד אשר פעם הוא לובש צורה זו, ופעם — צורה אחרת. כל פעולה במכע מתיחסת, לדעת שפינוזה, לא אל הסבה הקרובה לה, כי אם בלי אמצעיות אל הסבה הראשונה, אל ה"סובסטנץ" הצפונה בכל הנמצאות.

מזה נראה כי שמת שפינוזה היא טמש ההפך משימת הכפירה. האחרונה כופרת במציאות ה' והראשונה כופרת במציאות העולם (באמרה כי האלהים הוא העולם). ולכן יפלא בעיני איככה יעלה על הדעת לתת את שפינוזה לאפיאיסט, לכופר במציאות ה' !?

ויש עוד שטת שלישית העומדת באמצע בין שתי השטות הנזכרות — זו שמת לייבניץ. השטתה הזאת מיוחסת את כל הפעולות המיוחדות, בדרך ישר, אל סבות מיוחדות; אבל כל אותן הפעולות השונות צריכות להחשב כמחוברות יחד במערכה אחת, וסבת החוברת הזאת תבוקש ותמצא בעצם אחד העומד מחוץ לחוברת זו.

ההבדל שבין הדת החיובית ובין הדת הטבעית הוא כאותו ההבדל שבין המשפטים החיוביים ובין המשפטים הטבעיים. האחרונים נוסדו על הכרה שהאדם עומד עליה בעצמו, אם גם ההכרה איננה ברורה, גם אופן השמוש במשפטים האלה איננו מפורש ומוגבל כל צרכו. והראשונים נוסדו על הכרה ברורה שנמסרה מאיש לאיש, ואופן שמושם מפורש וננבל בתכלית הדיוק.

ואולם צריך להבדיל בין הדת החיובית ובין הדת המדינית (פוליטישע רליגיון). הכלית הראשונה היא

רק לבאר ולהגביל את ההכרה על אדות הסבה הראשונה, והתורה השלמה הזאת נמסרת איש מפי איש, לפי כשרונות המקבל; באותה מדה שקבלה המוסר. ואולם תכלית האחרונה (הדת המדינית) הוא ביחוד לשים לב למובת הכלל; ולכן אין התורה הזאת נמסרת בשלמותה, במדה שקבלה המוסר, כי אם רק במדה הנאותה לתכלית הנרצה. הנהגת המדינה (הפוליטיקה) כשהיא לעצמה לא תשים לב אל הדת האמתית, כמו שאינה שמה לב אל המוסר האמתי: כי בידה יש תחבולות ואמצעים אחרים המכריחים את האדם לחזור למוטב. לכן נוכל לאמר: כל דת מדינית היא גם דת חיובית, אבל לא כל דת חיובית היא גם מדינית.

גם בדת הטבעית גם בדת החיובית אין כל סודות ומסתרים. אמנם הורת הדת החיובית איננה נמסרת לכל אדם בשלמותה, באותה מדה שקבלה המוסר — פשוט מפני שהמקבל איננו מוכשר לפעמים לקבל את כל התורה בשלמותה. אבל לזאת לא יקרא „סוד ומסתור“; כי גם המדעים אינם נמסרים לכל תלמיד בכל שלמותם, מפני קוצר בינת התלמידים, ובכל זאת לא יאמר כי יש „סודות ומסתרים“ בחכמת ההנדסה וכו'. — רק בדת המדינית יוכלו להיות „סודות ומסתרים“, כדי להוליך את האדם, בדרך לא ישרה, אל המטרה המדינית הנכספה, בפתותנו אותו כי בזה ישיג את מובתו הפרטית, אף כי באמת אין הדבר כן תמיד.

הדת הישראלית בראשיתה, דת האבות רועי צאן, היתה גם היא דת טבעית; אבל גם אז כבר נבדלה מדתי יתר גויי קדם: כי היא נוסדה על האמונה באל אחד אשר השכל לא ישיגהו, תחת אשר לכל העמים היו מיני אלהות הרבה המוכנים לכל. אבותינו, אברהם יצחק ויעקב, לא יחסו את הפעולות השונות אל אלהים-פועלים שונים שיש בהם אותן התכונות והמדות שבפעולותיהן. — ואולם גם אחרי כן בהיות הדת הישראלית לדת חיובית, ע"י מתן התורה בהתנלות אלהות, נראה בה שנוי עקרי מיתר הדתות: היא לא היתה לדת-מדינית, אשר תכליתה רק מובת הכלל (בנגוד אל

ההכרה האמתית ואל טובת הפרט), כי אם דת של שלטון אלהים לברו, דת הנוסדת על ההכרה האמתית, ואשר לכן היא מתאמת גם עם טובת הכלל גם עם טובת הפרט. לכן אין בדת הישראלית (אם נשים לבנו רק אל הדת הצרופה בעצם טהרה) כל „סודות ומסתרים“ במובנם הרגיל; רצוני לאמר, אין בה אותם הסודות אשר בשביל התכלית הנרצה אין רוצים לגלותם, כי אם רק אותם „הסודות“ שאי אפשר לגלותם לכל אדם.

אחרי אשר נשבתה ממשלה ישראל, והחיים המדיניים פסקו, נברלה הדת מהמדיניות. תופשי התורה לא שטו עוד לכם להתאים את הדת עם החיים המדיניים, כאשר עשו עד כה, כי אם דאגו רק לקיום הדת, אשר בה תלויה מעתה גם קיום האומה; בשנאתם להעמים אשר הרסו את ממשלת ישראל, ובפחדם פן תמוט גם הדת באברן הממלכה, חבלו ראשי האומה תחבולות שונות לקיום הדת והרחבתה. הם יצרו את התורה שבכל-פה, את הפרושים והכאורים אשר לפי דבריהם נמסרו גם הם איש מפי איש עד משה רבנו. הפרושים האלה אינם אותם שהשכל מחייב אותם כדי לשנות על ידם את חקות התורה לפי צרך הזמן והמסבות, כי אם אלה הנוסדים על „מרות“ ידועות שתתורה נדרשת בהן. ע"י „הדרשות“ האלה חרשו חוקים ודינים חרשים מתוך דברי התורה הכתובה, ולהחוקים החדשים האלה נתנו תקף ועזו כמו לדברי תורת משה בעצמה, בלי שום הבדל. על פי הדברים האלה נוכל לחלק את קורות הדת הישראלית לחמש תקופות ראשיות. התקופה הראשונה היא תקופת הדת הטבעית, וזמנה הוא מימי האבות עד יציאת מצרים. התקופה השנייה היא תקופת הדת החיובית, מעת מתן התורה עד תקופת אנשי כנסת הגדולה. (בשם „כנסת הגדולה“ אין הכוונה אל אספה אחת של חכמים שנאספו בזמן אחד, כי אם אל השלשלת הארוכה של חכמי התורה במשך תקופה ארוכה אשר ראשיתה תקף אחרי החרבן הראשון ואחריתה סמוך לחרבן השני. הנביאים חגי זכריה ומלאכי נחשבים — יחד עם ק"ך זקנים — לאנשי כנה"ג הראשונים, ושמעון הצדיק היה האחרון „משירי אנשי

כנה"ג". החכמים האלה בארו את חקות התורה וגם הוסיפו חקים חדשים לפי צרך הזמן והמסכות, עפ"י דרכי המדרש המקובלים. ואם נחלקו בדעותיהם היו מכריעים עפ"י רוב דעות). התקופה השלישית היא טעת חבור המשנה עד חבור התלמוד. התקופה הרביעית — טראשית חבור התלמוד (שהוא הפירוש לדברי המשנה) עד חתימתו. והתקופה החמישית מתהלת למן חתימת התלמוד והיא נמשכת עד היום הזה, וברצות ה' ימשכו ימיה עד סוף כל הדורות, עד ביאת המשיח. כי גם אחרי חתימת התלמוד אין הרבנים יושבים בחבוק ידים, ואם גם אסור להם לשנות דבר מדברי המשנה והתלמוד, בכל זאת יש להם עבודה די והותר: לישב את הסתירות שבדברי התלמוד בעצמו, להוציא את פסקי הדינים מתוך המחלוקות והפלפולים שבתלמוד, ולחדש דינים חדשים ע"י דמיון מלתא למלתא, וכו'.

כן שונו לאט לאט לרעה פני הדת הישראלית, אשר בראשיתה ולפי טבעה היתה דת טבעית, דת שכלית. לפי מעמד הדת הישראלית לעת כזאת, נטל על איש יהודי לשמור ולעשות תלי תלים של הלכות באכלו, בשתותו, בהזדווגו אל אשתו או בעשותו את צרכיו... הספרים שנכתבו על "הלכות שחיטה" לבדה מספיקים להצטרף לביבליותיקה גדולה; ואיה סופר איה מונה את המון הספרים שנכתבו על "הלכתא למשיחא", על מצוות שאינן נוהגות עוד בזמן הזה, כגון הלכות הקרבנות, דיני מומאה ומתרה, וכאלה! עמי ירעד בכפי בזכרי כי אני ורבים כמוני בלינו את מבחר שנותינו, את השנים שבהן מתפתחים הכחות בכל תעצומות עוזם, בלטודים כאלה הממיתים את הרוח. גם בלילות לא נתתי שנה לעיני, כי נטל עלי למצא כונה מסותרת במקום שאין כל כונה, לגלות בחריפותי קושיות וסתירות במקום שאין כל סתירה, ולישב בפלפול מעוקל את הסתירות הגלויות שאין להסירן; בקצרה, עלי נטל לרדוף אחרי צללים ולבנות מגדלים באויר.

ואמנם שתי סבות גרמו להרבנים להפוך את הוד הדת הישראלית למשחית. הסבה הראשונה היא השטה המלאכותית בבאור דברי התורה (רצוני לאמר דרכי המדרש של חכמי המשנה

והתלמוד). השטח הזאת היא מלאכותית, לא טבעית; כי הבאור המבטי נוסד על ידיעה עמוקה בלה"ק ובינה נכונה בכונה האמתית של המחוקק, כונה שאפשר לעמוד עליה רק בדעתנו היטב את העתים והמסכות אשר הולידו את החוקים; תחת אשר אופן הבאור המלאכותי נוצר רק לתכלית המצאת חוקים חדשים לפי צרך הזמן. הרבנים מחליטים כי בספרי הקדש נכללו לא רק החוקים הכתובים, ולא רק אותם החוקים המחודשים שאפשר להוציאם מתוך דברי התורה בדרך תבונה, כי אם גם כל מה שתלמיד והיק עתיד לחדש ולהעלות בפלפולו — כי ליכא מידיא דלא רמיזא באורייתא. ובאמת אין השטח המלאכותית של מדרש המקראות אלא תחבולה להתאים את החוקים המחודשים עם דברי התורה הכתובה, בתור „אסמכתא“, ולמען יקדשו החוקים המחודשים בעיני העם, ולמען יחרונו על נקלה בזכרון התלמידים, כ„הסמכס“ על אחר המקראות. אין רב נכון המאמין באמת כי דרשות המקראות הן הן פשוטו של מקרא, ואם תשאל את פי רב כזה ברבר המדרשים, יענה: „הדינים שנדרשו מתוך הכתובים נחוצים לצרך הזמן, ורק בדרך אסמכתא אסמכינן אקרא“.

והסבה השנית היא סבה חיצונית. כי היהודים בארצות גלותם קבלו מנהגים וחוקים רבים מהגויים אשר בקרבם ישבו, וברבות הימים נקדשו המנהגים הורים האלה ויחשבו כעצם מעצמה של הדת הישראלית. (אל הסוג הזה יחשבו מנהג כסוי הראש, נטילת ידים, וכו' וכו'). וגם ישידינים ומנהגים מחודשים שנקבעו להלכה רק בתור התנגדות לחקות הגוים ולמנהגי דתם. ביחוד נקבעו הלכות רבות כנגד מנהגי היונים והרומאים, אלה העמים אשר הרעו לישראל מאד ואשר על כן גברה שנאת חכמי ישראל אליהם ביתר עז. ואמנם בדבר הזה תורת משה למופת להרבנים, כי גם בה נמצא חוקים רבים המתיימים עם חוקי המצרים (בשגם כבר הכו שרשם עמוק בחיי העם הישראלי ואי אפשר היה להכריחם מקרבם), וכנגד זה חוקים רבים המכוונים כנגד חוקי המצרים — כאשר הוכיח הרמב"ם בספרו „טורה הנבוכים“ בתכלית הבירור. ואולם נפלא הדבר, כי אף שהשתמשו הרבנים בדרכי

המדרש המלאכותי ביד רחבה לעקם ולעזות את הכתובים, עד כי שנו לגמרי את פני התורה בחלקה המעשי (רצוני לאמר בחלק הדינים והמשפטים), — בכל זאת לא נגעו לרעה בחלקה התיאולוגי, והתיאולוגיה הישראלית עורנה בעצם תומה וטהרתה. הצורר איזנסנר אומר אמנם, כי התלמוד והרבנים מגשימים את הבורא, אבל באמת נקל להוכיח בבירור, כי כל הטאמרים הנראים כעין הגשמת הבורא ומדותיו לא נאמרו אלא כדי להבין להמון את מושגי התיאולוגיה. ובדבר הזה שמו להם חכמי ישראל לקח את פתגם: „דברה תורה כלשון בני אדם“; כי עניני טדות וטוסר (שהם התכלית העקרית של התיאולוגיה) נוחים להתקבל על לב ההמון בהאמרם אליו בדרך ההגשמה. לכן שוו לנגד השכל ההמוני את הקב"ה בתור מלך ארצי הנועץ עם שריו ויועציו (המלאכים) על אודות הנהגת העולם, ואולם לבעלי שכל משוכלל התאמצו להסיר מלבם כל דמיונות ההגשמה, כי על כן דברו תוכחות עם הנביאים אשר „המשילו את היוצר ליצוריו“. ואמנם כשם שגלית, בלי משוא פנים, את חטאות הרבנים במדרש המקראות לצרכי חרושי הלכות, כן אני רואה לי לחובה לבלי לכסות גם על הטוב שבדבריהם ולתת צדק להם בלי משוא פנים. ולמען הראות מה טהורות ומה מצורפות הן דעותיהן התיאולוגיות, הנני להציג זו לעומת זו את הדמות אשר יערוך מחמד בהקיראן ואת הדמות אשר יערוך התלמוד — למתן שכרם של צדיקים בעולם הבא.

אלה הם דברי הקוראן: פה (בגן עדן) יש כוסות רבות כככבי השמים לרוב. עלמות ועלמים טוונים את הכוסות ומשרתים את המסוכים אל השלחן. והעלמות יפות מאד, וגם הדמיון היותר חזק לא יוכל לשער יפין כמו. לו הופיעה אחת העלמות האלה על פני השמים או באויר, בחשכת הלילה, אזי האירה כל הארץ מיפיה באור השמש; ולו ירק ירקה אל הוך הים, אזי הפכה ברוקה את המים המלוחים לרפש ותשם מר למתוק. מים, חלב, רפש ויין לבן — הם הנהרות המשקים את הנוה היפה הזה (כלומר את מעון הצדיקים בעוה"ב). הרפש אשר יגרשו מן הנהרות האלה, הוא ראש כל בשם; וחלוקי האכנים אשר

בקרקע הנהרות, הם מרגליות וספירים. הטלאך גבראל יפתח את שערי הערן לפני המושלמים המאמינים; ובבואם פנימה תחזינה עיניהם ראשונה שלחן-כדוד, והשלחן ארוך עד מאד, עד כי שבעים אלף יום יעברו בטרם יסוכבהו איש קל המרוץ. ומסכיב לשלחן עומדים כסאות זהב וכסף, ועל השלחן מכסות זהב ומשי. כאשר ישבו הצדיקים אל השלחן ינתנו להם מעדנים נבחרים, ולצמאם ישתו מימי הערן. אחרי אכלם לשובע יגשו אליהם נערים יפי־מראה והלבישום בנדי חמורות ירוקים, וענדרו ענקי־זהב על צוארם, ושמו עגילי־זהב באזניהם. אחרי כן ינתן תפוח־זהב לאיש איש, ואך יקריב הצדיק את התפוח אל אפו להריח בו, תופיע לקראתו עלמה יפה עד מאד. הצדיק יחבקנה בעליצות נפש, ושכרון־האהבה הוה יארך חמשים שנה רצופות, בלי הפסק. לכל זוג וזוג ינתן ארמון נהדר למעון, ושם יאכלו, ישתו, ויתענגו על כל מיני מעדנים ועגבים לעולם ועד".

אכן יפה הדמות הזאת, אבל מה מגושמת ומה עגובה (ויננלך) היא! — ואולם חכמי ישראל מתארים את חיי עוה"ב בדברים הקצרים והאצוליים האלה: "אין למעלה לא אכילה ושתייה, אלא הצדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם, ונהנים מזיו השכינה!"

איומננר מתאמץ לתת את חכמי התלמוד לצחוק ולשנינה, בבארו את דבריהם בכאורים זרים ונלעגים שלא עלו כלל על לב אומריהם. ואמנם באופן כזה לא יבצר ממנו לשים כל דבר ללעג ולקלס. הנה הוא מלגלג על המאמר התלמודי "סאן מלכי רבנן"; ובאמת גם הפלוסופים הסטואיקים קראו לחכמים מלכים. הוא מוציא לעז על התלמוד על אשר נמצא בו לפעמים את המבטא "הקב"ה נמלך בפמליא של מעלה" (במלאכים) בטרם עשותו דבר פלוני; אבל הכונה האמתית של המבטא הציורי הזה הוא: אֵל שדי, אף כי הוא כל יכול, בכל זאת איננו פועל פעולותיו בעולם בדרך־ישר, כי אם באמצעות כחות הטבע (שהם "המלאכים"). המלגלג הנז' יוקיע על נס גם את המאמר התלמודי "הכל בירי שמים חוץ מיראת שמים"; — אבל איזה תיאולוג נבון יראה

במאמר הזה זרות או פגיעה בכבוד ה' — אך אם אומר להשיב על כל הלגלוגים ועל עלילות השקר אשר נכתבו על התלמוד בידי מחברים נוצרים וגם בידי יהודים החושבים את עצמם ל"נאורים", או אצטרך לכתוב ספר מיוחד, ספר גדל הכמות. ואולם האיש אשר חרר אל הרוח הנכון שבדברי התלמוד, האיש היודע כי זה דרך חכמי־קדם בכלל להביע את האמתיות התיאולוגיות המוסריות, וגם את למודי הטבע, במשלים ובמליצות־חדודות; האיש היודע את דרכי ההפלגה וההגזמה של אנשי המזרח בכל דבר העלול לענין את האדם, — איש כזה יתנהג עם התלמוד כמנהג ר' מאיר עם תורת מורהו, "אחר", ואיש כזה לא ימצא בתלמוד את אותם, "ההבלים ודברי האולת" שהאדונים הנ"ל מגלים בו על נקלה.

המנהג של חכמי התלמוד לסמוך את האמתיות ההלכיות והמוסריות על דברי ספרי הקדש בדרך מדרש זר ומשונה, למען יאמין העם כי האמתיות ההן יוצאות באמת מדברי ספרי הקדש בדרך באור נכון, — המנהג הזה הוא לא רק תחבולה מחוכמה לתת מהלכים לדעות הנכחות בקרב ההמון (שאיננו מוכשר בעצמו לראות את אמתיות הדעות, ואיננו מקבל אותן אלא בהתלותן באילן גדול, באבטוריטט שאסור להרהר אחריו, כגון האבטוריטט של ספרי הקדש), כי אם גם סגולה לזכרון בדוקה ומנוסה. כי בהיות מקראות ספה"ק שגורים בפי כל, מחויב הוא כי גם ההלכות ועניני המוסר הנסמכים עליהם יהיו גם הם שמורים בלב התלמידים כפסוקי התנ"ך בעצמם. וגם חכמי התלמוד מודים בעצמם פעמים רבות כי הלכה פלונית מחודשת היא, ורק (מפני הטעמים הנז') "אסמכיה אקרא".

בכלל, חכמי התלמוד ותלמידיהם ותלמידי תלמידיהם ידעו היטב (וגם הודו בפה מלא) כי "הדרשות" שהם דורשים הן רק דרשות ולא פשוטו של מקרא; ובהיות הדבר מפורסם וידוע לכל, לא חשו לשננו לתלמידיהם בכל דרשה ודרשה. ולראיה אביא בזה מאמר תלמודי אחד המוכיח בפירוש את אמתת דברינו אלה. במס' גמין איתא: אמר רב הונא בר נתן לרב אשי מאי דכתיב "קינה ודימונה ועדעדה"? (אלה שמות ערי ארץ

ישראל בספר יהושע); על זאת ענהו רב אשי בפשימות: „סתותא דארץ ישראל קחשיב" (כלומר הפסוק קורא בשם את ערי ארץ ישראל); ואולם השואל הוסיף לאמר: אמו אנא לא ידענא דמתותא דארץ ישראל קחשיב?! אלא רב גביהא מארגיזא אמר בזה מעמא (ר"ל דרוש מוסרי): מי שיש לו קנאה (וקינה) על חברו ודומם (ודימונה), שוכן עדי עד (ועדעה) עושה לו דין". — מה נקל הוא ללצים לשפוך לעג כמים על הדרשן העלוב הזה המוציא למוד מוסרי מתוך שמות ערים, בדרך דרוש נפתל (וביחוד זר מאד הדרוש, הבא שם אחרי כן, על שם העיר „סנסנה" = שוכן סנה!). אבל הדרשן קדם פני המתלוצצים בהודיעו מראש כי גם הוא יודע פשוטו של מקרא, אלא שהוא רוצה לסמוך עליו איזה למוד מוסרי בדרך הדרוש.

כמו כן נמצא כי ברצות חכמי התלמוד להורות כי „מעשה גדול מלמוד", סמכו את התורה הנכבדה הזאת, בדרך דרוש משונה, על הכתוב בספר ישעיה: „והיה אמונת עתיך חסן ישועות חכמת ודעת יראת ה' היא אוצרו", ופרשו לאמר: „אמונת" זה סדר זרעים, „עתיך" זה סדר מועד, וכן כל ששה סדרי משנה — אבל „יראת ה'" זה הוא העיקר. והאם גם על הדרשן הזה נוכל לאמר כי לא ידע פשוטו של מקרא?!

והנה בנוגע לתורת המוסר של חכמי התלמוד, אין בה כל מגרעה, מלבד אולי מה שהם מחמירים יותר מדי במוסרם. תורת המוסר של התלמודיים דומה בכל אל זו של הפלוסופים הסטואיקים, ועוד עולה היא עליה בהרבה יסודות נכבדים ונחוצים, כגון: אפשרות השגת השלמות, החבה והרצון לכל אדם, וכו'. חכמי התלמוד דורשים סאת האדם להיות קרוש גם בהרהורי לבו; ועפ"י דרכם הם סומכים את הלמוד הנכבד הזה על הכתוב בתהלים: „לא יהיה כך אל זר" איותו אלירור שהוא כלב האדם? הוה אומר זה הרהורים רעים. הם אוסרים להונות לא רק במעשה כי אם גם בדברים אפילו את הנכרי העובד אלילים, ואפילו הונאת דברים שאיננה גורמת כל הפסד לאיש. כי על כן אסור, לפי דין התלמוד, לקבל פני איש ואפילו עכו"ם בדברי הנמוס הרגילים: „שמח אני לראותך בשלום" — אם אין הדברים יוצאים

מלב המברך באמת ובתמים.

אמנם נמצאים אנשי מרטה בבני ישראל שאינם נמנעים להונות בנכליהם את בני אמונות אחרות; אבל ממעשי תרמיתם אין להוכיח על השחתת המוסר של היהודים התלמודיים (כמו שעושים צוררי ישראל): נהפוך הוא, הרטאים האלה אמנם מתנהגים לפי חקת המוסר של התלמוד. — ואולם אם אומר להוציא כמספר את כל למודי המוסר היקרים הנמצאים בתלמוד, אצטרך לחבר ספר גדול להכלית זו.

ובאמת אנו רואים כי למודי המוסר של התלמוד שמו אותותם, אותות לטובה, גם בחיי המעשה של היהודים. יהודי פולין, אשר עליהם לא נגזרה גזרה לעסוק רק ב"סחר מכר" או בהלוואה ברבית (כאשר נגזר על היהודים במדינות אחרות) ואשר להם הותרו כל ענפי הפרנסה, — הם מתפרנסים באמונה וביושר, ורק לעתים רחוקות טאד נשמע תלונה מפי פולני כי רמהו איש יהודי. — והכל יודעים מה גדולים מעשי צדקתם וחסדם עם העמים, עם החולים וגם עם המתים. הם אינם שוכרים אנשים בכסף לפקח על החולים ולעסוק בקבורת המתים, כי אם זקני העדה ונכבדיהם עוסקים בעצמם במצוה זו, שהיא חסד של אמת. אמנם היהודים הפולנים כרוכם אינם "נאורים" באור ההשכלה, גם מנהגי חייהם ונמוסיהם גסים ומחוסרי תרבות, אבל נאמנים הם לדת אבותיהם ולדת המדינה. הם אינם יודעים לדבר חלקות, לפי דרכי הנמוס המדוקדק; אבל מוצא שפתם קדוש להם. הם אינם מחליקים לשונם לטין היפה; כי על כן בשוחים אתם שלא יפרשו רשת להומת בנותיכם ונשותיכם. כמשפט אנשי המזרח אינם מעריצים ומכבדים יתר מדי את המין היפה, אבל תחת זאת הם ממלאים את חובתם לנשיהם ביתר אמונה וביתר דיוק. בניהם לא למדו לשונם להביע את כבודם ואת אהבתם לאבותיהם בדבורים מהודרים ומסולסלים (כי אין להם אומנות צרפתיות), אבל תחת זאת הם אוהבים ומכבדים את אבותיהם בפשימות, מעומק הלב.

ביחוד ראוי להרים על גם את קדושת זווגיהם. תקנות מחכמות תקנו חכמי התלמוד "כרי שלא יהיו בני ישראל

מצויים אצל נשותיהם כתרנגולים", וע"י הפרישות המצווה הזאת, החוזרת חלילה בכל חרש וחדש, לא יקוץ הבעל באשתו כל ימי חייהם, ותמיד היא כחדשה בעיניו, ככלה בעיני חתנה. ומה גדלה הומתם של בחוריהם ובתולותיהם! בני ונות י"ח שנה הנכנסים לחופה אינם יודעים, עפ"י רוב, מאומה מ"סוד הווג" — וזה בודאי חזון לא נפרץ בקרב עמים אחרים.

בז.

כנהני חסידות ודרכי התשובה.

בימי נעורי הייתי ירא-אלהים וחרד אל דברי הרח; ובראותי כי גם בין הרבנים תופשי התורה יש גאווה, אות-מדנים ועוד מדות מגונות כאלה, בחלה נפשי בהם, ואקח לי למופת רק את "החסידים" שבהם, ר"ל אלה המדקדקים במצוות בתכלית הדיוק והמקדישים כל ימיהם לצרוף מדותיהם. ואולם ברבות הימים נוכחתי כי גם בחסידותם הנפרזה יש מגרעת גדולה: הם אמנם אינם מרעים לא חרים, אבל הם מרעים לנפשם. החסידים הנפרזים האלה, שופכים את מי האמבטי יחד עם הילד, כי בהתאמצם למשול ביצרם ולכבוש את תאוותיהם, הם מענים ומדכאים גם את כחותיהם ועוצרים בעד פעולותיהם, ולא עוד אלא שלפעמים הם מקרבים את מותם ע"י סגופיהם ו"תשובותיהם". למען הוכיח אמתת משפטי זה, הנני לספר מעשים אחדים אשר הייתי בהם עד ראייה. איש חסיד היה בעיר לובטש ושמו ר' שמעון (ר' שמעון לובטשר). האיש הזה ענה את נפשו בכל מיני ענוים וסגופים קשים; בראשונה עשה "תשובת הקנה", כלומר הוא צם "הפסקות" שש שנים רצופות, וגם בערב בהפסיקו את העניתו לא אכל שום "דבר מן החי"; גם הלך ב"גולה", כלומר הוא נע ונד מעיר לעיר ולא ישב שני ימים רצופים במקום אחד; ובימי "גלותו" היה לובש שק על בשרו. אך בכל אלה עוד

לא התקררה דעתו ולא מצא בזה די כפרה לעונותיו הטרומים, ויקבל עליו לעשות „תשובה המשקל” (ר”ל לענות את נפשו בסגופים השקולים כנגד העונות). אפס כי הוא בדק ומצא כי עצמו עונותיו מספר, ולא יהי ביכלתו לתקנם כלם ב„השובת המשקל”; לכן גמר בלבו לכפר על עונותיו באופן פשוט, בהרעיבו את נפשו עד למות. ובכן הלך האיש ב„גולה” מבלי אכול כמעט מאומה. על דרך גלותו בא האיש גם למקום מגורי אבי, ויכנס אל הרפת אשר לאבי ויפול שם ויתעלף, מבלי אשר ידע איש את דבר בואו. במקרה נכנס גם אבי אל הרפת, וימצא את ר’ שמעון דנן (אשר ידע אותו מכבר) שוכב כמת על הארץ, וספר הזוהר בידו. ויטהר אבי ויבא יין ומאכלים לשובב נפש האיש, אך ר’ שמעון מאן למעום מאומה. לשוא פצר אבי בו, לשוא העתיר עליו דבריו, — ר’ שמעון עמד על דעתו ולא לקח מאומה אל פיו. ויהי כאשר הצטרך אבי לבוא אל חדרו לעשות מלאכתו, ויאסוף ר’ שמעון שארית כחו ויתאמץ ויקם על רגליו ויצא מאת הרפת ומאת הכפר. וכאשר שב אבי, אחרי זמן מה, אל הרפת וירא והנה האיש איננו, וירץ להדביקו ולהשיבו, וימצאהו שוכב מת לא רחוק מהכפר. — הדבר נודע עד מהרה בכל תפוצות ישראל, ור’ שמעון היה ל„קדוש”.

ואיש חסיד אחר, ושמו ר’ יוסיל סקלצק, קבל על עצמו מלתא זושרתא — להחיש את ביאת המשיח. לתכלית זו התקדש ויטהר בתשובה שלמה, צם הפסקות, עשה „גלגולי שלג”, „תקוני חצות”, וכדומה. ויחשוב באמת ובתמים כי בכל אחד מהמעשים האלה הוא מכריע תחתיו גדוד של מלאכים רעים העוצרים בעד המשיח ואינם נותנים לו לצאת לפעלו. ומלבד הסגופים והענוים השתמש לתכליתו גם ב„קבלה המעשית”: הקטיר קמורת, עשה השבעות ולחשים, וכו’ — וע”י ההזיות האלה חשבו מאורות שכלו ויהי לחולם בהקיץ, וידמה בנפשו כי הוא רואה בעיניו את המלאכים והשרים אשר העסיקו את דמיונו, ונס קרא לכלם בשמותם; ויך סביבותיו כמשתולל, וינפץ את החלונות ואת התנורים, ברמותו כי הוא נלחם עם אויביו. עם הרוחות הרעות (ממש כדון-קישוט בשעתו), — ואחרי „המלחמות” האלה נפל

ארצה באין אונים. כה יצא האיש הזה מדעתו ע"י חסידותו והיותו, ורק בעמל כבד הצליח לרופאו של הנסיך רדוביל לרפאהו ולהשיבו לאיתנו.

גם אנכי נסיתי לעשות כמעשה החסידים האלה, אבל לא הגדלתי פעלי בסגופים ובענוים, ומכל נסיונותי לא עלתה בידי בלתי אם להנור מאכול דבר מן החי ולצום בעשרת ימי התשובה שלשה ימים רצופים. אמנם קבלתי עלי לעשות את "תשובת הקנה", אבל מחשבתי זאת, כיתר המחשבות ממין זה, לא יצאה אל הפועל, אחרי אשר אחותי ברעות הרמב"ם אשר לא אהב כלל את ההויה והחסידות הנפרזה, ואמנם נפלא הדבר, כי גם בעת אשר הייתי תמים עם הרבנים ונאמן לכל חקות השו"ע, — גם בעת ההיא מאנתי לשמור מנהגים אחרים שיש בהם זרות ונחכנות: כגון מנהג ה"מלקות" בערב יוהכ"פ, והפרת נדרים וקבלת נויפה בערב ראש השנה. רק בעמל כבד הצלחתי להתאפק מצחוק למראה המנהגים המנוחכים העצובים האלה, ופני אדמו נכשת כאשר נטל עלי לעשותם. כי על כן השתדלתי תמיד להחליץ מעשית המנהגים האלה, באמתלא כי כבר עשיתי אוהם או כי אעשה אוהם אחר כך בבהכ"נ אחר. ואמנם הדבר הזה הוא חזיון פסיכולוגי שראוי לשים לב אליו: הן לכאורה הדעת נותנת כי האיש שהסכין לראות את האנשים אשר סביבותיו עושים מעשים ידועים בלי שום בוש וכלימה, אי אפשר הדבר שהוא יבוש לעשות כמעשיהם; — ובכל זאת בושתי אני לעשות את המנהגים המקובלים והרגילים האלה. ואולם החזיון הזה מתבאר ע"י השקפתי המיוחדת על מעשי בני האדם: אנכי הסכנתי מעודי לשפוט כל מעשה ומנהג, ראשונה לפי מיבו של המעשה (הנכון הוא אם לא, הנאה הוא או לא), ורק אחרי כן לפי תכליתו ומטרתו; ורק אם לא מצאתי כל דפי בהמעשה כשהוא לעצמו, רק או הוכשר בעיני להשתמש בו כתור אמצעי לתכלית ידועה, ההשקפה הזאת היתה אח"כ ליסוד עקרי בשמת הדת שלי ובשמת המוסר שלי. ואולם רב-אדם לא כן יחשבו, ויסוד המוסר שלהם הוא: התכלית מקדשת את האמצעים.

יז.

רעות והתפלספות.

במקום מושבי היה לי רע יקר, אוהב דבק מאח, ושמו משה לפידות. גם בשנותינו, גם בעניני למודינו, וגם במסכות חיינו נשוינו; אלא שאנכי הייתי נוטה ושוקק למדעים עוד בקרמות נעורי, והוא, אף כי היה מעמיק וחרוף ובעל הגיון ישר, בכל זאת לא אהב לחקור במופלא ממנו. עם רעי זה שוחחתי לעתים קרובות על הדברים הקרובים ללב שנינו, וביחוד על עניני אמונה ומדות המוסר.

אנחנו היינו היחידים בעירנו, אשר ערבנו לכנו לחקור בכל מעשה שאנחנו עושים, ולא רק לעשותו בתור חקוי בלי חשבון ודעת. ויען כי נבדלנו בדעותינו ובמעשינו מכל בני הקהלה, לכן כמובן פרשנו מן הצבור כליל ברבות הימים, ובגלל הדבר הזה הורע מצבנו החמרי (אשר היה תלוי בדעת הקהל) יותר ויותר. אך בכל זאת לא חפצנו למחול על דעותינו היקרות לנו בשביל טובתנו החמרית. נחמנו את נפשנו על הנזק החמרי הזה, ככל יכלתנו, ונרב לשיח על הבלי העולם ועל הדעות המוטעות של הסוּן העם בעניני אמונות ומוסר; וממרום דעותינו הבטנו בגאווה ובוז על ההמוֹן הנבער מדעת.

ביחוד אהבנו להעביר החת שבט בקרתנו את החסירות המזויפה, את הצביעות, למשל: בעירנו פרצה טחלת האכעבועות ותפל חללים רבים בין ילדי ישראל. ויהאספו ראשי הקהל לחפש אחרי "חטאים", למען דעת בשלמי הרעה הזאת; ואחרי חקירה ודרישה נודע להם כי אלמנה אחת צעירה לימים מתנהגת במנהגי "פריצות" עם פקיד חצר הנסיך. ובכן הובאה הנפש החוטאת הזאת לפני ראשי הקהל; אבל למרות כל האיומים והאזהרות לא יכלו להציל מפיה תורה על עונה. היא הגידה ולא בחדה כי היא מקבלת בסבר פנים יפות ובאותות רצון את הפקידים הסרים אליה לשתות שכר בביתה; אבל במנהגה זה, שהוא רק מנהג הנמוס, איננה רואה כל "פריצות", ולכן

לא השים אשם נפשה, ראשי הקהל אשר בידם לא היו ראיות אחרות לפשעי האלמנה, כבר אמרו לשלחה בשלום לביתה, והנה אשה באה בימים התפרצה לחדר הקהל בחמה שפוכה ותתן בקולה על ראשי העדה לאמר: "יסרוה בשבטים עד אשר תורה על פשעה! ואם לא תעשו זאת, יחולו עליכם דמי הנפשות הנקיות אשר נקטפו באבן בעון הפריצה הזאת!" — גם אני ולפידות רעי היינו באותה האספה, ויפן אלי רעי ויאמר: התדמה באמת כי קנאת המוסר וטובת הכלל מדברות מתוך גרונה של החסידה הזאת? לא, ידידי! היא קוצפת על האלמנה יען כי עורנה צעירה לימים ומוצאת חן בעיני הגברים, תחת אשר היא, הזקנה, לא תוכל עוד לקחת לב איש". או הגדתי לרעי כי גם מחשבותי כמחשבותיו בענין הזה.

פעם אחרת נסכה שיחתנו על העוני אשר בבית חותנו של רעי. חותנו היה ה"שמש" בבהכ"נ, ובמשכורתו הדלה לא יכל לכלכל את ביתו אלא ברוחק גדול; כי על כן רבת שבעה לה נפשו קללות וגדופים מאשתו, היא חותנת לפידות, על אשר אין ידו משגת לנהל את ביתו בלחם. ביחוד שפכה עליו את חמתה וזעמה בערבי שבתות, אם לא נתן לה כסף די צרכה להכנת השבת הקדוש. ובטפר לי רעי את הדבר הזה אמר: "חותנתי מתאמצת לפתותני כי היא מקנאה לכבוד השבת הקדוש; אבל באמת איננה מקנאה אלא לכבוד בטנה הקדושה שאין לאל ידה למלא כרצונה, וקדושת השבת היא רק לכסות עינים לרעבתנותה".

פעם אחרת בלכתנו לשוח על פני הסוללה אשר מסביב לעיר, ובשוחחנו על נשית בני האדם להונות את עצמם ואת אחרים, אמרתי אל רעי: "ידידי! נהיה נא ישרים במשפט, ונעביר נא גם אותנו בעצמנו תחת שבט הבקרת, ככל אשר אנחנו עושים לאחרים. אולי אין אותה ההתבוננות המתפלספת אשר בה אנחנו סבלים את עתנו, ואשר באמת איננה נאותה כלל למסכות חיינו החיצוניות, — אולי איננה אלא תולדת עצלותנו ונשיתנו הטבעית אל הבטלה, נמיה שאנחנו מרבים לה עצמה במחקרינו על הבלי העולם?! הנה אנחנו שמחים בחלקנו, ואיננו מתאוננים

על רוע מצבנו. ומדוע? יען כי יודעים אנחנו שאי אפשר לנו לשנות את מצבנו לטוב, כטרם נתגבר על עצלותנו ועל נטיתנו אל הבטלה. ואולם אף כי מתאמצים אנחנו לפתות אותנו ואת אחרים כי "מבטלים" אנחנו את הבלי העולם, בכל זאת הלא גם נפשנו התאוה במסתרים לאכול מאכלים יותר טובים וללבוש בגדים יותר יפים; ובכל פלוסופיתנו יבצר ממנו להכחיד ממעמקי לבבנו את התאוה הזאת. הנה אנחנו מוכיחים ולועגים לחברינו, פלוני ואלמוני, על השתקעם בהבלי העוה"ז, כלומר על עובם את דרכי החיים שלנו ועל בחרם להם עסקים הנאותים לכחותיהם ולכשרונותיהם; — אבל איזה מותר יש לנו מחברינו אלה, אחרי אשר כמונו כמוהם הולכים איש איש אחרי נטיתו, אלא שאנו נוטים אחרי הבטלה, והם נוטים אחרי הבצע והריוח? ואם באמת ובתמים חפצים אנחנו כי יהי לנו יתרון מן חברינו אלה, נשתדל נא להשיג את היתרון הזה, למצער, ע"י הודאת האמת, ונודה נא כי אנחנו אוהוים בדרכי החיים הפלוסופיים רק כדי לעשות את רצון נטיתנו אל הבטלה; תחת אשר חברינו "המעשיים" אינם מודים בנטיתם אחרי הבצע, והם נותנים לעסקיהם אמתלא של תועלת הכלל".

הדברים האלה עשו רשם כביר על לב לפירות, ובהתלהבותו ענה: דברריך צדקו מאד, ידידי! ואם אין לאל ידנו עתה לתקן את מגרעותינו, אל נא גשלה למצער את נפשנו ואל נא נכחיש במציאות מגרעותינו, כי אם תהיינה נא עינינו פקוחות עליהן, למען נוכל למצא, לאמ לאמ, את הדרך המועיל לתקונן. —

בשיחות כאלה בלינו, אנחנו הפלוסופים הקיניקים, את עתנו בנעימות, בשפכנו לעגנו פעם על כל העולם ופעם עלינו בעצמנו. למשל, לפירות שם את בגדיו הקרועים והמגאלים למטרה לחצי התוליו: הוא לקח את שרול-בגדו אשר נתק כלה מהבגד, ויהדקהו במחט ממול ערפו, ויפן אלי ויאמר: "האינני דומה עתה לשלחציץ?" ואנכי פזרתי תהלות לנעלי הקרועות, באמרי: "נעלים כאלה, הפתוחות לרוחה, לא תלחצנה את הרגלים".

אני ורעי דמינו איש לאחיו בנמיותינו ובמנהגי חיינו, ורק בכשרונותינו נכרלנו מעמ; אבל ההבדל הזה שוה יתר נעם על שיחותינו. אנכי הייתי מוכשר ביותר לחקרי מדע וגם דתאמצתי לדעת כל דבר על בוריו ולדרת לעומקה של כל חכמה, יותר מלפידות. ותחת זאת היה לרעי יתרון ממני בדמיונו החי והכביר, כי על כן היה הוא מוכשר ביותר לעניני שיר ומליצה ולדברנות. והיה בהביעי בשיחותינו איזה רעיון חדש, ומהר רעי לבארו בהמון משלים ולהגשימו בתמונות חיות, כיד הדמיון והמליצה הטובה עליו.

אהבהנו איש לרעהו גדלה ככה עד כי יומם ולילה ישבנו יחדו שקועים בשיחותינו. ובשובנו איש איש אל עיר מגורינו המשותפת מן המקומות אשר שם שמשנו בכהונת "מלמד", בקרנו ראשונה איש את רעהו במרם נלך לפקוד את נוינו, ושיחותינו לכבוננו ככה עד כי ברבות הימים החלוננו להזניח בגללן את התפלה בצבור, ולאט לאט חדלנו להתפלל כלה. בראשונה הוכיח לפידות בראיות ברורות כי גם חכמי התלמוד לא התפללו תמיד בצבור בכה"נ; ואחר כך השתדל להוכיח כי לא כל התפלות חובה הן, כי יש בהן אחדות שהן רק רשות ואין כל עון להזניחן ולעבור עליהן בשתיקה; ולאחרונה החלוננו לקצר גם בתפלות הנחוצות והמחויבות, עד כי לאט לאט חדלנו להתפלל כלה.

פעם אחת טיילנו בסביבות העיר בעת התפלה, ויאמר לפידות: "הגידה נא, ידידי, מה תהי אחריתנו? הן אנחנו איננו מתפללים כלל". — ומה דעתך אהה על אדותינו?" שאלתי אני. — "אני בוטח בחסד ה'", ענה לפידות, "כי לא יענוש קשה את בניו בגלל עברה קלה כו". — "אמנם רב חסד הוא ה'", אמרתי אני, "אבל רב חסד ואמת, וכל דרכיו משפט, ומה יושיענו חסדו אם ישר העוינו?" — "ובכן מה דעתך אתה?" חזר ושאל רעי. ואנכי אשר כבר קניתי לי מספרי הרמב"ם דעות יותר נכונות על חובות האדם לאלהים, עניתיו: "הכלית האדם הוא רק להשיג את השלמות ע"י הדעת את ה' ועשות כמעשיו. ואולם התפלה נועדה אך לאנשים המוניים, שאינם יכלים לבא

בעצמם לידי הכרת שלמותו של הקב"ה, והם מביעים ע"י התפלות, המהובנות לפי מדת בינהם, את הכרת שלמותו של הבורא. לכן, לאנשים כמונו היודעים את הכלית התפלה והיכולים להגיע לתכלית זו בדרך בלתי-אמצעי (ר"ל ע"י החקירה), — לנו אך למותר היא התפלה".

הדברים האלה הרגיעו את רוח שנינו, ויהיו בעינינו כהשובה שאין עליה פרכא. ואולם, כדי שלא להעלות עלינו את חמת אנשי קהלתנו, נועצנו לקחת אתנו את "המלית ותפלין" בבקר בבקר בצאתנו מביתנו, אבל לא ללכת לבהכ"נ כי אם אל הסוללות מחוץ לעיר, זה מקום המיול החביב עלינו. ע"י התחבולה הזאת היינו בטוחים מרעה, ואימת האינקוויזיציה היהודית לא בעתה אותנו.

אבל קץ הושם לכל דבר בעולם, וגם לחיי הרעות וזההתפלספות האלה בא הקץ. גם אני גם רעי הובאנו בעול הנשואין, וה' ברך אותנו בברכת פרי בטן מרבה להכיל, ולכן נטל עלינו לדאג לכלכלת ביתנו, ונהיה "למלכדים" בכפרים שונים. פרנסתנו זו הרחיקה אותנו איש מעל אחיו, ורק שבועות אחדים בשנה ישבנו יחדו.

יח.

חיי מלמד פרטי.

משמרתי הראשונה בתור מלמד, היתה בבית חוכר גם, בכפר פ. רחוק מהלך שעה אחת מעיר מגורי; ומשכורתי היתה חמשה שקלים בשקלי פולין. את העוני, הבערות ודרכי החיים הגסים אשר שררו שם, אי אפשר לתאר כמו. אדוני החוכר היה איש כבן חמשים שנה, בעל פנים גסים מכוסים בשערות אשר צמחו על כל פני לחייו ובעל זקן מגואל, כתוש ושחור כזפת. הוא היה עם הארץ גמור, ולא רק שלא ידע עברית אלא גם השפה

היהודית הורגונית היתה זרה לו, וידבר רק רוסיה, זאת הלשון המדוברת בפי האכרים; ובדברו נשמע קולו כקול נהמה, ורק האכרים אשר אתם התהלך כל הימים יכלו להבין את דבריו. וכמהו כן היו גם אשתו ובניו. וזאת צורת הבית אשר בו גר אדוני: סכה נופלת ועשנה, שחורה מעשן מבית ומחוי, בלי ארובת עשן, ורק בגנה היה חור אשר דרך בו יצא העשן, והחור הזה נסהם מיד אחרי שהושק התנור לבל ידעך חמו. ובמקום החלונות נקבעו שחיפי עץ דקים משולבים זה על גבי זה ומכוסים בנייר. רק חדר אחד היה בבית הזה, והחדר הזה היה גם חדר המעון, גם חדר המשתה לאכרים, גם חדר הלמוד וגם חדר המשכב. החדר היחיד הזה הושק תמיד יותר מדי, ותמיד היה מלא עשן עד כדי להחנק. באמצע החדר נמתח חבל מן הקצה אל הקצה ועליו תלו מדי הבר המטונפים ויתר הבגדים המנואלים של בני הבית, למען יכלו בעשן כל החיות הקטנות אשר שרצו בהם. וליד הכתנות המזוהמות תלו נקניקים (ווירסטע) ליבשם, והלבם אשר נמס מחום החדר מפטף בלי חשך על ראשי בני הבית. באחת הפנות עמדו חביות מלאות כרובי-חמין וסלק, ובפנה אחרת עמדו המים המהורים לצרכי הבית, יחד עם מי השופכים. בחדר הזה לשו, אפו, בשלו, הלבו את הפרה וכו'.

ובחדר הנהדר הזה יושבים האכרים על הארץ (כי יראו להגביה שבת פן יחנקו בעשן) וסובאים יי"ש והומים ורועשים; ושם בפנה יושב בעל הבית עם זוגתו, ומאחרי התנור יושב אני עם תלמידי המנואלים והערומים למחצה, והנני מלמד אותם תורה מעל "חומש" בלה וקרוע, ומבאר להם את דברי התורה בורגון יהודי-רוסי. אשרי עין ראתה תמונה יפה ונחמדה כזאת! נקל לשער מה נורא היה גורלי בבית הזה. בתנאי חיים כאלה מצאתי לי נחם רק בשתיית יי"ש, כי היי"ש השכיחני את עניי ועמלי.

ומלבד כל "הכבודה" אשר בבית פנימה, באה עוד צרה מן החוץ לשים נוספות על עמלנו וענינו. בכפר ההוא וסביבותיו חנה בעת ההיא גדוד של אנשי צבא מצבאות הרוסים; לכן היה בית אדוני מלא תמיד אנשי צבא שכורים, אשר הרבו לעשות

שערוריות, בנפצם בשכרונם את השלחנות והספסלים, ובהשליכם בפני בני הבית בקבוקים וכוסות; ועוד מעשים נוראים כאלה. לדוגמא אביא בזה מעשה אחר ממנהגייהם היפים שק אנשי הצבא האלה. על ביתנו הפקד אחר מאנשי הצבא לשמרו ולהיות לו למחסה עז מפני חכריו המתהוללים. ויהי היום וישב ה"שומר" הזה אל ביתנו, והוא שכור כמנהגו תמיד, ויצו לאדוני הבית לתת לו אכל. ויושם לפניו קערה מלאה דחן טמוגן בחמאה. אבל הוא הדף את הקערה מפניו ויצו להביא עוד חמאה. ויביאו לו חביונה א' מלאה חמאה. אז צוה השכור להביא לו קערה שניה; ויביאו לו. וישם את כל החמאה בקערה, ויער אל תוכה גם בקבוק יי"ש והמון חלב, ואת המאכל הערב הזה תבל בפלפלין, במלח ובמבק אשר הובא לו במדה טרובה עפ"י פקודתו — ואח"כ החל לאכול מהבליל המשונה הזה. אחרי לעטמו מלוא כפות אחרות, התהולל כמשפטו, ויך על ימין ועל שמאל ויתלוש את שערות זקנו של אדון הבית, ויך באגרופו על פניו עד כי יצא דם מפיו, ואח"כ הלעיט אותו בעל כרחו מבלילו הנחמד. כה התהולל זמן רב עד אשר לא עצר עוד כח לעמוד בשכרונו, ויפול ארצה כבול-עץ. — מעשים כאלה היו רגילים מאד בפולין בעת ההיא.

בעבור גרוד של אנשי צבא רוסים דרך אחד הכפרים, היו לוקחים להם מאנשי הכפר "מורה דרך" (פראוואדניק) להוליך את הגרוד עד המקום הסמוך. אבל תחת לבקש משלטון הכפר לתת איש כזה, היו הופשים בעצמם בכל מי שפגשו על דרכם ראשונה והכריחו אותו להיות להם למורה דרך. ואחת היה להם מי הוא הנתפש: זקן או נער, זכר או נקבה, בריא או חולה, — כי באמת לא היה להם כל צורך במורה דרך, כי ידעו היטב את הדרך עפ"י טפות הארץ אשר בידם, וכל חפצם היה רק למצא תואנה לעולל עלילות באכזריות רשע. והיה, אם האיש הנתפש בידם לא ידע את הדרך, גם אז כמובן לא תעו בלכתם ובלי עזרתו הגיעו למחוז חפצם; אבל בכל זאת הכו את מורה הדרך מכות נאמנות בגלל

(א) "חביונה" היא הבית קטנה (פֶּאָסֶכֶּען) כלשון המישהנה.

אשר לא ידע את הדרך.

גם אני נתפשתי פעם אחת בידיהם, ויצווני להורות להם את הדרך. אמנם לא ידעתי דבר, אבל לאֲשֵׁרִי מצאתי את הדרך הנכון במקרה, ואבוא אתם בשלום למחוז חפצם; ומלבד האיומים אשר אימו עלי כי אם אֲשַׁגֵּם מהדרך יפשימו עירי מעלי (והם היו בני־הכי לעשות הדבר פשוטו כמשמעו), ומלבד טהלוטות אגרוף ובעיטות ברגל אשר חלקו לי כעת לעת, — מלבד הדברים האלה לא עשו לי רעה.

גם יתר כהינותי, בתור מלמד פרטי, רמו ברב או כמעט אל כהונתי הראשונה הזאת.

במשך ימי מלמדתי קרה מקרה פסיכולוגי נפלא, אשר אנכי הייתי בו הנפש הראשונה, ואשר להלן אספרנו בפרוטרוט, ואולם לעת עתה הנני לספר בזה דבר מקרה אחר הדומה לו, אשר אנכי הייתי בו עד ראיה. וזה הדבר: המלמד אשר בכפר הקרוב היה סהרורי (*). ויהי באחד הלילות ויקם טמשככו, ויקח בידו אחד מחלקי ה"שלחן ערוך" וילך אל שדה הקברות, וישב שם זמן מה ואחר שב למשככו. בכפר קם משנתו ולא זכר מאומה ממעשהו בלילה, ויגש אל ארגו הספרים להוציא משם את השו"ע "אורח חיים" ללמד בו כמשפטו המיד. וישתומם מאד בראותו כי מארבעת חלקי השו"ע, אשר היו תמיד שמורים בארגו, נפקד החלק "יורה דעה"; ויבן כי הוא בעצמו הוציא את הס' מהארגו בלילה בלכתו לנדרויו, אבל לא ידע איפה הניחו. ויחל להפש את הספר בכל הכפר, עד אשר לאחרונה הגיע לשדה הקברות וירא והנה ה"יורה דעה" מונח פתוח לפניו ב"הלכות אבלות". הדבר הזה נחשב בעיניו כסימן רע, ובשובו הביתה היה עצוב מאד. אנשי הבית שאלוהו מדוע רוחו סרה, ויספר להם האיש כל אשר קרהו, ויאמר: ה' אלהים יודע מה שלום אמי! ובראותו כי יגונו לא סר מעליו, בקש מאדונו רשות ללכת לעיר מגורי אמו לראות את שלומה, ויתן לו אדונו סוס, וירכב המלמד על הסוס אל עיר אמו. על דרכו עבר דרך הכפר אשר בו כהנתי

(א) נאכטוואנדלער; כאַנדרויכטיג. Лунатикъ.

בכהונת מלמד; ובראותי כי האיש נחפו לדרכו כל כך ופניו מפיקים יגון ודאגה, שאלתי למקרהו. ויספר לי האיש ככל הדברים הנז'. לשמע דבריו התפלאתי מאד, אבל לא על פרטי המעשה, כי אם ביחוד על דבר מחלת הנדידה בלילות בכלל; כי עד עתה לא ראיתי איש נגוע במחלה זו. ואולם המלמד הבטיחני כי מחלתו לא אכפית לו כלל, כי כבר הורגל בה משכבר הימים, ורק מעשה ה"יורה דעה" הפתוח ב"הלכות אבלות", הוא הוא הנוסך עליו רוח עצבת, כי סימן רע הוא בעיניו. וירכב האיש לדרכו הלאה, ויבא אל אמו, וימצאה יושבת והופרת. אמו שאלתהו לסבת בואו; אך הוא ענה כי נכסף נכסף לראותה, יען כי עברו ימים רבים מעת הפרדו מאתה. אחרי אשר נפש בבית אמו ימים אחדים שב לכפר אדונו; אבל עצבונו ודאגתו לא חלפו כליל ממנו, וזכרון היו"ד "הלכות אבלות" לא נשכח מלבו. ביום השלישי לשובו הכפרה עברה השמועה כי בעיר אמו פרצה בערה גדולה; ויבהל האיש מאד. ויבך מרה וייליל באמרו כי אמו מתה בכערה הזאת. ויטהר וירכב העירה וידע לו כי אמנם בא פחדו: אמו נשרפה בכערה ההיא!

יט.

בו ידובר על חברה נסתרה, לכן הוא פרק ארוך.

בעת ההיא נודעתי אל כת "החסידים החדשים" אשר פרצה אז בישראל. "החסידים החדשים" אינם ה"חסידים" המכלים את ימיהם בתשובה, בצומות ובסגופים, ואשר עליהם דברתי כאחד הפרקים הקודמים. "החסידים החדשים" הם כת בפני עצמה; הם מתנגדים לדרכי החסידות הנז', לפרישות ולסגופים, באמנם כי ע"י ענויי הגוף ידוכאו ויחלשו גם כחות הנפש, ועי"ז תאבד אותה מנוחת הלב ואותה השמחה הנחוצות לעבודת ה' מאהבה. לכן

מורים ראשי הכת הזאת להפך, כי צריך לאדם למלא את כל משאלות גופו וליהנות מכל הענוגיו העולם, ככל הדרוש לההפתחות הרגשותינו; כי הקב"ה ברא הכל לכבודו. עיקר עבודת ה' היא, לפי דבריהם, העבודה שבלב, התפלה בהתלהבות ו"בטול היש"; כי רק אז יוכל האדם להגיע אל הכלית השלמות, אם יחשוב את עצמו לא ככריה בפני עצמה, כי אם כחלק מהאלהות. לכן, תחת אשר החסידים הראשונים בלו כל ימי חייהם רק בנזירות ובפרישות, ויתאמצו לכבוש את הרגשותיהם הטבעיות ולהטית את כחותיהם, — הנה החסידים החדשים מחליטים כי הדרך היותר נאותה אל התכלית הנכספה היא לפתח את ההרגשות הטבעיות ככל האפשר, להשתמש שמוש מרובה בכל כחותיהן ולהשתדל להרחיב את חוג פעולהן יותר ויותר.

והנה אין לכחד כי שני מיני החסידות האלה נוסדום על שמות פלוסופיות ידועות. דרכי החסידים הראשונים הם כנראה דרכי הפילוסופים הסטואיקים, וזאת השאיפה לכוון את כל מעשי האדם אל תכלית נעלה המתרוממת בבחירה הפשוטה מעל להאוות החושים. ודרכי החסידים החדשים נוסדו על שמת השלמת האדם. אבל שני מיני החסידות הפרויו על המדה וממילא נטו מעיקרי השמות שעליהן נוסדו. דרכי התשובה של החסידים הראשונים עברו כל חק וגבול; תחת להאמין למשול בחושיהם וביצורם ולכונם לפי המדה הדרושה, הם מתאמצים להמית אותם כלה; ותחת אשר הסטואיקים כונו את כל מעשיהם לפי חקי השכל הפשוט, מכוונים הם את כל מעשיהם רק לפי חקי הדת, שהיא אמנם מעין מהור, אבל להם נהפכה למקור משחת. כי מושגי הדת שלהם הם מושגים לא-כנים, וצדקתם היא רק פרי אמונתם העוה ב"שכר ועונש" של אל עריץ המושל ברצונו; — ולכן כל צדקתם נובעת ממקור משחת, ממקור ה"אניות" ודרישת טובתם הפרטית. ולא זו בלבד אלא שטובתם הפרטית שאליה הם שואפים היא רק טובה דמיונית, ובדבר הזה נופלים החסידים האלה אף מהאפקורסים (עפיקוראָר) הגסים, כי האינמרטים של אלה האחרונים שאליהם כונו את כל מעשיהם, הם בכל שפלותם

אינטרסים ממשיים, ולא אינטרסים הנוסדים על דמיון כוזב. — ובאמת, רק אז תוכל הדת להיות למקור הצדקה, אם היא בעצמה (הדת) נוסדת על רעיון הצדקה, ולא בהוסדה על יראת הענש ועל השאיפה לשכר טוב.

ואמנם הכת השניה, החסידים החדשים, עולים על החסידים הראשונים במושגים יותר כנים על אדות הדת והמדה; אבל יען כי גם מושגיהם הם רק תולדות הרגשות חשכות, ולא תולדות הכרה ברורה, לכן יעקשו גם הם את הישרה ויפריזו על המדה. תורת „בטול היש" שלהם מחויבת לשים מעצור לכחות פעולתם או להוליכם בדרך לא נכונה. ומבלתי דעתם עד מה מחכמת הטבע ומחכמת הנפש, ובהתגאותם על היותם חלק מהאלהות, הם עושים המון מעשי תעתועים על חשבון „אלהותם" זו: כל רעיון זר ומשונה העולה על לבם נחשב בעיניהם כ„סוד ה' ליראיו", וכל נבייה חיה — כ„אתערותא דלעילא".

שני מיני החסידים האלה לא נחלקו אמנם לשתי כתות דתיות, כי באמת לא נבדלו רק בדרכי עבודתם את ה', אבל בכל זה גברה מאד האיבה והמשטמה בין שתי המפלגות האלה, והאחת נתנה את השנית כפורצת גדר הדת, ובאף ובחמה רדפו זו את זו. בראשונה גברה יד הכת החדשה, והפרוש טמשלה על כל ארץ פולין וגם טחוץ לארץ. ראשי הכת שלחו בכל הארץ ציריהם ומטיפיהם להפיץ את תורתם ולעשות לה נפשות. ויהודי פולין, אשר כרוכם נוטים הם אל חיי הכמלה וההתפלספות (כי כל יהודי פולני נקדש מלידה וטבטן להיות ל„רב", ורק אם אין בו כל עקבות כשרונות רוחניים, רק אז הוא פונה אל עסק גשמיים), היהודים האלה קבלו באהבה וברצון גדול את התורה החדשה; ומה גם כי התורה הזאת מקילה מאד את הדרך לחיי עוה"ב, כי היא חושבת את הצומות והסגופים וגם את העסק התמידי בלמודי גפ"ת לא רק לבלתי מועיל כי אם גם למפריע ולמכשול לחסידות האמתית הדורשת ביחוד שמת הנפש ומנוחת הלב ולא „עצבות". לכן הלך מספר אנשי הכת החדשה הלוך ורב מיום ליום. המקומות אשר בהם ישבו ראשי הכת, היו למקומות קדושים, ומארבע כנפות הארץ באו החסידים החדשים אל המקומות האלה ליהנות

מוזי "הצדיקים" ראשי הכת. או יעזבו החסידים את אבותיהם, את נשיהם וילדיהם, ועלו במקהלות אל מקום משכן ה"רבי" לראות באור פניו ולשמוע מפיו את "הורתו" הקדושה.

ואלה תולדות הכת הזאת, לפי דעתי. כבר אמרתי כי מעת אשר גלו היהודים מעל אדמתם, אין להם קשר אחר המחבר אותם למרות פזורם בארצות שונות, לעם אחר, בלתי אם קשר הדת; כי על כן השתדלו תמיד ראשי האומה הישראלית לאמץ יותר ויותר את הקשר היחידי הזה. ויען כי דברי התורה, אשר בה נכללים כל חקות הדת, נותנים מקום לכאורים שונים, לכן לקחו חכמי ישראל לעזרתם את הקבלה, את התורה שבע"פ, המלמדת את הדרכים שבהם התורה נדרשת ושבהם מוציאים חוקים חדשים מתוך החוקים שנאמרו בתורה בפירושי. הקבלה הזאת לא יכלה להמסר לכל העם כלו, כי אם לחכמי התורה לברם, אשר היו כעין "ועד של מחוקקים". אבל גם יד הקבלה קצרה מהושיע השועה מוחלטת, כי גם בתורה שבע"פ נמצאו דברים רבים בלתי מבוארים כל צרכם, ובכל זמן ומקום הורגשה הנחיצות לחוק חקים חדשים ל"צרך השעה", והחקים האלה נתנו מקום למחלוקות ולשנוי דעות. ע"י המחלוקות האלה ודרכי קביעת ההלכות, התרחב חוג פעלו והשפעתו של "ועד המחוקקים", וגם בכמותו גדל ה"ועד" הזה מדור לדור. — עפ"י הדברים האלה נראה כי השלטון הדתי השורר בישראל, הוא, לפי צורתו, שלטון אריסטוקרטי (ר"ל שלטון המסור אך בידי אצילי הרוח של האומה), ולכן הוא צפוי אל כל המגרעות ואל השמוש לרעה העלולים להיות בשלטון אריסטוקרטי. ההטון הגדול, "עמי הארציים", אשר היו מרודים בדאגת פרנסה להטציא לחם לנפשם ולהרבנים הנחוצים להם, לא יכלו כמובן לגלות את אותן המגרעות ואת השמוש שהשלטון האריסטוקרטי הזה משתמש בכחו לרעת העם. אבל, החת זאת, קמו מעת לעת אנשים מחברי "ועד המחוקקים" בעצמם להוכיח את חבריהם תופשי התורה על ממשלת עריצותם, וגם יש אשר הטילו בספק את אבטוריטותם של "המחוקקים".

בין המתקוממים לשלטון הרבנים נחשב גם משיח השקר

שבת י צבי, אשר חפץ לבטל את כל מנהגי הדת שמפלו הרכנים על החקים העקריים שבתורה. אבל הוא לא יכל לתת להעם, תחת המנהגים והחקים, תורת מוסר מוזקקה הנוסדה על מוסדות השכל (כאשר עשו המתקנים שקדמוהו); כי בימיו כבר היו היהודים שקועים יותר מדי במשפטיהם הקדומים, ושכלם המכוסה בערפלי ההויה והבערות לא היה מוכשר לקבל תקונים שכליים. לכן נמל עליו לתת לאחיו הזויות והבלים הרשים תחת הזויות וההבלים העתיקים. ויקרא לעזרתו את הבלי הקבלה. והקבלה כבר הכהה שרשיה עמוק בקרב היהודים בעת ההיא, וביחוד התפשטה התורה החדשה הזאת ע"י ספר ה"זוהר", אשר חבר ר' משה די ליאון (כן היא דעת ר' יש"ר מקנדיא) ואשר יחס אותו להתנא ר' שמעון בן יוחאי. ע"י ה"סודות" הצפונים בספר ה"זוהר" אומרים ראשי המקובלים להגיע ל"קבלה מעשית", כלומר לעשות נפלאות גדולות ולשדר את מערכות הטבע, ואחד המקובלים אשר חי בעת ההיא בפולין, ושמו ר' יואל בעל-שם, נודע לתהלה ע"י רפואותיו וסגולותיו אשר בהן הצליח לנהות מזור מחולים ובעלי מומים. לצי דבריו עשה את כל נפלאותיו בעזרת ה"קבלה המעשית" וה"שמות הקדושים"; אך באמת חולל את נפלאותיו בעזרת הידיעות המדויצניות אשר רכש לו, ובעזרת קסמרת-עוועים. ור' יואל בעל-שם א) העמיד תלמידים רבים, אשר למדו אל דרכיו, ויצליחו לרפא חולים ולגלות גנבות (בדבר הגנבות יש לשער כי הם בעצמם היו הגנבים ולכן הצליחו על נקלה למצא את הגנבה; או כי עלה הדבר בידם בעזרת מרגליהם אנשי סודם). אבל נמצא אנשים מתלמידיו אשר לא השתפקו במעשי חתנותים כאלה, כי אם הציבו להם מטרה יותר נעלה. הם ראו כי בכח האמונה, שהעם מאמין בהם, יהי לאל ידם לפעול הרבה גם לטובתם הפרטית וגם לטובת הכלל. ולכן חפצו להאיר את העם על פי דרכם, ולמשול בו בכח ההארה הזאת. בראשונה היתה מחשבתם, כנראה, רק להסיר את המגרעות שנקלטו

א) כנראה טעה שלמה מימון בשם, כי כונתו בודאי אל ר' ישראל בעל שם, ולא אל ר' יואל שלא שאיר אחריו זכרון גדול בישראל.

בתורת הדת והמוסר של היהודים. ביחוד ערכו מלחמה נגד הרבנים ונגד בעלי התשובה הסגפנים. את הראשונים הוכיחו על אשר לקחו להם קרנים בכח „למדנותם“ להשתרר על כל העם; על דרכי פלפוליהם המעוקלים אשר בהם הם מביאים ערבוביה בחקות הדת; על עסקם בתורה לשם למוך גירודא ולא לשם מעשה, ועל עשותם את המצוות רק עפ"י חיצוניותן ולא עפ"י כונתן המוסרית. — ואת בעלי התשובה הסגפנים הוכיחו על צדקתם הדמיונית ומוסרם האוילי (כאשר הוכחתי על ידי דוגמאות אחרות באחד הפרקים הקודמים).

„המתקנים“ האלה אומרים, כי התנאי הראשון לחסידות אמתית היא השמחה; וכן הם מתירים ויועצים ליהנות מכל מיני התענוגים, במדה הדרושה לנסוך על האדם רוח-עליצות, — כי רק במעמד רוח כזה נכון האדם לפעול פעולות. בעבודת-אלהים נחשבה להם העיקר „הפשטת הגשמיות“, כלומר: הסח הדעת מכל הענינים הארציים, וגם מ„ישותם“ בעצמם, למען „הדבק“ במחשבה באלהים לבדו. במעשה ה„דבקות“ הזאת הם נמצאים במצב „כמול היש“, וכל מה שהם עושים במצבם זה נחשב בעיניהם, לא כפעולותיהם הם, כי אם כפועל ה'. — ובכן היתה „העבודה“ שלהם רק טיין הדרת-קדש עיונית („התבוננות“) שאיננה נוקקה לזמן מיוחד ולתכנית מיוחדת. ובאמת התירו ראשי הכת לכל איש לעסוק „בהתבוננות“ זו בכל שעה הנאותה לפי מדת הכרתו; אלא שבכל זאת יערו לה מועד בזמן התפלה. ובהפלתם התאמצו ביחוד להפשיט את גשמיותם, כלומר להתעמק כל כך בדמיון שלמותו של הקב"ה, עד שבהעמקה זו הסיחו מרמיונם כל יתר הדברים וגם עצמותם הפרטית, וגופם לא הרגיש אז מאומה, לפי דבריהם.

אבל יען כי קשה מאד לבשר ודם להפשיט את גשמיותו, כי „המחשבות הזרות“ מוציאות אותו לרגעים ממצב „ההתבוננות“ המפשטה, — לכן חבלו תחבלות מוכניות (נענועים וצעקות) להגים את המחשבות הזרות, ולהמשיך את מצב „הפשטת הגשמיות“ בכל עת התפלה. ואמנם מחזה משינה ונלעג מאד הוא לראות את מנהגי האנשים האלה בעת תפלתם: לרגעים הם

מפסיקים את תפלהם בקולות משונים ובתנועות מגוחכות (המכוונים כנגד השמן, כדי לאיים עליו לכל יפריעם מ"התבוננותם"), ובמלחמתם זו עם השמן ייעפו וייגעו כל כך, עד כי הם נופלים לארץ כמתעלפים אחרי התפלה. — ואולם אף כי ררכי העבודה האלה נאותים בעיקרם לתכליתם, הנה אין לכחד כי עלולים הם גם להפרות מגונות. ההתעוררות הפנימית, הנולדה ע"י שמחת הנפש, תוכל להתהוות רק לפי מדת ההכרה של האיש. "בטול היש" לפני האלהים יוכל להיות מושכל רק אז, אם כח ההכרה עסוק כל כך בהתבוננות העצם האלהי, עד כי מפני גדל העצם הזה יתקלץ האיש מעצמותו הוא ודבק רק באותו העצם הנעלה לברו. אבל אם כח ההכרה מוגבל בהתבוננותו, מפני גדל העצם, עד שאיננו יכל להתקדם הלאה, — אז אין כל ספק כי ההתעוררות הפנימית תעצר תחת להתקדם, בהיות כל כחות הנפש מתרכזות בהתבוננות בלתי פוריה כזו.

יש אשר נראה אנשים מבני הכת הזאת יושבים בטל כל היום, ומקטרתם בפיהם, והיה אם נשאלם במה עוסקות מחשבותיהם בכל העת הזאת? וענו ואמרו: אנחנו עוסקים ב"התבוננות"! ואמנם התשובה הזאת היתה תשובה נכונה, לו השתדלו האנשים האלה להרחיב את ידיעתם על השלמות האלהית, ע"י עסקם בתמידות בחקרי הטבע. אבל אחרי אשר באמת אין הדבר כן, כי ידיעות הטבע של האנשים האלה רלות ומוגבלות עד מאד, — לכן מוכן מאליו הוא כי מצב "התבוננות" בלתי-פוריה כזו (בלתי פוריה — מפני אי-יכולתם ואי-ידיעתם), הוא מצב לא-טבעי. — ואף גם זאת כי הם מחליטים שהפעולות שהם פועלים בעת התפשטות גשמיותם הן פעולות ה' בעצמו, אבל זה יתכן רק, לו היו פעולותיהן תולדות דעת-אלהים נכונה ואמתית; אך מכיון שהן רק תולדות הכרה מוגבלת, מאליו מוכן כי הם זוקפים על חשבוננו של הקב"ה כל מיני שערוריות שהם עושים, כאשר הורה הנסיון בקרב הימים.

אבל איכבה התפשטה הכת הזאת, במהירות גדולה כל

כך, בכל הארץ? איך זה נתקבלו דעותיהם החדשות באהבה רבה על לבם של חלק גדול מעמנו? הדבר הזה מהבאר על נקלה. הנמיה הטבעית אל הבטלה ואל חייהזוים, שהיא מורשה לרוב יהודי פולין המוקדשים ללמוד ולעיון; היבשת המשועממת של למודי גפ"ת שאינם נותנים כל פרי; העול הקשה של החומרות והסיגים והגורות של הרבנים, אשר תורת החסידים החדשים נראית כמקילה בהם; גם הנמיה להויה ולפלאות, נמיה המוצאת טוון בתורת החסידות; — כל אלה חוברו יחדו לפלם נתיב „לחסידות“ בקרב בני ארצנו, ולהקל לה את פרישת ממשלתה. ואמנם בראשונה התקוממו הרבנים והחסידים כמין הישן לנגד התורה החדשה, ויתאמצו לגרור הדרך בעדה; אבל סוף סוף גברה יד החסידות החדשה, מפני הטעמים הנ"ל. ואולם האיבה והמשטמה בין שני הצדדים לא חדלה, ותרבינה המחלוקות ועדת ישראל נחצתה לשתי מפלגות: לחסידים ולמתנגדים. —

בימים ההם, בימי „מלמדותי“, עוד לא היה לי מושג נכון מהכת הזאת ולא ידעתי מה לחשוב עליה. והנה אנה לי המקרה להתודע אל איש צעיר לימים מבני הכת הזאת, אשר עבר דרך עיר טושבי, ואשר כבר זכה לדבר פה אל פה עם ה„רביים“. האיש הזה לא היה אמנם בקי בענינים הפנימיים של הכת, ולכן לא יכל לענות על כל השאלות אשר ערכתי אליו; רק זאת אמר לי כי אין דבר נקל טההקבל לחבר בכת הזאת. כל איש המרגיש בנפשו את החפץ להשתלם ואיננו יודע איך להגיע אל השלמות, או איך להגות מן המסלה את המכשולים המתקוממים לנגד חפצו זה, יקום וילך אל ה„רביים“, וע"י הדבר הזה הוא נעשה כמילא לחבר להכת. ובבוא האיש אל „הרבי“ איננו צריך להודיעו מאומה מהמגרעות שבמדותיו, מארחות חיו הקודמים וכו' אחרי אשר כל הדברים האלה גלויים וידועים להרבי גם כמרם יגיד. כי אין דבר נעלם מהרבי; לב כל איש ערום נגדו, וכל מצפוני הנפש גלויים לפניו. הוא מניד מראשית אחרית ועיניו משוטטות בכל הארץ. — „ההורה“ אשר הם מטיפים לשומעיהם, איננה „דרשה“ המוכנת והערוכה מראש; כי כזאת יעשו רק

המטיפים מלכם, האומרים דברים שהורם רוח מביניהם ולא אשר שם ה' בפייהם, — תחת אשר „תורה“ „הרביים“ הם דברי אלהים, שנולדים בלכם פתאם, בלי שום הכנה, ע"י הערת רוח ממרום, בעת שהם מתפשטים את גשמיותם.

כזאת וכזאת הגיד לי האיש על אדות החסידות וראשיה. דבריו לבבוני מאד, וביחוד התפעלתי מאד מהדמות אשר ערך ל„התורה האלהית“ שהרביים מטיפים ע"י התעוררות פתאומית, ואבקש מאתו להגיד לי, לדוגמא, דברים אחרים מ„התורות“ האלה. האיש דפק בכפו על מצחו כמו חכה לרוח הקדש, ואחרי כן פנה אלי בהתלהבות עצומה, ובהניעו את זרועותיו החשופות למחצה, פתח ואמר:

„שירו לה' שיר חדש, תהלתו בקהל חסידים“. רבנו באר את הפסוק הזה בדרך כזו: כשם שנדותיו של הקב"ה, שהוא השלם בתכלית השלמות, נעלות עד מאד על מדותיו של עצם בעל הכלית, כן גם תהלתו (שבה מתוארות מדותיו) צריכה להיות נעלה ורמה מהתלתו של בשר ודם. והנה עד הנה הינו מהללים את ה' בתור עושה נפלאות גדולות לבדו (כגון גלוי נסתרות, ידיעת עתידות, וכו'), ואולם עתה אחרי אשר גם „צדיקינו“ עושים את אותן הנפלאות בעצמן, הנה אין עוד יתרון להקב"ה מהם בתהלה כזו, ולכן עלינו להסציא עתה תהלה חדשה להקב"ה, הראויה רק לו לבדו. וזה שאמר הכתוב „שירו לה' שיר חדש, (כי) תהלתו (שהללנוהו) עד כה, הנה נמצאת עתה גם) בקהל חסידים“.

התפעלתי עד מאד מדרכי הבאור החדש הזה, ואבקש מהאיש להגיד לי עוד דברי תורה ממין זה. ויוסף האיש ויאמר: „והיה כנגן המנגן ותהי עליו רוח ה'“ פירוש הכתוב הזה לפי באור רבינו כן הוא: רוח הקדש איננו שורה על איש שהוא בבחינת פועל, כי אם על זה שהוא בבחינת פעול, בבחינת כלי נגון. וזה פירוש הכתוב: „והיה כנגן המנגן“, כלומר אם „המנגן“ (זה הצדיק) ישים את עצמו „כנגן“. ככלי שיר הנפעל באחר, רק אז „ותהי עליו רוח ה'“.

„ועתה“ הוסיף האיש לאמר „שמע נא את באור דברי

המשנה בפרקי אבות, "יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך". רבינו מבארים את המשנה הזאת לאמר: אם יתן איש כבוד לעצמו, או בודאי לא ישמח בכבוד הזה, כי כבוד כזה מביא לירי גיחוך. אבל גם הכבוד שאחרים נותנים לנו, צריך גם הוא להיות נלעג בעינינו, אחרי אשר הכבוד לא יוסיף מאומה על ערכנו הפנימי, האמתי. וזה שאמר התנא: "יהי כבוד חברך (הכבוד שחברך נותן לך) חביב עליך כשלך" (כלומר ככבוד שאתה נותן לעצמך); כשם שהכבוד האחרון נלעג בעיניך, כן צריך להיות גם הכבוד הראשון. — כמוכן התפעלתי טאד מהבאור המחוכם הזה האוצר בקרבו מוסר יקר. —

הדברים אשר הודיעני האיש על אדות, "החסידים" הלהיבו את דמיוני עד מאד, ותבער בי אש התשוקה להתחבר אל הבת החדשה. בקצר רוח חכיתי לקץ זמן עבודתי בבית אדוני, וכאשר בא היום שקויתי לו, שמתי לדרך פעמי — לא לעיר מגורי הקרובה, כי אם אל העיר מְרִישׁ הרחוקה, מקום משכן כבודו של הרבי ר' בַּר.

שבועות אחרים כתותי את רגלי בדרך עד אשר באתי לטחון חפצי. אחרי הנפשי מעט מעטל הדרך הלכתי אל בית ה"צדיק", בתקותי כי יקבלני כרגע. אבל בבואי אל ביתו הוגד לי כי הצדיק לא יקבלני עתה, אך הקדש הקדישני לסעוד על שלחנו יחד עם יתר האורחים אשר באו לראות את פניו, ובעת הסעודה אוכה לראות את הוד קדושתו ולשמוע מפיו דברי תורה נעלים, אשר בהם אמצא גם דברים המכוונים לי לבדי; באופן שהראיון הזה, אף כי יהיה ראיון כללי, בכל זאת אוכל לחשבו כזכות מיוחדת הנתונה רק לי לבדי.

ביום השבת באתי אל הסעודה הנאדרה, ואמצא בבית הצדיק קהל אנשים נשואי־פנים אשר באו הנה ממחוזות שונים. לסוף הופיע גם הצדיק בכבודו ובעצמו, והוא איש תואר המעיר יראת הכבוד בלב כל רואיו, כל בגדיו אמלם לבן, גם נעליו לבנות, וגם קופסת הטבק שלו — לבנה (מראה הלכן הוא מראה ה"הסד" אצל המקובלים). הצדיק נתן, "שלום" לכל אחד מהאורחים, ואז ישבנו כלנו אל השלחן,

בכל עת הסעודה שררה דומית-קודש בין המסובים. אחרי הם הסעודה נתן הצדיק בשיר קולו, והמנגינה נאדרה ומרוטמת את הרוח. אחרי כן שם את כפו על מצחו ויתכונן זמן מה, ואז החל לקרא את כל האורחים בשמם ובשם עירם. כמוכּן התפלאנו כלנו מאד על הדבר הזה. או צוה הצדיק לכל אחד מאתנו לאמר לפניו פסוק אחד מתנ"ך, ואחרי אשר עשינו כמצותו, החל הרבי לרוש ררוש אשר בו הביא בחוברת באומנות גדולה את כל הפסוקים השונים אשר הגדנו לפניו ואשר לוקחו ממקומות שונים מכתבי הקדש; ועוד הפליא לעשות כזאת, כי כל אחד מאתנו דמה למצא באותו חלק של הדרשה, המוסב על פסוקו הוא, רמוזים אחדים המכוונים אל עניניו הפרטים ואל מחשבות לבו הוא. הדבר הזה הפליא את לבנו עד מאד.

אבד לא ארכו הימים, והתפעלותי החלה להתקרב, והכבוד הגדול אשר הגה לבי להרבי ולהכת בכלל הלך ומעט מיום ליום. לאט לאט נוכחתי כי באוריהם המחוכמים בשקר יסודם, וטלבד זאת הם סובבים המיד על ציר עיקריהם הנפרזים ("בטול היש", וכי), באופן שהאיש אשר שמע "תורה" אחת מתורתם לא ימצא עוד כל חדש בדברי "תורתם". גם מעשי נפלאותיהם התבארו לי באופן פשוט ומכעי מאד: הידיעות שהם מקבלים מאנשי שלומם וממרגלי חרש הנפוצים בכל המקומות; מדה ידועה של בינה והכרה באנשים הכאים אליהם, יחד עם חכמת הפרצוף ועם השאלות שהם שואלים את כל איש בחריצות יתרה למען גלות מצפוני הלכבות, — כל אלה הועילו לתת את "הצדיקים" כנביאים בעיני ההמון הפותה ולעשות להם שם גדול.

גם כל אנשי הכת נבזו בעיני בגלל דרכי ליצנותם הגסה ועליצותם הפרועה. לדוגמא כמשובתם אביא בזה מעשה אחד. פעם אחת נאספנו בבית הצדיק לתפלת השחרית, כמשפטנו בכל יום, ואיש אחד מבני החבורה כושש מעט לבוא, וכאשר בא שאלוהו חבריו לסבת אחורו, ויגד להם האיש כי אשתו ילדה בת בלילה שעבר, ולכן אחר לבוא. אז החלו האנשים לברכו ב"טול טוב" בקול שאון גדול; ויצא הצדיק מחדרו וישאל מה קול ההמולה הזאת, ויענהו החסידים: אנחנו מברכים את פ.

במול טוב, כי אשתו ילדה לו בת. „בת?!“ קרא הצדיק בבוז ובקצף „יותן לו מלקות!“ — אבי הבת סרב לקבל עליו פסק דין זה, כי לא יכל להבין מדוע יתן הוא את גוו למכים בגלל חטא שחטאה אשתו בלדה בת. אבל סרבנותו ומענותיו לא הועילו לו; החסידים תפשו בו וימתחוהו על המפתן וילקוהו כראוי. המעשה הזה ברח את דעת כלם (כמובן חוץ מהנלקה), ואז העירם הצדיק להתפלל, באמרו: „עתה, אחי, עברו את ה' בשמחה!“.

ובכן גמרתי לבלי לעזוב את העיר הקדושה קזריטש. ובאחר הימים הלכתי אל הצדיק ואקח את „ברכתי“, ואפרד בשלום מכל „אנשי שלומנו“, ואסע במחשבה מוחלטת לבלי שוב עוד אל „החסידים“.

עתה אדבר נא דברים אחרים על המערכת הפנימית של הכת הזאת.

כפי שהורוני נסיונותי, נוכל לחלק את ראשי הכת (ה„רביים“) לארבעה טינים: (א) החכמים. (ב) הערומים. (ג) הגבורים. (ד) הטובים. — מובן טאליו הוא כי הראשונים במעלה, המושלים ביתר המינים, הם החכמים. השלימים העליונים האלה הם אנשים נאורים אשר רכשו להם ידיעה עמוקה בחולשות האדם ונמיות המניעות את פעולותיו, ואשר עוד בראשית ימיהם הכירו לדעת כי „טובה חכמה מגבורה“: יען כי הגבורה תלויה במקצת גם בחכמה, כי בלי חכמה ובינה לא ידע הגבור איך להשתמש בכחו הגדול, ופעולתו תהי מוגבלת, תחת אשר החכמה איננה תלויה כלל בגבורה. האנשים האלה כוננו את כל מחשבותיהם אל מטרה אחת: למשול ולהתעמר באנשים בני חורין, כלומר להשתמש ברצונם ובכחם של אחרים, באופן שאלה האחרים ידמו כי הם פועלים רק לטובת עצמם בעת אשר באמת הם פועלים גם לטובת הראשים המושלים. אל המטרה הזאת יש להגיע רק ע"י חבור וקשור של כל הכחות לקבוץ אחד בסדר נכון ותכליתי, באופן שעל ידי דחיפה קלה יוכל הקבוץ המסודר הזה לחולל גדולות, ואף אמנם אין כל הונאה ותרמית במעשה הזה, אחרי אשר הנפעלים משיגים באותה שעה גם את מטרתם הפרטית

בדרך יותר קלה, כאמור .

הערומים משתמשים גם הם ברצונם ובכחם של אחרים לטובת עצמם; אבל יען כי הם יותר קצרי עין ויותר בהולים להשיג חפצם, לכן על הרוב הם משתדלים להגיע אל מטרתם על חשבון ה"אחרים" הפועלים רק למענם. ולכן נכללת אומנתם לא רק בזאת שהם מסתירים מה"אחרים" את המטרה שהם רודפים אחריה (כמעשה ה"חכמים"), כי אם גם בהסתירם מה"אחרים" את הנזק שהם גורמים להם (להאחרים) בהבנותם מחורבנם.

הגבורים הם אנשים אשר בכחם המוסרי, שנוצר עמם טלירה או שקנו להם ברבות הימים, הנם מושלים בחולשות של יתר האדם (*); ביחוד אם כחם המוסרי היא גבורה שאיננה מצויה באנשים אחרים, כמו למשל כבישת כל התאוות מלבד התאוה האחת שהיא תכלית כל מעשיהם.

הטובים הם אנשים רפי המוג, אשר כח רצונם נפעל תמיד מאחרים, והמשיגים את מטרתם לא ע"י משלם באחרים כי אם בתתם לאחרים למשול בהם.

החכמים הם, כאמור, הראשונים במעלה; כי הם מביטים ממרום מעמדם על יתר המינים הנו' ורואים את מעשיהם ותכונתם, תחת אשר האחרונים, העומדים תחתיהם, אינם רואים אותם. לכן מושלים "החכמים" בכל שלשת הנו': הם משתמשים

(א) אני ידעתי את אחד ה"גבורים" האלה. זה היה עולי-ימים, כבן כ"ב שנה, דל-בשר, מבנה גוו היה רפה ופניו זזורים. הוא עבר במדינת פולין לעשות נפשות לכת החסידים. לאיש הזה היה כח נסתר במראה ובמבט עיניו להטיל אימה על הבריות ולהכריחם לסור למשמעתו, עד כי משל בהם כמשלת ערוץ. כבואו אל עיר שאל מיר לסררי הקהלה, והרכר אשר לא ישר בעיניו צוה לבטל ולעשותו באופן אחר; ופקודותיו נשמרו ונעשו בתכלית הרוק. ראשי הקהלות חררו וחלו מפניו, אף כי כרובם היו אנשים זקנים ונכבדים אשר קטנט עבה סמתניו ביריעת התורה. פעם אחת התיצב לפניו אחד מגדולי הלמדנים אשר מאן להאמין באלהותם של "הצדיקים"; או הביט הגבור עליו כמבט-רגז, והמבט הזה התריר ככה את ה"מתנגד", עד כי מרוב בלהתו אחותו קרחת עזת אשר גם מת כעבוד בה ימים אחרים. — את רוח הגבורה והאמץ הוה רכיש לו ה"גבור" הנו' ע"י תגובו בדרכי הסטואיקים שהחל להתחנך בהם עוד בקדמות נעוריו.

בצר הטוב של ה"ערומים", ויחד עם זה הם משתדלים להכשיל כחם, כהערימם עוד טהם; באופן שבעת שהערומים מרמים כי הם מרמים, הנם באמת רק מרומים. — כטו כן משהמשים ה"חכמים" להשגת מטרות נכבדות גם בעזרת ה"גבורים", ויהר עם זה הם משתדלים לעצור בעדם, בשעת הצורך, בהעמידם להם לשמן כחות רבים, רבי הכמות אם גם לא רבי האיכות ככח ה"גבורים". — גם בעזרת ה"טובים" משהמשים ה"חכמים", בשימם את ה"חלשים" האלה למופת לאחרים, בתור סמל ההכנעה והמשמעת, למען יעשו האחרים כמוהם ולא יעזו לפעול מדעת עצמם ולהיות למכשול להם, לה"חכמים".

השליטים העליונים האלה, "החכמים", מתחילים את דרכי חייהם ב"סטואיציזם", וגומרים באפיקורסות הגונה. בהחלה הם מתנהגים בדרך החסידים הראשונים, מוקדקים במצוות עד מאד, עוסקים בתשובה ובכבישת יצרם, ככל מנהגי "בעלי המוסר". אבל תחת אשר "בעלי המוסר" הושבים את הסטואיציזם למטרה בפני עצמה, הנה הם, "החכמים", הושבים אותו רק לאמצעי להגיע על ידו אל המטרה הכי נכבדה של האדם: אל האושר. לכן, אחרי אשר קנו להם מדרכי הסטואיציזם די צרכם לתכליתם, הם ממהרים אל תכליתם העקרית: ליהנות מהאושר. ומנהגי הסטואיציזם, אשר בהם התחנכו, יועילו להם הרבה בבואם ליהנות מהחיים, כי ע"י המנהגים הקשים ההם הוחרו והתעדנו הרגשותיהם לכל מיני התענוגים; תחת אשר הרגשות התענוגים של האפקורסים הנסים הולכות וקהות תמיד. ובהיותם רגילים למשול ביצרם, לא יחפזו לקחת מכל התענוגים המודרמיים להם (כמנהג האפיקורסים הגסים), כי יש ביכלתם לכלוא את רוחם ולרחות את התענוג הבא לידם עד אשר יבחנו את ערכו האמתי לדעת אם כראי ליהנות ממנו.

ואמנם אי אפשר לאמר כי "הצדיקים" האלה עושים מה שהם עושים בדרך תבונה ובשמה מכוונת הערוכה מראש בהגיון נכון. החלטה כזאת לא נתנה להאמר; יען כי "הצדיקים" אינם אנשי מדע. אבל יש לשער כי בתחלה ימריצם מזגם הטבעי לעשות מה שהם עושים, ואחרי כן הם נמשכים אחרי

מושגי הדת שלהם, ורק ברבות הימים הם מגיעים אל הכרה ברורה של שמתם בכל מהרתה, אשר נעלמה מהם בעצמם בתחלה, ואז הם משתדלים לרדוף אחרי מטרתם בדרך אשר החלו ללכת עליה מבלי הדעת.

ובכן היתה הכת הזאת (בנוגע למטרתה ולאמצעיה) למין „חברה מסותרה“, שהיתה יכולה לפרוש ממשלתה כמעט על כל האומה הישראלית ולחולל בה מהפכה רבת הערך ורבת התוצאות מאד, — לולא הסכילו אחדים סחבריה לעשות פרעות ושערוריות אשר נתנו חרב בידי „מהגנדיה“ ואשר הקלו לאויביה לנצחה ולהכשיל כח ממשלתה.

אחדים מבני הכת הזאת הגדישו את הסאה במנהגי „בטולם“, ויפרו כל חקות הנמוס במשיבתם הפרועה: הם התרוצצו בחוצות ערוטים בלי לבוש, עשו צרכיהם בפני כל, ועוד מנהגי „בטולם“ כאלה. גם דברי „תורתם“ אשר הטיפו בלי הכנה בהתפשטם את גשמיותם, היו מלאים אולת ורעות רוח וענינים מסוכסכים בלתי מובנים. ואחדים מהם השתקעו כל כך ברעיון התפשטות הגשמיות ו„בטולם היש“, עד כי יצאו פשוט מדעתם, בחשבם באמת ובהמים כי ה„יש“ שלהם איננו עוד במציאות, ומלבד זאת יצא הקצף עליהם בגלל מנהגי הגאווה והבוז אשר התנהגו עם כל איש שאיננו מ„אנשי שלומם“; ביחוד הראו אותות בוז אל הרבנים, אשר אמנם לא נקו ממגרעות אבל בכל זאת הן גדולים ונכבדים הם, מפאה ערכם וטפאת פעולותיהם, הרבה יתר מחבר הבטלנים הבוערים האלה.

אז החלה המלחמה על ה„חסידים“ האלה. בראש המלחמה עמד הגאון הנודע לתהלה בכל תפוצות ישראל, ר' אליהו סנילנה. הודות לאבטוריותו של הגאון הזה כשל כחה של הכת, ועתה לא נשאר ממנה כי אם „שבלים בודרות“ המפוררות והמפוררות במדינות אחרות.

ב.

הכשך כהקודם ודברים אחרים על „סודות“ הדתות.

החברה המסותרת הנז' נותנת לי מקום להציע בזה לפני משפט הקורא הנבון את דעתי על ה„סודות“ בכלל ועל „סודות הדתות“ בפרט.

ה„סודות“ בכלל הם הדרכים, האמתים או הנחשבים כאמתים, שבהם מבארים את היחס שבין הסבה אל המסוכב בעניני הטבע, אם אותו היחס איננו יכל להתבאר לכל אדם בדרך השכל הטבעי. ואלם האמתיות הנצחיות, כלומר באורי היחס שבין הנמצאות, הנוסדים על ההכרה וחקירות שכליות, אף כי אינם נודעים אלא לאנשים מועטים, בכל זאת אינם יכלים להחשב כ„סודות“, אחרי אשר אפשר לכל איש לגלותם בהשתמשו בכחות שכלו. — ותחת זה נחשוב לסודות הטבע את פעולות הסימפטיה והאנטיפטיה, את מיני הרפואות הנקראות בפי הרופאים Specifica, וכדומה מן הדברים אשר נודעו לאנשים אחדים רק במקרה ואשר התאמתו אחרי כן על ידי נסיונות וההבונניות. הדברים האלה הם „סודות הטבע“, יען כי אי אפשר לאדם לגלותם ע"י השמוש בכחות שכלו, אלא רק במקרה או במסורת איש מפי איש. ואולם אם ה„סודות“ האלה אינם מתאמתים אחר כן ע"י הנסיין וההתבוננות, ובכ"ז ימצאו אנשים המאמינים בהם, או הקרא האמונה בסודות האלה בשם אמונה-תפלה או אמונת-שוא (אבערגלויבען).

הדת היא הברית שבין האדם ובין עצם אחר ממדרגה עליונה, ואולם צריך להניח כי יש יחס טבעי בין האדם ובין אותו העצם הנעלה, באופן שאם ימלאו שני הצדדים אחרי דברי הברית הזאת תגיע תועלת לשניהם. והיה, אם היחס הטבעי הזה הוא יחס אמתי, וההתחייבות של שני הצדדים מחויבת בו, אזי התי הדת הזאת דת טבעית אמיתית; ואם אין — אזי נקרא לה דת טבעית לא-אמיתית. — ואם אותה הברית הכרת כמשפט לכל פרטיה ודקרוקיה בין האדם ובין העצם הנעלה (או בין באי

כחו), או הולד מואת הדת החיובית, או הדת של התנלות אלהות.

היהדות, שהיא גם דת־טבעית גם דת־חיובית (כאשר בארנו בפרקים הקודמים), היתה כהחלה ברית מוסכמת בשתיקה, ואחרי כן ברית כרותה ב פ י ר ו ש בין אנשים ידועים ובין העצם הנעלה על כל, אשר הופיע בכבודו ובעצמו (בחלוס ובחזון הנבואה) אל האבות הראשונים, ויודיע להם את רצונו, ואת השכר שיקבלו בעשותם רצונו ואת הענש שיגיע אליהם אם לא יעשוהו; ובהסכם שני הצדדים נכרתה אז הברית הדתית הזאת. וברכות הימים חדש הקב"ה את בריתו זאת עם בני ישראל במצרים, על ידי שליחו ובא־כחו (משה), וההתחייבות של שני הצדדים נקבעו ביתר באור; ולאחרונה אושרה הברית הזאת בכל תקף המשפט, משני הצדדים, ע"י מתן התורה על הר סיני.

הקורא החכם יבין מעצמו כי כל הדברים האלה על אדות הברית בין ה' ובין האדם, אינם דברים כפשוטם, כי הברית הזאת היא רק מליצה ציורית לקרב את הדבר אל השכל. העצם הנעלה איננו יכל להתנלות אלא בתור רעיון אל שכל האדם; ומה שנגלה אל האבות ואל הנביאים (לפי מדרגות השגתם) בצורה גשמית, לא היה הקב"ה בעצמו ובכבודו אלא מין בא־כחו. גם הברית שהקב"ה כורת עם האדם אין הכליתה להשלים חפצם וצרכיהם של שני הצדדים; כי להקב"ה אין כל צרכים, וגם האדם לא ישיג את צרכיו ותועלתו ע"י הברית הזאת, כי אם ע"י שמירתו את היחס (הנוסד על חוקי הטבע) שבינו ובין יתר נמצאי הטבע. וכבן ברור הוא כי הברית הזאת צריכה להיות מחויבת בטבע השכל, מבלי שים לב אל שום תכלית. —

ההבדל בין היהדות ובין הפגנות (היידנטום) הוא, לפי דעתי, בזה, שהראשונה נוסדה על חוקי השכל הברורים והמוכרחים בהחלט, תחת אשר האחרונה נוסדה על חוקי הטבע החמריים שהכרחיותם היא רק אפשרית, ואשר על כן היא מביאה לידי הכרת רבוי אלהות. הפגנות מנשימה בכח הדמיון את כל סבה מיוחדת, כלומר היא מציירת ברמיונה את

הסבות השונות ברמות עצמים שכליים, והיא אותה אותן לאלהות. ובהוכחה לאט לאט, ע"י הנסיון, כי כל הסבות האלה שנהיו אצלה למיני אלהות, תלויות בפעולותיהן זו בזו, ובבחינה ידועה פרה כל אחת מהן אל משמעת חברתה, או תכין לה הפגנות לאט לאט שמה שלמה של תיאולוגיה, היא התיאולוגיה הפגנית אשר בה טובלת בפרוטרוט טעלת כל אחד מהאילולים ופקודתו, ויחוסו אל יתר מיני האלהות.

ואולם היהדות הכינה לה כבר בראשיתה שמה מסוימת, היא שמת האחדות של כל סבות המבע, והאחדות הזאת היא היסוד לתורת היהדות. ואמנם כל עיקר כונתה של תורת האחדות הזאת היא רק לסדר ולקשור יחד את כל מחזות המבע השונים, אבל כמוכן היא מניחה כדבר המוכן מאליו את ידיעת החליפות בסבות המבע השונות. אפס כי בני ישראל מאהבתם אל השמה ומהדרתם על העיקר היסודי, אחדות המבע, שישתמר בכל מהרתו, הוניחו כליל את השמוש המדעי בעיקר הזה; לכן היתה דתם אמנם לדת מהורה ונקיה מכל סיג ותערוכה זרה, אבל גם לדת בלתי פוריה עד מאד, בנוגע להרחבת הידיעות וגם בנוגע לשמושה בחיים המעשיים. והדבר הזה יתן לנו באור נכון להלונתם התמידית על ראשי הדת שלהם, ולדבר פשעם לעתים קרובות באלהי אבותיהם ולכתם לעבוד אלהים אחרים. הם לא יכלו לכוון את מעשיהם בעת ובעונה אחת גם אל שמירת מהרת העיקר וגם אל השמוש התכליתי בדתם (כמו שעושים עתה העמים הנאורים). ולכן היו מחויבים להחטיא את אחת משתי המטרות האלה. — ולאחרונה באו עוד התלמודיים ויכניסו בהיהדות המון חוקים ודינים שאין להם כל תכלית מסשית ומעשית ויעשו את היהדות לדת יבשה וחנומה, ויהפכו את הורה למשחית.

ובכן, תחת אשר כונת המחוקק הראשון היתה כי הדת הישראלית תעשה את ישראל לעם חכם ונבון מכל העמים, — הנה ע"י השמוש האי־תכליתי עשתה אותם דתם לעם סכל ונבער מדעת יותר מכל הגוים. כי תחת לחבר את ידיעת המבע

עם ידיעת הדת, באופן שהראשונה (שהיא חמרית) תהי כפופה אל האחרונה (שהיא רוחנית), כיחס ההמר אל הצורה, — הגה באמת הזניחה הדת כליל את ידיעת הטבע, וה"עיקר" הנשמר בטהרתו (כלומר עיקר "אחדות הטבע") נשאר בלי כל שמוש מעשי. —

עתה נשים פנינו אל סודות הדת. "סודות" הדת הם ענינים ומעשים הנאותים הישב אל המושגים והעקרם, ואשר כונתם הפנימית היא רבת הערך מאד, אבל לפי צורתם החיצונית הם בלתי-הגונים, נלעגים, או מכוערים. לכן הסתירו אותם מעיני האנשים ההמוניים שאינם יכלים להסתכל בפנימיותו של דבר, ולא הראו להם לא את הענינים והמעשים בעצמם וגם לא את צורתם החיצונית, באופן ש"הסודות" היו סודות כפולים לההמון: הסודות הקטנים, זה עצם הדברים והמעשים; והסודות הגדולים — זו כונתם הפנימית.

מטין הסודות האלה היה, למשל, הארון (ארון העדות) שעמד בתחלה במשכן ואחרי כן בקדש הקדשים בבית המקדש; זה הארון אשר לפי עדותם של סופרים עתיקים דמה אל הארגז הקדוש שבקדש הקדשים (Adytum) בהיכלי היונים והרומאים. גם אצל המצרים אנחנו מוצאים ארזנו של השור אפס, אשר אמנם כונה נכבדה צפונה בו, ובכ"ז הסתירוהו מעיני ההמון מפני חיצוניותו הבלתי מהוגנת. — על ארון העדות אשר היה במקדש שלמה נאמר בפירוש בספ"ה ק, "אין בארון רק שני לחות האבנים". ואולם על הארון אשר היה במקדש השני אנחנו מוצאים בתלמוד מאמר שראוי לשים לב אליו: "בשעה שנכנסו נכרים להיכל ראו כרובים המעורים זה לזה, הוציאום לשוק אמרו ישראל וכו' מיד הוילום". תבנית הכרובים "המעורים זה לזה" היתה דמות מוחשית מההתחברות של כנסת ישראל עם הקב"ה, אכל הסתירוה מעיני ההמון לכל יקל ראשו בה; כי ההמון רואה רק את הצורה החיצונית ולא יבין את כונתה הפנימית. כי על כן עמדו הכרובים מאחרי הפרוכת (*).

(א) מימון טועה כה טעות גדולה: הארון והכרובים לא היו כלל

ממין זה היו כל המסתורים (סודות) של הרתות העתיקות בכלל. ואולם הסוד היותר גרול בדת הישראלית זה השם י הוה המביע את ההויה המוחלטת מבלי שים לב אל מיני ההויה השונים. יוסף הכהן אומר בספרו „נגד אשיון“: „התורה הראשונה של דתנו מלמדת כי אלהים טביל את כל הנמצאים, הוא העצם השלם בתכלית השלמות, והוא הסבה היהודה לכל ההויה“. לפי דעתי יבוארו בדברים האלה דברי ה' אל משה: „אהיה אשר אהיה וגו' זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור“; כונת הדברים האלה לפי דעתי היא, כי הדת הישראלית נוסדה על אחרות האל, שהיא הסבה הבלתי אמצעית לכל המציאות. והדברים האלה מתאימים אל דברי הכתובת הנפלאה על הפירמדה בנאים: „אני טה שהיה, טה שהוה ומה שיהיה; שום בן־דתמותה לא הסיר את הצעיף מעל פני“. וכן נאמר גם בכתובת על מצבת איוס: „אני כל מה שנמצא“ — שם הויה נקרא כפי חכמי התלמוד „שם העצם א“, רצוני לאמר השם הנאה לעצמותו של הקב"ה מבלי שים לב אל פעולותיו. ואולם יתר שמותיו של הקב"ה הם רק כנויים המביעים את מדותיו ותכונותיו, המשותפות גם ליצוריו, והמצויות בו במדה היותר נעלה. למשל „אלהים“ פתרונו ארון ושופט; „אל“ פירושו חזק ותקיף; „אדני“ מלשון ארנות — וכן כל יתר שמותיו. חכמי התלמוד גרשו עוד את הסאה בהחליטם כי כל דברי ספה"ק הם שמותיו של הקב"ה והמקובלים אחזו בהחלטה זו ולא הרפו מטנה, ויבקשו וימצאו בספה"ק לא רק את שמותיו של הקב"ה (לפי ראשי מדותיו שנכללו בעשר ה„ספירות“) כי אם גם את צרופי שמותיו ואת צרופי הצרופים עד אין קץ.

אבל יש עוד מין של „סודות־הרת“: זו ההכרה כי הדת היא, לפי אשר יבינוה אנשים נאורים, איננה מכילה כל סוד. ההכרה הזאת הוכל לתת מקום לשני מיני השתדלות: ההשתדלות

במקדש שני, ומאמר התלמוד הנז' (יזמא נ"ד) מוסב כמוכן על חרבן בית ראשון. גם שכח מימון כי באותו המקום בתלמוד נאמר: „כשעה שהיו ישראל עולים לרגל היו גוללים להם את הפרוכת ומראים להם את הכרובים המעורים זה בזה ואומרים להם ראו חבהכם לפני המקום כחבת זכר ונקבה“; הרי שלא היו מסתירים את ה„סוד“ הזה. (א) השם הזה לא נמצא בתלמוד.

האחת תכליתה להוציא לגמרי מלב העם את הדעה כי יש סודות בדת, ולגלות להם את ה"סודות הגדולים", ומטילא לא יהי עוד מקום ל"סודות הקטנים". וההשתדלות השניה תכליתה, להפך, להחזיק בלב העם את האמונה בסודות, ולשמור את הסודות ה"קטנים" עם ה"גדולים".

השתדלות הדת הישראלית, לפי כונת מחוקקה, היא מהמין הראשון. משה והנביאים השתדלו תמיד לשנן לבני ישראל כי עיקר הדת היא לא שמירת המנהגים והצירימוניות החיצוניות, כי אם דעת אלהים (להכיר לדעת כי אלהים הוא עלת העילות וסבת הסבות), ועשות צדק לפי חקות השכל.

ואולם בדתות של הפגנים אנחנו מוצאים עקבות גלויים מההשתדלות של המין השני. אך בכל זאת אינני נוטה להאמין כי הפגנות השתדלה להונות בצדיה, כדעת חוקרים רבים; אדרבא, אני משער כי מחוקקי דתי הפגנות היו על הרוב רמאים טרוטים; וההשערה הזאת נאותה יותר למבע האדם. ובאמת קשה לי לחשוב כי רמאות מסותרת כזו תמסר מאיש לאיש במשך דורות רבים; מסותרת כזו למה היא באה? התקצר ערמת הבנים לחולל שמהרמאות בעצמם ככל אשר עשו אבותיהם? הן יש מושלים רבים אשר לא קראו מיטיהם את ספרו של מקיאבל, ובכל זאת הם יודעים מדעת עצמם להתנהג על פי דרכי השלטון אשר קבע בספרו להלכה.

כת החסידים, אשר עליה דברתי בפרק הקודם, דומה במטרתה ובאמצעיה אל "חברת האיללומינטיים" (ה"מאירים"), אשר במדינת ביערן. מטרתה היתה להפיץ אור בין העם ההולכים בחשך; ונפלא הדבר כי לתכלית זו השתמשה בהבלי השוא ובאמונהתפלה, כלומר דוקא בתחבולות חשוכות. היא השתדלה ביחוד למשוך אליה את הצעירים, ובעזרת דעת הבריות שקנתה בנסיון, השתדלה לעשות את כל אדם למה שנועד מטבעו ולהעמידו במקום הראוי לו. לכל איש מחברי הכת הזאת הותר לדעת ממטרת החברה וממערכתה הפנימית, רק במדה הנחוצה לו להכניס על העומדים תחתיו אבל לא אל

העומדים ממעל לו (על ראשי הכת).

וראשי הכת הבינו את האומנות להביא בלב העומדים תחתיהם אמתיות שכליות על ידי תמונות נשגבות, ולהפוך את הדמיונות הציוריים שבלבם לאמתיות שכליות. וכמעט נוכל לאמר עליהם: הם הבינו שיחת חיות ובהמות — זו חכמה נכבדה מאד הנחוצה לכל המורים לעם. — על ידי הסירוס את החסידות העצובה, מצאה תורתם החרשה חן עד מאד בעיני בני הנעורים השואפים לחיים ולפעולות. תורת „בטול היש“, היא, בעמק כונתה, היסוד לפעולה עצמית; כי על ידי „בטול היש“ יבטלו ויכחדו כל דרכי המחשבה והפעולה שנשרשו באדם על ידי החנוך, ההרגל או על ידי קבלה מאחרים, ואשר על ידם ימכח הפועל של האדם מהדרך הישרה והטבעית, — ובמקומם ילמד לחשוב ולפעול בדרך עצמותי, ברצונו החפשי. ובאמת רק על ידי „בטול היש“ במוכן כזה, נוכל לשמור ולשכלל את הרגש המוסרי והאֶסְתֵימִי. ורק אז יוכל „בטול היש“ להביא רעה, אם לא יבינו אותו ככונתו האמתית; וזאת ראינו מהדוגמאות שהבאתי למעלה מאותה הכת מעצמה.

כא.

מסעי לקניגסברג, לשטטין ולברלין להשתלם בדיעת הבריות.

בראותי כי מצבי החמרי הולך ומתמוטט מיום ליום, מפני שעסקי פרנסתי היו לי לזרא ולכן לא הצלחתי בהם; ובהוכחי כי בארץ מגורי יבצר ממני להשביע את נפשי השוקקה למרעים די חפצי, — גמרתי בלבי ללכת ארצה אשכנז וללמוד שם את חכמת הרפואה ויחד עם זה גם מרעים אחרים.

אבל איך אפיק זממי זה? איך אלך בדרך רחוקה כזו, ובידי אין פרוטה? אמנם ידעתי כי סוחרים אחרים בעירי נכונים לנסוע לקניגסברג; אבל אחרי אשר האנשים האלה לא היו ממכרי, לא יכלתי לקוות כי יהגוני לנסוע אתם בעגלהם חנם. — ואולם אחרי הרבותי לשית עצות בנפשי, מצאתי לי תחבולה טובה

להוציא מחשבתי אל הפועל.

וזאת אשר עשיתי: אני הלכתי אל אחד מירידי, אשר היה גדול בתורה וביראה ונכבד בכל קהלתנו, ואנלה לפניו את זממי ואשאל עצה מפיו. הארתי לפניו את רוע מצבי, ואוכיח לו כי אחרי אשר הכינתי את לבי לעניני מחקר לא אצלה עוד לעסקי הפרנסה הרגילים. ביחוד המעמתי לפניו, כי עד עתה עשיתי את תורתי קרדום לחפור בה, מה שאיננו מותר לכל הדעות, ולכן חפץ אני ללמוד את חכמת הרפואה למען התפרנס בחכמה חיצונית; ואף גם זאת כי בחכמתי זו אביא הועלת רבה לכל היהודים במדינתנו, כי בטקומות האלה אין רופא הגון, ואלה הקוראים לעצמם „רופאים“ הנם הדיוטים גמורים המוציאים את האדם מן העולם ברפואותיהם וב„סגולותיהם“ המשונות.

דברי, וביחוד המעמים שנתתי לזממי, פעלו פעולה עזה על לב האיש הצדיק הזה, ויעש את אשר חפצתי. האיש הלך אל סוחר אחד ממכיריו, ויערוך לפניו את ערכה הגדול של מחשבתי, וידבר על לבו לקחת אותי בעגלתו בנסעו לקניגסברג. כמוכן לא יכל הסוחר לסרב לאיש חשוב כזה, ויעתר להצעתו.

ובכן נסעתי עם הסוחר קניגסברגה. בבואי שמה הלכתי אל הרופא היהודי ה... ואגיד לו את חפצי ללמוד את חכמת הרפואה, ואבקש מאתו לנהלני בעצתו. אבל הרופא הזה היה מרוד מאד בעסקיו הפרטיים, ולא יכל להשתקע אתי בשיחות מפורטות, ומלבד זאת לא הבין גם את עפתי הכלולה; כי על כן שלחני אל הלטידי האוניברסיטה אשר התגוררו בביתו, למען יטפלו בי.

באתי אל הסטודנטים ואערוך לפניהם את חפצי. אבל אך ראוני האדונים הצעירים האלה, אך שמעו את פתח דברי, וצחוק אדיר התפרץ מפייהם. ואמנם אין לתת בהם דופי על קבלם את פני באופן כזה, כי באמת היה המחזה נלעג וזר עד מאד. שוו נא לנגדכם תמונה כזו: איש פולני-ליטאי כבן כ"ה שנה, בעל זקן סגורל, לבוש כגדים מגואלים וקרועים, ומדבר בשפה נלעגת הכלולה מלשונות עברית, זרנגונית, פולנית ורוסית עם השגיאות בחוקי הדקדוק של כל אחת מהלשונות האלה, והאיש הזה מבטית

לסטורנטים משכילים כי הוא יודע את הלשון האשכנזית וכי קנה לו ידעות בחכמות שונות. מי זה יהאפק טצחוק למראה מחזה כזה?

ובכן החלו הסטורנטים להתקלם בי, ויקחו את אחד הספרים הטונחים על השלחן ויצווני לקרא בו לפניהם. פתחתי את הספר, והנה הוא ספרו האשכנזי של מנדלסן על השארת הנפש ("פֶּדוֹן"). החלתי לקרא באוני הסטורנטים, ולשמע קריאתי המשונה, מבטאי האשכנזי והטעמתי הזרה, נתנו עוד הפעם בצחוק קולם. אז הציעו לפני לבאר להם את הדברים שקראתי בספר, אבל יען כי לא הבינו עד מה מכאורי האשכנזי המשונה, לכן דרשו ממני לתרגם עברית את דברי הספר. את התרגום העברי עשיתי מבלי התטהטה; והסטורנטים אשר הבינו היטב בשפת עבר, השתוממו מאד על הדבר הזה בראותם כי ירדתי לעמק החקירות של המחבר הטוהולל וכי הצלחתי לתרגם דבריו באר היטב. אז חדלו מתעלוליהם, וישמעו לדברי בשים-לב, ויחלו לדאג למחסורי. הם נתנו לי בגדים ישנים לכסות מעורומי וגם תמכ בידי כל ימי שבת בקניגסברג, ואחרי כן יעצוני ללכת ברלינה אשר שם יקל לי להשיג מטרתי הנכספה. וכדי שלא להרבות בהוצאות יעצוני ללכת באניה עד שטטין, ומשטטין אסע לפרנקפורט דאָר, ושם אטצא על נקלה הודמנות לנסוע לברלין. ובכן ירדתי באניה ללכת שטטניה, וצידה לדרך לקחתי אתי רק מעט לחם קלוי, דגים מלוחים אחדים ובקבוק יי"ש; כי בקניגסברג אמרו לי כי דרך הים לשטטין לא יארך יותר מעשרה או לכל היותר ארבעה עשר יום. אבל הנבואה הזאת לא באה; רוחות סערה קמו לשטן לאניתי, והמסע ארך כחמשה שבועות. נקל איפא לשער כי בהצטיידות דלה כזו לא בליתי את ימי מסעי הארוך בנעימות. מספר כל הנוסעים באניה היו רק שנים: אני ואשה אשכנזית זקנה אשר שרה כל היום שירי תפלה לתנחומות נפשה. הלשון האשכנזית במבטא הפוטרי של מלחי האניה היתה זרה לי, כמו ששפתי היהודית-פולנית-ליטאית היתה זרה ובלתי מוכנת להמלחים. מאכלים חמים לא היגתי בכל ימי המסע. בשכבי היה על שקים מלאים חפצים קשים. האניה באה פעמים

אחדות בסכנה גדולה. וכמובן הייתי חולה, כמעט כל ימי המסע, במחלת הים.

לסוף באתי שטמינה. אמנם הוגד לי כי הדרך משטמין לפרנקפורט דאדר דרך ישרה וקצרה היא, ומלהא זוטרתא היא לעבור בה ברגל. אבל איך יוכל איש יהודי פולני כמוני, בלי כסף ובלי צידה לדרך, וגם מבלי דעת את שפת המדינה. ללכת רגלי מעיר לעיר אם גם רק דרך פרסאות אחרות?!

אבל ההכרח לא יגונה. ובכן נשאתי את רגלי ואצא משטמין. אך בחשבי את דרכי ובהגותי במצבי הנורא התעצבתי אל לבי מאד, ואשב תחת אחד העצים על דרכי ואשא את קולי ואבך מרה. — הדמעות הקלו מעט ממשא לבי, ואתעורר ואלך הלאה. אחרי לכתי פרסאות אחרות, סרתי לפנות ערב אל בית מלון, ואני עיף ויגע מאד. היום היה יום ערב תשעה באב, ומחר אני מחויב לצום כל היום, אחרי אשר כמעט גועתי היום מרעב ומצמא! החלתי למשמש בכיסי, אבל הכיס ריק אין בו אף פרוטה אחת, וגם שוה"כסף אין לי לקנות לחם להשיב נפשי השוקקה. לאחרונה זכרתי כי בשקי יש כף-ברזל אשר לקחתי אתי ברדתי באניה, ואוצא את הכף ואגישה אל הפונדקית ואבקש מאתה לתת לי במחירה מעט לחם ושכר; הפונדקית מאנה בראשונה לקחת את הכף מידי, אך אחרי אשר פצרתי בה מאד נעתרה לי והתן לי כוס שכר חמץ במחיר הכף, וגם נתנה לי מקום ללון ברפת על ערמת חבן.

ביום המחרת השכמתי בבקר ואוסיף לעשות דרכי, ואבוא עד עיר מושב יהודים. שם סרתי אל בית הכנסת לבכות ולקונן את הקינות על חרבן ירושלים, יחד עם אחי. אחרי תם סדר הקינות (לעת הצהריים) הלכתי אל השמש דמתא ואחל לשיח אתו. השמש הכיר בי כי "רב" גמור אני, ויאר פניו אלי וימצא לי טקום בבית אחד מאנשי הקהלה לארוחת הערב אחרי הצום, וגם נתן על ידי מכתב אל השמש בעיר הקרובה, אשר בו דבר עלי טובות ויהארני לפניו בתור למדן מופלג ורב נכבד. ומכתב ההמלצה עשה איש חפץ, כי אנשי העיר הקרובה קבלוני באהבה ובכבוד; הגביר דמתא קראני לאכול על שלחנו ביום השבת,

ובבהכ"נ נהנו לי מקום בראש וגם כל יתר הכבודים הראויים להנתן "לרב". אחרי התפלה לקחני הגביר אל ביתו, ויושיבני אל השלחן על מושב הכבוד, בינו ובין בתו. ובהו היה נערה ככת י"ב שנה, הרורה בלבושה ומקושטה בעדי עדיים עד מאד. — בעת הסעודה דרשתי דרוש מלא דברי תורה ומוסר, ובעל הבית ורעיתו ההפעלו מאד מדרושי, ביחוד מהדברים אשר נשנכו מבינתם. אך פתאם ראיתי לראכוני כי הנערה הקטנה, בת בעל הבית, מעקמת את שפתותיה ופניה מפיקים רגשי איר נעימות. בראשונה לא ידעתי פשר הדבר הזה, אבל בשימי עין עלי ועל בגדי המגואלים והקרועים, נפתרה לי החידה. אכן היתה סבה נכונה להתרגוות הנערה! ובאמת איך יכל להיות אחרת? הן זה שבעה שבועות, טעת צאתי טקניגסברג, לא החלפתי את בגדי ולא לבשתי כתונת נקיה על בשרי, ובימי נדודי שכנתי בבתי המלון על מצעי הבן אשר היו למשכב להמון נודדים עניים לפני; ומה יש אפוא להתפלא אם נשאר בבגדי רושם דמנכר, רושם מעורר געל־נפש? ...

או נפקחו עיני וארא את עניי הגדול בכל עצם שפלותו. אבל מה יכלתי לעשות? איך אֶחלץ מהמצב הנכזה הזה? בלב נשבר ומלא יגון נפרדתי מעל האנשים הטובים האלה, ואוסף לעשות דרכי ברלינה, בהלחמי בלי חשך עם כל מיני מחסור ועוני.

לסוף באתי ברלינה. קויתי כי בעיר הזאת יבא הקץ לכל מצוקותי וכל חפצי אשלים; אבל הקויתי נשארה מעל. בעת ההיא לא הורשה ליהודים קבצנים לבוא בקרית מלך זו; כי על כן הקימו ראשי קהלת ישראל בית מחסה לעניים ("הקדש") ליר שער העיר, הנקרא "שער עמק השושנים", ואל הבית הזה נאספו העניים, עד אשר יחלימו ראשי העדה מה יעשה להם; והיה אם חולים הם או מבקשי עבודה והובאו העירה, ואם לא ושולחו הלאה. — גם אני הובאתי אל "ההקדש" אשר היה מלא מפה אל פה המון נודדים עניים, מקצתם חולים בעלי טומים, ומקצתם ריקים ופוחזים. פניתי כה וכה לראות, אולי יש ביניהם איש אשר אוכל להועץ אתו על אדות עניני

הפרטים, ואחרי הפשי מצאתי בהם איש, אשר לפי מלבושו נדמה לי כ"רב". החלותי לשיח עם האיש הזה, ולגדל שמחתי נודע לי מפיו כי אמנם "רב" הוא, וכי הוא בקי בעניני הקהלה הברלינית במדה מספקת. אז השתקעתי אתו בפלפולי דאורייתא, ובתם לבבי ספרתי לו את כל הקורות אותי בארץ מולדתי, ואניד לו כי יש עם לבני ללמוד את חכמת הרפואה בברלין, וגם הראיתיו את פירושי על ס' "טורה הנבוכים" אשר אתי בכתובים. האיש הקשיב לדברי רב קשב, וכנראה לבבתי אותו מאד. אך פתאם נעלם מעיני.

לפנות ערב באו ראשי העדה לבקר ולברוק את באי ההקדש. כל אחד מהעניים נקרא בשם ונשאל לחפצו. ובהניע תזרי הודעתי בתם לבבי לראשי העדה כי חפצי להשאיר בברלין וללמוד שם את חכמת הרפואה. אבל ראשי העדה השיבו את בקשתי ריקם, ויתנו לי מעט כסף להוצאות הדרך וילכו להם.

מדוע הקשו ככה ראשי העדה את לבם אלי? הדבר מתבאר באופן כזה: "הרב" העני אשר גליתי את לבי לפניו ב"ההקדש", היה מן האדוקים הקנאים, ואחרי הקרו אותי לדעת את מחשבותי ודעותי, הלך העירה ויודיע לראשי העדה כי אפקורס נמור אני, וכי יש את נפשי להוציא לאור פירוש חדש על "טורה הנבוכים", וכי כונתי האמתית היא לא ללמוד את חכמת הרפואה בתור אוטנות ופרנסה, כי אם לעסוק בחכמות בכלל ולהשתלם במדעים. ולמיד המדעים נחשב בעיני האדוקים לעון גדול ולסכנה גדולה לדת ולמוסר הטוב, וכיחוד חשודה בעיניהם ההשכלה של "הלטרנים הפולנים", פן ינתקו מוסרותיהם כליל ויצאו להתרבות רעה בעברם מאפלת הבערות לאור הדעת. ואף אמנם צדקו במקצת בפחדם זה; כי "הלטרנים הפולנים" דומים לאיש אשר ימים רבים לא בא אכל אל פיו, ופתאם בא אל שלחן ערוך המלא מעדנים ומשכמים; איש כזה הן יאכל מכל אשר לפניו בהשוקה נמרצה, עד אשר יקלקל את קיבתו.

כהלום ברק עמדתי לשמע הגזרה אשר גזרו עלי ראשי העדה. כמה מצוקות, כמה מחסורים וענויים קשים סבלתי למען בוא אל משאת נפשי, אל העיר ברלין, — ועתה כאשר זכיתי

להגיע אליה ולראות את מלאת תקוותי, והנה המטרה ממני והלאה! עתה בעמדי לפני שערי העיר הנכספה, נגזרה עלי גזרה לשוב על עקבי! — מצוקותי נדמו למצוקות טנטולוס שבאגדות היוונים, ולא ידעתי עזרה בצרתי.

המשגיח על ההקדש האיץ בי לצאת מהבית וללכת לדרכי, כי כן חזקה עליו פקודת ראשי העדה, ולא הרפה ממני עד אשר עמדו רגלי מחוץ לשערי העיר.

המנהג אשר נהג המשגיח אתי הראיב את נפשי עד מאד, ובצאתי משער העיר התנפלת ארצה, ואשא את קולי ואבך. היום הזה היה יום הראשון בשבוע, והמונים המונים מאורחי העיר התהלכו לטייל במסכי העיר. רוב הטילים לא שמו לב כלל אלי, אל התולעת הנאנקה; ואולם נמצאו בהם נפשות רחמניות אשר עמדו תחתם למראה היהודי השוכב לארץ ומילל, וישאלוני על מה אני בוכה. אנכי עניתי אותם, אבל הם לא הבינו דברי יען כי דברתי זרגונית וגם יען אשר נחבא קול מלי לרגעים בכי וּבנאקותי.

כה שכנתי על הארץ זמן מה, עיף ויגע ובלב נשבר, עד כי נשקה בי אש הקדחת. זאת ראו אנשי הצבא העומדים על המשמר בשערי העיר וילכו ויודיעו את הדבר למשגיח ההקדש. המשגיח בא ויקחני אתו הביתה. יום תמים שכנתי ב"הקדש", ולבי שמח בקרבי בתקותי כי מחלתי הכבד מאד, וממילא יארכו ימי שכנתי בהקדש, ובימי מחלתי הן אוכל להתודע אל אנשים רבים אשר יתנו לי עצה טובה איך להשיג הרשיום להשאר בברלין. — אבל תוחלתי נכזבה, ביום המחרת קמתי ממשכבי בריא ושלם בכל גופי, בלי כל עקבות קדחת.

ובכן נמל עלי לעזוב את ההקדש. אבל אנה אלך? זאת לא ידעתי בעצמי.

יצאתי משערי העיר ואלך אל אשר ישאוני רגלי, ואפקיד את גורלי ביד המקרה.

כב.

העוני בכל עצם שפלותו. התשועה.

על דרכי באתי לעת ערב אל בית מלון ואסור אליו. שם מצאתי איש יהודי נודד אשר הקבצנות היא אומנתו ופרנסתו. שמחתי מאד כי אנה המקרה לי את אחד מבני עמי, אשר אוכל לשיח אתו, ואשר יהיה לי למורה דרך.

גמרתי בלבי להתחבר אל הקבצן הזה על דרכו ולסובב אתו יחד על הפתחים למען כלכל את נפשי. ואמנם קשה למצא בעולם התחברות כזו של שני אנשים השונים זה מזה בתכלית השנוי. אני הייתי רב גדול בתורה, והוא — הדיוט גמור. אני כלכלתי את נפשי עד כה בפרנסות הגונות, והוא היה "קבצן" כל ימיו. אני ידעתי מוסר, נמוס ותרבות, והוא לא ידע עד מה מהמנהגים האלה. אני הייתי דל בשר ומבנהגיו רפה, והוא היה דם הקומה ומסובל בשר וראוי לעמוד בשורה הראשונה של אנשי הצבא.

אבל למרות השתנותנו איש מרעהו גם בגשמיות גם ברוחניות, דבקתי בקבצן הזה, אחרי אשר אכף עלי המחסור להיות נודד ללחם בארץ נכריה. על דרכנו השתדלתי אני להורותו תורה ומוסר, והוא מצדו השתדל ללמדני את אומנות הקבצנות לכל פרטיה, וביחוד יעצני לקלל קללות נמרצות אם יקפוץ איש את ידו מתת לי נדבה.

אבל למרות כל עמלו לא עשתה תורתו שרש בלבי. דרכי ההפצרה של הקבצנים היו לי לזרא; כי לפי דעתי, האיש המוכרח לבקש עזר ותמיכה מאחרים, צריך להביע את חפצו ורגשותיו בדברים פשוטים מאד, ובנוגע לקללות, נשגבה ממני להבין מדוע ראוי לקללה האיש הממאן לעשות בקשת רעהו? ומלבד זאת נראה לי כי על ידי הקללות יתמרמר הנשאל עוד יותר והשנת המבוקש תבצר אז עוד יותר.

לכן כסבבי על הפתחים יחד עם חברי היו שפתי נעות

במתחנן בשעה שהוא מתחנן וכמקלל בשעה שקלל הוא; אבל באמת לא הוצאתי או מפי אלא הברות בלתי מובנות. ואולם בחזרי על הפתחים לבדי לא דברתי דבר, רק רשמתי פני ומעמדי אמרו לכל מה חפצי ומה אני הסר.

חברי היה גוער בי לפעמים על התי כהף סוררת ללקחו הטוב, ואני נשאתי מוסר הוכחתו בסבלנות מצוינה.

באופן כזה סבנו כחצי שנה במחוז קמץ טהלך פרסאות אחרות. אך לאחרונה נועצנו לשים פעמינו לערי פולין.

כאנו לעיר פוונה, ונסר אל בית מלך לעניים, אשר בעליו היה קיט עני. פה גמרתי בלבי לשים קץ לנדרוי, ויעבור עלי מה!

הימים היו ימי הבציר, והקור החל לפרוש ממשלתו על הארץ. אני הייתי ערום ויחף, גם מצב בריאותי התמוטט מאד עקב נדודי קבצנותי אשר בהם לא בא מאכל הגון אל פי, ועל הרוב שברתי רעבונני בלחם נקודים ומים, ובלילה שכנתי על מצע תבן נרקב, ולפעמים גם על הארץ. ומלבד זאת הנה קרבו „הימים הנוראים“, ואני אשר בעת ההיא עוד החזקתי בתומתי ובמנהגי דתי, לא יכלתי לשאת את הרעיון הנורא, כי בעת אשר כל אחי יעסקו בתשובה ותקון נפשם, אלך אני בטל בחברת קבצנים.

ובכן גמרתי בהחלט להדול מהקבצנות, למצער במשך הימים האלה, ואם יכבד המחסור את אכפו עלי עד מאד, או אשכב לפני דלתות בהכ"נ ולא אסור משם עד אשר תצא נשמתו או עד אשר יכמרו עלי רחמי אחי ושמו קץ למצוקותי.

ממחרת יום בואנו לפוונה קם חברי ממשכבו ויתכונן לצאת ל„פעלו“ כמימים ימימה ויקרא גם לי ללכת אתו. אך אני עניתיו כי אין עתה ברצוני ללכת; ובשאלו אותי באיזו דרך אמצא אפוא לחמי לנפשי, לא ידעתי מה לענות בלתי אם את הדברים: ה' יעזר לי!

או קמתי ואלך אל בית המדרש. שם מצאתי נערים אהדים אשר טקצתם חזרו על למודם, ומקצתם השתמשו בשעת הכשר, באין ראש הישיבה לנגד פניהם, ויבלו את עתם בשחוק.

לקחתי ספר בידי ואחל לקרא בו. והבחורים, אשר מלבושי
המשונה משך עליו את עיניהם, נגשו אלי וישאלוני מאין באתי
זמה חפצי פה. אנכי עניתי על שאלותיהם במבטאי הליטאי, ועל
כן צחקו הבחורים ויחלו להתל בי. אך אני לא שמתי לב אל
תעלוליהם.

או זכרתי כי לפני שנים אחדות נבחר רב אחד ממדינת
לאב"ד בפוזנה, וכי הרב הזה לקח אתו לסופר את אחד ממכרי.
זאשאל את נערי הישיבה על אדות מכרי זה. אבל לראבובני
הוגר לי כי מכרי זה איננו עוד בפוזנה, כי הרב הנז' לקחהו
אתו אחרי עלותו לגרולה בהבחרו לאב"ד בהמבורג; אבל בנו, נער
כבן י"ד שנה, נשאר בפוזנה בבית הרב החדש שהוא חתן האב"ד
הקורם א).

השמועה הזאת העציבתני מאד, אבל דבר בנו של מכרי
נתן בלבי תקוה כמעט.

הלכתי איפוא אל הרב החדש, אבל בושתי לבוא הביתה
בבגדי הסחכות אשר על בשרי! ואעמוד ליד הפתח ואחכה עד
אשר בא איש אל הבית, ואבקש מהאיש לקרוא אלי החוצה את
בן מכרי.

הנער הכירני כרגע וישתומם מאד לראות אותי במצב נורא
כזה בעיר הזאת. ואנכי אמרתי לו כי לא זו העת לספר לו את
כל תלאותי אשר הביאונו למצב כזה, וכי עליו עתה רק להשתדל
להקל מעט מעני ומרודי.

הנער הבטיח לעשות כדברי, וילך אל הרב ויתאר אותי
לפניו בתור איש גדול בתורה וביראה, אשר אסונות רבים הביאוהו
בעוני ובמצוק.

הרב היה איש יקר רוח, תלמודי חריף, ובעל סוג רך.
זיהי כשמעו את דברי הנער ויכסרו רחמיו עלי, ויביאני אל ביתו,
וישוחח אתי זמן רב, ויתפלפל אתי בדברי תורה, ויוכח כי בקי אני
בכל חדרי התורה.

א) הרב הראשון הוא הגאון ר' רפאל הכהן (המבורגר), וחתנו הוא
הגאון ר' הירש חריף.

אחרי כן שאלני הרב לחפצי ולמגמת פני. ואענהו: חפצי בכלל הוא למצא לי משרה בתור מלמד בבית אחר העשירים; אבל לעת עתה אין את נפשי בלתי אם לחג את הימים הנוראים בפוונה, ולהפסיק למצער במשך הזמן הקצר הזה את מסעי ונדודי.

הרב טוב הלב הרגיע את רוחי באמרו כי לרבר הזה אין לי לראג כלל, וכי בקשתי היא מלהא זומרתא שראוי לעשותה. הוא נתן לי כסף ככל אשר נמצא אהו, ויומיני לאכל על שלחנו בימי השבת, כל עת שבתי בפוונה, ויצו את נערו להמציא לי מעון הגון.

הנער שב עד מהרה ויוליכני אל מעוני.

אני דמיתי בלבי כי המעין הזה יהי אל נכון חדר קטן וצר בבית אחד העניים. ומה מאד השתוממתי כאשר הובאתי אל בית אחד מוקני הקהלה, אשר שם הוכן לי חדר יפה לשבתי, הוא חדר למורו של בעל הבית; והוא וגם בנו היו מופלגים בתורה.

אחרי אשר ברקתי מעט את "מעוני", הלכתי אל בעלת הבית ואשים בכפה פרוטות אחרות, ואבקש מאתה להכין לי בכסף הזה מרק גרש לארוחת הערב. האשה נתנה בצחוק קולה על תומתי ופתיותי, ותאמר: "לא, אדוני, לא כן התנינו! העל כן המליץ רבנו טוב עליך לפנינו, למען הכין לך בביתנו מרק גרש בטחור?" ואז בארה לי כי לא רק דירה יתנו לי בבית כל ימי שבתי בפוונה, כי אם גם מאכל ומשתה.

שמחתי מאד על האשר הזה אשר לא פללתי לו; אך עוד יותר גדלה עליצותי כאשר הראוני, אחרי ארוחת הערב, את המטה הנקיה שהציעו לי. לא האמנתי למראה עיני, ואשאל פעמים רבות: הבאמת הציעו את המטה הזאת למעני?

באמת אוכל להבטיח, כי מימי, לא לפני המקרה הזה ולא אחריו, לא שבעתי ענג מרובה כזה, כאשר שכעה לה נפשי בשכבי במטה ובחושי כי עצמותי ואברי, שבמעט נשברו מעמל הדרך בששת ירחי העמל, הולכים ושבים לאיהנם הראשון ביצוע הדרך הזה.

שנתי המתוקה ארכה מאד, ואך קמתי מטשכבי ביום

המחרת, והנה ציר שלוח מאת הרב בא לקרא לי אליו. בבואי אל הרב שאלני, אם מצא מעוני חן בעיני. מרוב רגש תי ושמתד גילי נעהקו מלים מפי, ואקרא בהתפעלות רק את הקריאה הזאת: "הלילה שכבתי בטטה!" הרב שמח מאד על הדבר הזה, וישלח לקרא להשמש ויאמר אליו: "לך אל החנוני וקח מחנותו, על חשבוני, אטון לכגדים בעד ר' שלמה". ואח"כ פנה אלי ויאמר: "באיזה אטון החפץ?" נפעם מרגשי התודה והכבוד לאיש הנעלה הזה עמדתו כאלם, ולא יכלתי לענות דבר. רק זרם דמעות אשר ירד על לחיי הגיר לו את התשובתי.

הרב צוה להכין לי גם מדי-כד ככל צרכי. שני ימים אחרי כן הלכתי אל הרב, הדור בלבושי החדש, להודות לו על כל הטוב אשר גמלני; אבל מרוב רגשותי לא יכלתי להוציא מפי רק דברים מקוטעים אחרים. הרב עלץ מאד על המחזה הזה, ויטאן לקבל את תודתי באמרו, כי הדבר אשר עשה לא יוכל להחשב לחסד גדול, כי רק דבר קטן הוא שאין שוה לדבר עליו.

על-פי הדברים האלה יחשוב הקורא אל נכון כי הרב הזה היה איש עשיר, כי על כן נחשב בעיניו באמת למלתא זוטרתא כל הכסף אשר הוציא עלי. אם כזאת יחשוב הקורא, אינו אלא טועה. ה"שכירה" אשר קבל הרב מבני קהלתו היתה מצומצמת, ואף גם זאת כי הכסף היה מונח בידי אשתו הרבנית (כי הוא הגה כל היום בתורה ולא יכל לעסוק בעניני מטונות), וכאשר הוציא כסף לצרכי צדקה כאלה נטל עליו להעלים את הדבר מאשתו ולאמר לה כי אנשים אחרים נתנו לו את הכסף לצורך זה. הוא בעצמו חי חיי נזירות, צם הפסקות בכל יום, וחויץ מיום השבת לא בא מאכל בשר אל פיו. אך למרות מעוט צרכיו היה שקוע תמיד בחובות, כי לזה תמיד כסף למלא את משאלות רוחו הנדיבה העושה צדקות בכל עת.

הרב הנעלה הזה מת בדמי ימיו, כבן ל"ו שנה, בעיר פיזורה אשר שם לוקח לאב"ד ור"ט ואשר רוב הלטידיו הלכו אחריו אל עיר רבנותו החדשה. דרכי חסידותו הנפרזים, רוב הנותו בתורה ומעוט השנה בלילות, כל אלה הכשילו כחו עד

מאד ויקטפוהו בעודנו באבו. עד עולם אוכור בהתפעלות וברגש עמוק את זכר איש האלהים הזה!

באחד הימים הלכתי אל מלוני הראשון, לקחת חפצים אחרים אשר עזבתי שם. החיט העני ואשתו, והקבצן, שהיה חברי בקבצנות, כבר חכו בכליון עינים לבואי, כי כבר הגיעה השמועה לאונם על דבר השנוי הטוב אשר נהיה בחיי.

קבלת הפנים הזאת היתה מחוה מעורר לב. הן זה האיש אשר לפני שלשה ימים בא אל הסכה הדלה הזאת באין אונים ובערום, ובחוסר כל; הן זה האיש אשר כל גרי הבית העניים חשבוהו כנבוה וחדל אישים, ואשר גם חברו הקבצן בעצמו הביט עליו בלעג ובוז; — והאיש הזה בא עתה אל אותה הסכה הדלה בעצמה, הרור בלבושו כאחד האבדי"ם, פניו צוהלים ועליוזים, ובקומתו הזקופה הוא קורא ליראת הכבוד!

כל אנשי המלון הביעו את שמחתם ותמהונם על התמורה הזאת. הפונדקית העניה הגישה אלי את תינוקה אשר נשאה על זרועותיה, ובדמעות עינים חלתה את פני לברכהו. וחברי הקבצן בקש ממני ברגש סליחה ומחילה על מנהגיו הגסים אתי, ויאמר: „אכן מאושר אני כי היה לי חבר נכבד כמוך, אבל אומלל אהיה עד מאד אם לא תאבה לסלוח לי את פשעי נגדך שחמאתי בגדל הדיוטותי“.

אני דברתי אליהם דברים טובים ונחומים, נתתי להינוק את ברכתי, ולחברי — את כל הכסף אשר נמצא בכיסי, ואצא מהמלון נפעם ונגרש עד מאד.

ובין כה וכה נודע שמי לתהלה בכל הקהלה, עקב המנהג אשר התנהג הרב אתי וגם עקב הכבוד אשר נתן לי בעל ביתי החדש; כי האיש הזה היה למדן גדול, וברוב שיחותיו ופולפוליו אתי נוכח כי חריף ובקי אני. ושמי גדול ככה בכל הקהלה, עד כי כל חכמי העיר באו לראות אותי, את האורח המהולל, ולהתפלפל אתי. וככל אשר הוסיפו לדעת אותי כן גדל כבודי בעיניהם. העת הזאת היתה בודאי התקופה היותר מאושרה והיותר כבודה בכל ימי חיי.

וצעירי הקהלה החליטו באספתם לקצוב לי שכר, למען אלמדם את ס' "מורה הנבוכים". אבל ההחלטה הזאת לא יצאה אל הפועל, יען כי אבות הצעירים האלה פחדו פן יטו בניהם מהדרך הישר ע"י הלמוד הזה, ופן יקלו בדתם בהחלם לחקור בעניני אמונה. אמנם הורו הוקנים האלה כי אני איש צדיק ורב אדוק, למרות נטיתי לחקרי הדת; אבל בכח המשפט של בניהם לא כמחו כל כך, וידאגו פן יעברו מהקצה האחד אל השני, מאמונהדתפלה אל הכפירה בעיקר. ואולי צדקו הוקנים בדאגתם זו. ויהי מקץ ארבעה שבועות לשבתי בפוזנה, ויבא אלי בעל ביתי ויאמר אלי כדברים האלה: "הרשני נא, ר' שלמה, להציע לפניך הצעה. אם חפץ אתה לעסוק בעצמך בתורה, תוכל לשבת בביתי ככל אשר תחפוץ. אבל אם יש את נפשך להפיץ מעינותיך חוצה ולהועיל בחכמתך לאחרים, הנה יש בזה איש עשיר ונכבד ולו בן יחיד, ואדיר חפץ האיש לקחת אותך אל ביתו למלמד לבנו. האיש הזה גיסי הוא; ולכן אם לא תאבה לעשות זאת למעני, עשה למעני ולמען רבנו שהוא מחותנו של הנער והוא רואג מאד לחנוכו".

בשטחה נאותי להצעה זו. הייתי למלמד בבית גיסו של בעל ביתי, בתנאים טובים מאד, במשך שנתים ימים. כל בני הבית כבדוני והוקירוני מאד; איש מהם לא עשה דבר מבלי שאל בעצתי, וכלם הביטו אלי ביראת הכבוד, וכמעט נחשבתי בעיניהם כיצור נעלה, לא כבן אדם.

כה עברו עלי שתי השנים האלה בשלוה ואושר. אך בכל זאת אירעו לי במשך הזמן הוה מאורעות אחדים שאינני יכל לעבור עליהם בשתיקה.

ראשונה גדל ככה כבודי בעיני בני הבית הזה, עד כי עשו אותי לנביא, כנגד רצוני; הדבר היה כן: תלמידיו היה חתן לבת רב אחד שהיה גיסו של האב"ד רפוזנה. לחג השבועות הובאה הכלה לבית הורי החתן, כנהוג בימי טועד. אז ראינו והנה הכלה (אשר היתה כבת י"ב שנה) היא קרת המוג עד מאד, ופניה מפיקים עקבות השחפת. גליתי את הסוד הזה לאחי אדוני ואומר לו כי לפי דעתי לא תשלים הנערה את שנתה. אחרי החג

שבה הנערה אל אבותיה, ומקץ שני שבועות בא מכתב אל אבי החתן כי טהה הכלה.

בגלל הדבר הזה נחשבתי, לא רק בעיני בני הבית, כי אם גם בעיני כל אנשי הקהלה, לנביא היודע עתידות. ואולם אנכי, אשר לא חפצתי כלל להונות את הבריות, התאמצתי להוציא את הדעה הזאת מלב האנשים האלה המשמרים הכלי-שוא, ואבטיחם כי כל איש שהתבונן מעט בחיים היה יכל להגיד מראשית אחרית זו. אבל לשוא שחתי את דברי: האנשים עמדו על דעתם כי נביא אני, ועלי היה אפוא לקבל את התואר הזה.

פעם אחרת קרה מקרה, כי בבית אחד הכינו דגים בערב שבת, וכאשר גזר הטבח דג אחד נרמה לו, כי הדג השמיע קול. כל אנשי הבית נבהלו ונרעשו מהמעשה הזה ויבאו אל הרב לבקש תורה מפיו מה לעשות בדג האלם שנועז להוציא הגה מפיו. הרב האמין לתומו כי הדג הזה הוא „גלגול“ של אחת הנפשות, ויצו לעטוף את הדג בתכריכים ולקברו בכבוד גדול.

המעשה הזה היה לשיחה בפי כל, וגם בבית אדוני הרבו לשיח בו. ואנכי אשר כבר חדלתי להאמין בהכלים כאלה, עקב ההגיון בספר מורה הנבוכים, אמרתי בצחוק: לו נתנו לי את הדג, תחת לקברו בתכריכים, כי עתה אכלתיו למען דעת טעמו של דג מ„גולגל“ כזה.

דברי לצננותי אלה נודעו עד מהרה בכל הקהלה, ותופשי התורה קצפו קצף גדול ויתנו אותי לאפיקורס, ויחלו לרדפני באש קנאתם. אבל הכבוד הגדול אשר כבדוני בבית אדוני, היה לי למשגב עז, וישם לאל את כל רדיפותיהם.

רוח הקנאה של אויבי הלהיב עוד יותר את אש התשוקה למחקרים חפשיים העצורה בעצמותי, ובדעתי כי קצרה יד אויבי מעשות לי רעה, שלחתי רסן מעל פני וארחיק ללכת במנהגי החפשיים: עברתי זמן הפלה, מנעתי רגלי מכית הכנסת, וכדומה.

לאחרונה הגרשתי עוד את סאת עונותי, עד כי העליתי עלי את חמת כל היראים התמימים, ואיש לא יכל עוד להצילני

מכף רודפי. הדבר היה כן: בכותל הביאה של בית הקהל בפוזנה היה תקוע קרן צבי משכבר הימים. על הקרן הזאת אמרו כל היהודים פה אחד כי האיש אשר יגע בה ימות כרגע, וגם העידו על זאת מעשים שהיו. אנכי לעגתי לאמונת הבל זו, ופעם אחת בעברי עם אחרים מאנשי הקהלה על פני קרן הצבי, אמרתי אליהם: „אתם פתאים פוזנאים מאמינים, כי האיש אשר יגע בקרן הזאת ימות כרגע. ועתה ראו נא, הנה אני ערב את לבי לגעת בה!“ וכאשר אמרתי כן עשיתי.

האנשים לבשו חרדות בהאמינם באמת ובתמים כי אהיה כרגע לגל של עצמות. אבל בראותם כי לא מת, נהפכה חרדתם לשנאה עזה, ואחי בעיניהם כמחלל את קרשיהם.

למראה הפנטזים הנורא הזה התגברה התשוקה בלבי ללכת ברלינה ולהשמיד בעזרת ההשכלה את שרירי אמונות ההבל אשר עוד קננו בלבי. כאשר הודעתי חפצי זה לאדוני פצר בי מאד להשאר עוד בבירו, ויבטיחני להיות לכונן לי נגד רודפי. אבל כלה ונחרצה היתה מאתי לנסוע ברלינה, לכן לא נעתרתי לדברי תחנוניו, ואפרד מאדוני ומכל משפחתו בשלום, ואסע במרכבת הפוסטה לברלין.

תכן הענינים לחלק הראשון.

- הקדמה . . . . . 3—7
- מבוא . . . . . 8—10
- א. אבי זקני והליכות המשק שלו . . . . . 11—18
- ב. זכרונותי הראשונים מימי ילדותי . . . . . 18—20
- ג. חנוך ביתי ולמודי לנפשי . . . . . 20—26
- ד. ה"חרדים". השמחה להנאל מהם מביאה לידי חלי רגלים . . . . . 26—29
- ה. משפחתי הורחבה בצורה גדולה. משרת זקן נקבר קבורת חמור בגלל
אמונתו לארנונו . . . . . 29—31
- ו. מושב חדש וצרות חדשות. למורי התלמוד . . . . . 32—34
- ז. השמחה לא האריכה ימים . . . . . 35—37
- ח. התלמיד חכם ממורהו, גנבה ע"פ נוסחת רוסץ. רשע יכין וצדיק ילבש.
38—40
- ט. אהבת נעורים ושדוכים. "שיר השירים" בתור שרכן. דרך פרנסה
חדשה. מחלת הספחת הרעה . . . . . 41—43
- י. הכל קופצים עלי, שתי נשים נתנו לי כבת אחת. לאחרונה גונבים
אותי מבית אבי . . . . . 44—49
- יא. חתונתי בשנת ה"א לחיי גורמת לי להיות עבד לאשתי ולהיות מוכת
בידי חותנתי. "רוח" בצורת בשר ודם. . . . . 49—52

- יב.** סודות הזווג, משובות הנסיך רדויביל ועניני פולין . . . 52—58
יג. שאיפתי להשכלה נלחמת בלי חשך עם כל מיני מחסור ולחץ. 59—61
יד. אני לומר חכמת ה"קבלה" ולסוף אני נעשה רופא . . . 65—73
טו. השקפה קצרה על השתלשלות הרת הישראלית מראשיתה ועד ימי
הדרור החדש. . . . . 73—85
טז. מנהגי חסידות ודרכי התשובה . . . . . 85—87
יז. רעות והתפמלספות. . . . . 88—92
יח. חיי מלמד פרטי . . . . . 92—96
יט. בו ידובר על חברה נסתרה, לכן הוא פרק ארוך . . . . . 96—110
כ. המשך מהקודם ודברים אחרים על "סודות" הרתות . . . . . 111—117
כא. מסעי לקניגסברג, לשטטין ולברלין להשתלם בידועת הבריות. 117—123
כב. העוני בכל עצם שפלותו, החשועה. . . . . 124—132

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu